

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЮР'ЄВ АНТОН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК: 328.126 (477) «2019» - 024

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОЛІТИЧНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ
ПІСЛЯ ВИБОРІВ 2019 РОКУ

Подається на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю «Політологія»

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ (А. М. Юр'єв)

Науковий керівник – Каменчук Тетяна Олегівна,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Юр'єв А.М. Політична структуризація українського парламенту після виборів 2019 року. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2025.

Представлену дисертацію присвячено визначенню сутності та чинників політичної структуризації українського парламенту після виборів 2019 року, дослідженню інституціоналізації парламентаризму та комунікативних чинників політичної структуризації українського парламенту після виборів 2019 року, основних трендів подальшого розвитку.

В умовах демократичної системи інститут парламентаризму є одним із визначальних для процесу політичної структуризації суспільства. Суспільство формує парламент під час виборів на основі публічної репрезентації інтересів груп та спільнот, а парламент впливає на політичну структуризацію суспільства. Ідея парламентаризму, як структурованого політичного представництва соціальних груп є однією із головних для розвитку демократії. Поступово, на різних етапах політичної структуризації суспільства, формувались та доповнювались функції парламенту – від представницької та законодавчої до контрольної та фінансової, від установчої до зовнішньополітичної.

Політична структуризація парламенту в Україні проходить під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників. Одним із головних чинників політичної структуризації парламенту виступають вибори. Відповідно, перші етапи політичної структуризації парламенту в Україні безпосередньо пов'язуються із виборчими кампаніями (черговими та позачерговими), адже політична структуризація парламенту в умовах переходу демократії відбувається відповідно до їх результатів.

У міжвиборчий період активізується роль інших чинників, не менш важливих для політичної структуризації парламентаризму. Передусім, слід відзначити рівень

політичної активності громадян, форму правління, стан розвитку партійної системи, тип виборчої системи, роль масмедіа тощо.

Дослідження політичної структуризації парламенту після виборів 2019 року актуалізується у зв'язку із процесами європейської інтеграції та демократизації. Політична структуризація парламенту після виборів 2019 року безпосередньо стосується становлення та розвитку таких інститутів демократичної політичної системи як політичні партії, громадянське суспільство, масмедіа тощо. Політична структуризація парламенту є запорукою стабільності політичної системи та ефективної діяльності політичних інститутів. Навпаки, низький рівень політичної структуризації парламенту призводить до зростання ризиків перетворення суспільства на «натовп», а держави – на Failed State. Недостатня (або фрагментарна) політична структуризація парламенту спричиняє дві взаємопов'язані небезпеки: з одного боку – політичний популізм, а з іншого – загрози авторитаризму.

Особливої актуальності проблематика політичної структуризації парламенту набуває у зв'язку із процесами європейської інтеграції, остаточним подоланням пострадянської спадщини, переходом до пропорційної виборчої системи з відкритими списками, становленням парламентсько-президентської республіки в Україні.

У вступі автором обґрунтовано вибір і актуальність теми дисертаційної роботи, окреслено мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, висвітлено наукову новизну, охарактеризовано методологічну основу роботи, розкрито теоретичне і практичне значення отриманих результатів, відображено форми апробації результатів дослідження, кількість публікацій та структуру роботи.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження процесу політичної структуризації парламенту» визначено генезу наукових інтерпретацій дослідження процесу політичної структуризації парламенту, акцентовано увагу на неперервності політичного процесу. Обґрунтовано, що політична структуризація є поліаспектним процесом, який складається із операцій, фігур та функцій.

Політична структуризація суспільства (розміщення політичних фігур та їх взаємодія) є визначальною для інституційного дизайну держави, становлення політичних режимів, форм правління, ідеологій, типу виборчих систем тощо. Визначено основні теоретичні підходи до політичної структуризації, та відзначено інтердисциплінарність досліджень політичної структуризації. Визначено джерела, які формують інтердисциплінарний підхід дослідження політичної структуризації. Наголошується що концептуалізація політичної структуризації парламенту відбувається за наступними напрямками: 1) дихотомія «структура – дія»; 2) парламент як організація; 3) парламент як виразник колективного інтересу; 4) парламент як мережа. Відзначено, що депутати включені у позапарламентські політичні мережі, а також активно беруть участь у розвитку мережевої взаємодії.

У розділі 2 «Інституціоналізація парламентаризму та чинники політичної структуризації парламенту в Україні» розглянуто процес інституціоналізації парламентаризму та визначено чинники політичної структуризації парламенту в Україні. Відзначено, що парламент виконує не лише функцію репрезентації інтересів соціальних груп, а і установчу, контрольну та законодавчу функції. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі передбачає формування «порядку денного», «правил гри», структуруванні політичного простору. Обґрунтовано, що парламент впливає на політичну структуризацію суспільства як безпосередньо (через виконання законодавчої функції, а також установчої та контрольної функцій) та опосередковано. Інститут парламентаризму сприяє публічній демонстрації демократичних цінностей, зразків публічно прийнятної поведінки тощо. Визначено, що інституціоналізація парламентаризму в Україні відбувається під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників. Серед внутрішньополітичних чинників одним із головних виступає інститут виборів. Визначено етапи інституціоналізації парламентаризму відповідно до виборчих кампаній (чергових та позачергових). Серед зовнішньополітичних факторів визначено процес європейської інтеграції та дезінтеграцію із пострадянським простором. Йдеться про рух від символічної, «фасадної» ролі Верховної Ради СРСР (складалась із двох палат – Ради Союзу та

Ради Національностей та номінувалась, відповідно до Конституції СРСР, як вищий орган державної влади) до європейського парламентаризму. Серед зовнішніх чинників політичної структуризації парламенту в Україні акцентовано увагу на російському впливі з використанням широкого діапазону інструментів: інформаційного, енергетичного, ідеологічного, військового. Відзначено, що у пропагандистському дискурсі російських медіа під час війни переважають ідеологічні диверсії проти української держави та суспільства, зокрема – наративи нелегітимності влади та необхідності проведення виборів.

У розділі 3 «Політична структуризація українського парламенту після 2019 року: інституційні та комунікативні чинники» проведено аналіз комунікативних чинників політичної структуризації та їх впливу на інституціоналізацію українського парламенту після 2019 року. Визначено, що трансформації комунікативного простору на початку XXI століття обумовлені розвитком соціальних мереж. Епіцентр комунікативного впливу на політичну структуризацію парламенту перемістився з телебачення до простору інтернет-комунікацій (мереж, платформ та месенджерів). Обґрунтовано, що в умовах українського політичного процесу після 2019 року Верховна Рада України перетворилась на комунікативну периферію. Відзначено, що результати виборчих кампанії 2019 року вплинули на склад парламенту (партійної і мажоритарної складової), формування «монобільшості» та «монокоаліції», визначили подальшу політичну структуризацію суспільства та конфігурацію влади. Серед головних чинників політичної структуризації Верховної Ради України IX скликання слід відзначити діяльність В. Зеленського щодо реструктуризації політичного поля (призначення та проведення позачергових виборів до парламенту та кадрову політику). Обґрунтовано, що роль у політичній структуризації парламенту визначається як конституційно-правовим статусом Президента, так і правовим регулюванням відносин із Верховною Радою України. Відзначено, що Президент, відповідно до сучасних конституціоналістських доктрин, не може одночасно виконувати функції голови уряду та арбітра у взаємодії між парламентом, урядом та офісом. Серед

інших інструментів впливу Президента на політичну структурування Верховної Ради України слід відзначити також неформальні механізми.

Узагальнюючи, відзначено, що політична структуравання Верховної Ради України IX скликання обумовлена низкою важливих внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників, головним із яких є російсько-українська війна. Український парламент ухвалив низку важливих рішень щодо підвищення обороноздатності країни, підтримки президентських та урядових ініціатив, спрямованих на протидію широкомасштабній російській збройній агресії.

У висновках дисертації підсумовано основні результати проведеного дослідження.

Представлена робота є новаторським комплексним дослідженням для української політичної науки. У дисертації проведено комплексний політологічний аналіз політичної структуравання українського парламенту після 2019 року. Концептуалізовано процес політичної структуравання парламенту. Представлене авторське бачення комунікативного виміру політичної структуравання парламенту. Центр комунікативного впливу на політичну структуравання парламенту перемістився від телебачення до простору інтернет-комунікацій (мереж, платформ та месенджерів). Це визначальним чином проявилось саме під час виборчих кампаній 2019 року. Комунікативні чинники політичної структуравання визначають своєчасність звернення концепції парламентаризму як «політики за допомогою дебатів». Визначено роль зовнішніх чинників політичної структуравання парламенту в Україні. Йдеться як про внутрішньополітичні так і міжнародні чинники впливу на політичну структуравання парламенту. Зовнішньополітична активність інших країн та міжнародних організацій безумовно впливає на українську політику та політичну структуравання парламенту. У дисертації удосконалено розуміння парламенту, як топосу публічної взаємодії. З одного боку, політична структуравання парламенту та формування більшості є наслідком демократичного вибору громадян. З іншого боку, парламент, як один із визначальних інститутів демократичної політичної системи впливає на політичну структуравання суспільства. Політична структуравання парламенту, як топосу

публічної взаємодії, відбувається навколо суспільного інтересу, або сукупності групових інтересів, які представляють різні політичні фракції. У першому випадку проблематизується кожний етап визначення, узгодження, реалізації та перегляду суспільного інтересу, а у другому – існує ризик дисфункціональності парламенту. Визначено сутність політичної структуризації парламенту на основі теоретичних підходів політичної науки. В якості складових дослідницької програми визначено теорії плюралізму груп та неоплюралізму, теорії груп суспільних (публічних) інтересів, неокорпоративізм, мережевий плюралізм. Визначено внутрішньополітичні фактори інституціоналізації парламентаризму в Україні. Серед внутрішньополітичних факторів одним із головних виступає інститут виборів, саме тому етапи інституціоналізації парламентаризму в Україні визначаються відповідно до результатів виборчих кампаній (чергових та позачергових) до Верховної Ради та типу виборчої системи (мажоритарної, пропорційної, змішаної). Натомість, в Україні неодноразово відбувалось переформатування коаліції у міжвиборчий період, тому серед факторів інституціоналізації парламентаризму визначено рівень політичної активності громадян та інституцій громадянського суспільства, форму правління (президентську, парламентську, змішану), стан розвитку партійної системи (становлення багатопартійної політичної системи), роль масмедіа та медіа-скандалів тощо. У дисертації відзначено роль президентської та парламентської виборчих кампанії 2019 року як чинників політичної структуризації парламенту. Результати виборів вплинули на склад парламенту (партійної і мажоритарної складової), формування «монобільшості» та «монокоаліції» (вперше в історії українського парламентаризму), визначили подальшу політичну структуризацію суспільства та конфігурацію влади. У 2019 році передвиборча структуризація політичного простору відбувалась навколо чотирьох груп партій (пропрезидентська партія, парламентські партії, «непрохідні» партії та нові політичні партії). Напередодні виборів йшлося про дефіцит довіри суспільства до влади, дослідження фіксували запит українського суспільства на «нові обличчя». Протиставлення «нових» та «старих» політиків стало одним із головних чинників

політичної структуризації парламенту у 2019 році. Визначено роль інституту Президента України у політичній структуризації парламенту після 2019 року. Політична структуризація Верховної Ради відбувалась внаслідок парламентської виборчої кампанії, яку ініціював Президент В. Зеленський та відповідно до її результатів. Вплив інституту президентства на політичну структуризацію Верховної Ради України визначений юридичними (конституційними) положеннями. Відзначено необхідність окремого закону щодо регулювання діяльності Офісу Президента. Поглиблено розуміння топологічного підходу та можливостей його застосування до дослідження процесу політичної структуризації українського парламенту. Передусім, топологічний підхід дозволяє акцентувати увагу на неперервності політичного процесу. Змінюючи позиції у певний проміжок часу, політичні актори не руйнують, а структурують та реструктурують політичний простір. Йдеться про політичний розвиток, циклічність політичного процесу. Фундаментальна проблема, яка знаходиться в основі політичної структуризації – це влада. Політична структуризація є характерною не лише для суспільства в цілому (національного політичного простору), а й окремих його сегментів («полів»). Визначено парламент як окремий топос інституційної та фракційної взаємодії.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною та висновками – загально теоретичними та практичними. Практичне значення полягає у тому, що одержані результати дослідження можуть бути використані представниками інститутів публічної влади та масмедіа, політичними акторами, політичними партіями та представниками громадянського суспільства у процесі політичної структуризації. Також результати дисертаційного дослідження можуть бути застосовані у публічній політиці щодо вдосконалення процесу політичної структуризації українського парламенту та рад інших рівнів, демократизації політичної структуризації парламенту шляхом впровадження пропорційної виборчої системи, подолання негативних явищ, суттєвого обмеження олігархізації та неформальних чинників, урахування трансформацій комунікативного простору у процесі політичної структуризації українського

суспільства та парламенту. Результати дисертаційного дослідження створюють передумови для імплементації отриманих результатів у практичній діяльності в Україні щодо підвищення ефективності політичної структуризації українського парламенту в умовах демократизації та європейської інтеграції.

Основні теоретичні положення та висновки можуть надалі бути використані у науковій та педагогічній роботі та у розробці курсів для закладів вищої освіти, а також спецкурсів, які будуть присвячені політичній структуризації українського парламенту.

Ключові слова: держава, демократія, політика, політична структуризація, політичні процеси, політичні інститути, парламент, влада, політична комунікація, суспільне благо, опозиція, політична діяльність, громадянське суспільство, партії, виборчі процеси, європейський простір, сталий розвиток.

ABSTRACT

Yuriev A.M. Political Structuring of the Ukrainian Parliament after the 2019 Elections. Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 052 – Political Science. – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, 2025.

The presented dissertation is dedicated to defining the essence and factors of the political structuring of the Ukrainian parliament after the 2019 elections, researching the institutionalization of parliamentarism and communicative factors of the political structuring of the Ukrainian parliament after the 2019 elections, and the main trends of further development.

In a democratic system, the institute of parliamentarism is one of the defining factors for the process of the political structuring of society. Society forms the parliament during elections based on the public representation of the interests of groups and communities, and the parliament influences the political structuring of society. The idea of parliamentarism as a structured political representation of social groups is one of the

main ones for the development of democracy. Gradually, at different stages of the political structuring of society, the functions of the parliament were formed and supplemented – from representative and legislative to control and financial, from constituent to foreign policy.

The political structuring of the parliament in Ukraine takes place under the influence of internal and foreign policy factors. Elections act as one of the main factors of the parliament's political structuring. Accordingly, the first stages of the political structuring of the parliament in Ukraine are directly linked to election campaigns (regular and extraordinary), as the political structuring of the parliament in conditions of democratic transition occurs according to their results.

In the inter-election period, the role of other factors, no less important for the political structuring of parliamentarism, becomes active. First of all, one should note the level of political activity of citizens, the form of government, the state of the party system's development, the type of electoral system, the role of mass media, etc.

The research on the political structuring of the parliament after the 2019 elections becomes actualized in connection with the processes of European integration and democratization. The political structuring of the parliament after the 2019 elections directly relates to the formation and development of such institutions of a democratic political system as political parties, civil society, mass media, etc. The political structuring of the parliament is a guarantee of the stability of the political system and the effective activity of political institutions. Conversely, a low level of political structuring of the parliament leads to increasing risks of turning society into a «crowd», and the state – into a Failed State. Insufficient (or fragmentary) political structuring of the parliament causes two interconnected dangers: on the one hand – political populism, and on the other – threats of authoritarianism.

The issue of the political structuring of the parliament acquires special relevance in connection with the processes of European integration, the final overcoming of the post-Soviet legacy, the transition to a proportional electoral system with open lists, and the establishment of a parliamentary-presidential republic in Ukraine.

In the introduction, the author substantiates the choice and relevance of the dissertation topic, outlines the aim and tasks, defines the object and subject of the research, highlights the scientific novelty, characterizes the methodological basis of the work, reveals the theoretical and practical significance of the obtained results, reflects the forms of approbation of the research results, the number of publications, and the structure of the work.

In Section 1 «Theoretical and Methodological Foundations of Researching the Process of Political Structuring of the Parliament», the genesis of scientific interpretations of the research on the process of the parliament's political structuring is defined, and attention is focused on the continuity of the political process. It is substantiated that political structuring is a multifaceted process consisting of operations, figures, and functions. The political structuring of society (the placement of political figures and their interaction) is decisive for the institutional design of the state, the establishment of political regimes, forms of government, ideologies, the type of electoral systems, etc. The main theoretical approaches to political structuring are defined, and the interdisciplinarity of research on political structuring is noted. The sources forming the interdisciplinary approach to researching political structuring are determined. It is emphasized that the conceptualization of the political structuring of the parliament occurs in the following directions: 1) the dichotomy of «structure – action»; 2) the parliament as an organization; 3) the parliament as an expression of collective interest; 4) the parliament as a network. It is noted that deputies are included in extra-parliamentary political networks and also actively participate in the development of network interaction.

In Section 2 «Institutionalization of Parliamentarism and Factors of Political Structuring of the Parliament in Ukraine», the process of institutionalization of parliamentarism is examined, and the factors of political structuring of the parliament in Ukraine are defined. It is noted that the parliament performs not only the function of representing the interests of social groups but also constituent, control, and legislative functions. The realization of the parliament's functions in a modern democratic political system implies the formation of the «agenda», the «rules of the game», and the structuring of the political space. It is substantiated that the parliament influences the political

structuring of society both directly (through the performance of the legislative function, as well as constituent and control functions) and indirectly. The institute of parliamentarism contributes to the public demonstration of democratic values, patterns of publicly acceptable behavior, etc. It is determined that the institutionalization of parliamentarism in Ukraine takes place under the influence of internal and foreign policy factors. Among the internal policy factors, the institute of elections acts as one of the main ones. The stages of institutionalization of parliamentarism are defined in accordance with election campaigns (regular and extraordinary). Among foreign policy factors, the process of European integration and disintegration with the post-Soviet space is identified. This refers to the movement from the symbolic, «facade» role of the Verkhovna Rada of the USSR (which consisted of two chambers – the Council of the Union and the Council of Nationalities – and was nominated, according to the Constitution of the USSR, as the highest body of state power) to European parliamentarism. Among the external factors of the parliament's political structuring in Ukraine, attention is focused on Russian influence using a wide range of tools: informational, energy, ideological, and military. It is noted that in the propaganda discourse of Russian media during the war, ideological subversions against the Ukrainian state and society prevail, in particular, narratives regarding the illegitimacy of the authorities and the necessity of holding elections.

In Section 3 «Political Structuring of the Ukrainian Parliament after 2019: Institutional and Communicative Factors», an analysis of the communicative factors of political structuring and their influence on the institutionalization of the Ukrainian parliament after 2019 is conducted. It is determined that transformations of the communicative space at the beginning of the 21st century are conditioned by the development of social networks. The epicenter of communicative influence on the political structuring of the parliament has shifted from television to the space of internet communications (networks, platforms, and messengers). It is substantiated that in the conditions of the Ukrainian political process after 2019, the Verkhovna Rada of Ukraine has turned into a communicative periphery. It is noted that the results of the 2019 election campaign influenced the composition of the parliament (the party and majoritarian

components), the formation of a «mono-majority» and «mono-coalition», and determined the further political structuring of society and the configuration of power. Among the main factors of the political structuring of the Verkhovna Rada of Ukraine of the 9th convocation, the activity of V. Zelensky regarding the restructuring of the political field (calling and holding extraordinary parliamentary elections and personnel policy) should be noted. It is substantiated that the role in the political structuring of the parliament is determined by both the constitutional-legal status of the President and the legal regulation of relations with the Verkhovna Rada of Ukraine. It is noted that the President, according to modern constitutionalist doctrines, cannot simultaneously perform the functions of the head of government and the arbiter in the interaction between the parliament, the government, and the office. Among other instruments of the President's influence on the political structuring of the Verkhovna Rada of Ukraine, informal mechanisms should also be noted.

Summarizing, it is noted that the political structuring of the Verkhovna Rada of Ukraine of the 9th convocation is conditioned by a number of important internal and foreign policy factors, the main of which is the Russo-Ukrainian war. The Ukrainian parliament adopted a series of important decisions regarding increasing the country's defense capability, supporting presidential and governmental initiatives aimed at countering the full-scale Russian armed aggression.

In the conclusions of the dissertation, the main results of the conducted research are summarized.

The presented work is an innovative comprehensive study for Ukrainian political science. The dissertation conducts a comprehensive political science analysis of the political structuring of the Ukrainian parliament after 2019. The process of the parliament's political structuring is conceptualized. The author's vision of the communicative dimension of the parliament's political structuring is presented. The center of communicative influence on the political structuring of the parliament has shifted from television to the space of internet communications (networks, platforms, and messengers). This was manifested in a decisive manner precisely during the 2019 election campaigns. Communicative factors of political structuring determine the timeliness of

addressing the concept of parliamentarism as «politics through debate». The role of external factors in the political structuring of the parliament in Ukraine is defined. This refers to both domestic political and international factors influencing the parliament's political structuring. The foreign policy activity of other countries and international organizations undoubtedly influences Ukrainian politics and the political structuring of the parliament.

The dissertation improves the understanding of the parliament as a topos of public interaction. On the one hand, the political structuring of the parliament and the formation of a majority are the consequence of the democratic choice of citizens. On the other hand, the parliament, as one of the defining institutions of a democratic political system, influences the political structuring of society. The political structuring of the parliament, as a topos of public interaction, takes place around the public interest or a set of group interests represented by various political factions. In the first case, every stage of defining, coordinating, implementing, and reviewing the public interest is problematized, while in the second, there is a risk of the parliament's dysfunctionality. The essence of the parliament's political structuring is defined based on theoretical approaches of political science. Theories of group pluralism and neo-pluralism, theories of public interest groups, neo-corporatism, and network pluralism are defined as components of the research program.

Domestic political factors of the institutionalization of parliamentarism in Ukraine are defined. Among domestic political factors, the institute of elections acts as one of the main ones; therefore, the stages of the institutionalization of parliamentarism in Ukraine are determined in accordance with the results of election campaigns (regular and extraordinary) to the Verkhovna Rada and the type of electoral system (majoritarian, proportional, mixed). However, the reformatting of the coalition has repeatedly taken place in Ukraine during the inter-election period; therefore, among the factors of the institutionalization of parliamentarism, the level of political activity of citizens and civil society institutions, the form of government (presidential, parliamentary, mixed), the state of the party system's development (the establishment of a multi-party political system), the role of mass media and media scandals, etc., are defined.

The dissertation notes the role of the 2019 presidential and parliamentary election campaigns as factors of the parliament's political structuring. The election results influenced the composition of the parliament (the party and majoritarian components), the formation of a «mono-majority» and «mono-coalition» (for the first time in the history of Ukrainian parliamentarism), and determined the further political structuring of society and the configuration of power. In 2019, the pre-election structuring of the political space took place around four groups of parties (the pro-presidential party, parliamentary parties, «non-passing» parties, and new political parties). On the eve of the elections, there was a deficit of public trust in the authorities; research recorded a demand by Ukrainian society for «new faces».

The opposition of «new» and «old» politicians became one of the main factors of the parliament's political structuring in 2019. The role of the institution of the President of Ukraine in the political structuring of the parliament after 2019 is defined. The political structuring of the Verkhovna Rada occurred as a result of the parliamentary election campaign initiated by President V. Zelensky and in accordance with its results. The influence of the institution of the presidency on the political structuring of the Verkhovna Rada of Ukraine is determined by legal (constitutional) provisions. The necessity of a separate law regulating the activities of the Office of the President is noted. The understanding of the topological approach and the possibilities of its application to the research of the process of political structuring of the Ukrainian parliament has been deepened. Primarily, the topological approach allows focusing on the continuity of the political process. By changing positions within a certain period of time, political actors do not destroy but rather structure and restructure the political space. This refers to political development and the cyclical nature of the political process. The fundamental problem lying at the basis of political structuring is power. Political structuring is characteristic not only of society as a whole (the national political space) but also of its individual segments («fields»). The parliament is defined as a separate topos of institutional and factional interaction.

The practical significance of the obtained results is determined by their relevance, novelty, and conclusions – both general theoretical and practical. The practical

significance lies in the fact that the obtained research results can be used by representatives of public authority institutions and mass media, political actors, political parties, and civil society representatives in the process of political structuring. Furthermore, the results of the dissertation research can be applied in public policy regarding the improvement of the process of political structuring of the Ukrainian parliament and councils at other levels; the democratization of the parliament's political structuring through the implementation of a proportional electoral system; the overcoming of negative phenomena; the substantial limitation of oligarchization and informal factors; and the consideration of transformations of the communicative space in the process of the political structuring of Ukrainian society and parliament. The results of the dissertation research create prerequisites for implementing the obtained findings into practical activity in Ukraine regarding increasing the efficiency of the Ukrainian parliament's political structuring under the conditions of democratization and European integration.

The main theoretical provisions and conclusions can be further used in scientific and pedagogical work, in the development of courses for higher education institutions, as well as specialized courses dedicated to the political structuring of the Ukrainian parliament.

Keywords: state, democracy, politics, political structuring, political processes, political institutions, parliament, government, political communication, public good, opposition, political activity, civil society, parties, electoral processes, European space, sustainable development.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Юр'єв А. М. Політична структуризація: ідеї та інститути. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 51 URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/51_2024/45.pdf C.273-278.

2. Юр'єв А. М. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства. *Politicus*. 2025. № 3. URL: http://politicus.od.ua/3_2025/19.pdf
3. Юр'єв А. Політична структуризація парламенту: інституційні та комунікативні чинники. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. № 61. С.567-574.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Юр'єв А. Комунікативні чинники політичної структуризації українського парламенту після 2019 року. *Україна – Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу в контексті геополітичної турбулентності, російсько-української війни, електоральних практик і політичної участі міноритарних етнічних груп*. Матеріали Х-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10–11 жовтня 2025 року) / Ю. Остапеч (голова редкол.); відповідальні за випуск: П. Габрин, М. Зан, К. Червеньяк. Ужгород: ТОВ «PIK-Y», 2025. С.178-180. URL: https://real.mtak.hu/230022/7/1_real_2025%281%29.pdf
2. Юр'єв А. М. Чинники інституціоналізації парламентаризму в Україні. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів* : матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса 30 квітня 2025 року. Одеса ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», центр соціально-політичних досліджень «POLITICUS», 2025. С. 215-220.
3. Юр'єв А. М. Інститут президентства України в системі органів державної влади. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 квітня 2024 р.). Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. С. 109-111.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ.....	29
1.1. Процес політичної структуризації: топологічний підхід.....	29
1.2. Основні теоретичні підходи до визначення політичної структуризації.....	39
1.3. Концептуалізація політичної структуризації парламенту у науковому дискурсі.....	53
<i>Висновки по першому розділу.....</i>	<i>66</i>
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ТА ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ В УКРАЇНІ.....	68
2.1. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства	68
2.2. Процес інституціоналізації парламентаризму в Україні	83
2.3. Зовнішні чинники політичної структуризації парламенту в Україні....	103
<i>Висновки по другому розділу</i>	<i>117</i>
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ПІСЛЯ 2019 РОКУ: ІНСТИТУЦІЙНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ЧИННИКИ.....	120
3.1. Трансформації комунікативного простору на початку XXI століття як чинник політичної структуризації парламенту.....	120
3.2. Президентська та парламентські виборчі кампанії 2019 року як чинник політичної структуризації парламенту.....	136
3.3. Роль інституту Президента України у політичній структуризації парламенту після 2019 року	148
<i>Висновки по третьому розділу</i>	<i>167</i>
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах демократичної системи інститут парламентаризму є одним із визначальних для процесу політичної структуризації суспільства. Суспільство формує парламент під час виборів на основі публічної репрезентації інтересів груп та спільнот, а парламент впливає на політичну структуризацію суспільства. Ідея парламентаризму, як структурованого політичного представництва соціальних груп є однією із головних для розвитку демократії. Поступово, на різних етапах політичної структуризації суспільства, формувались та доповнювались функції парламенту – від представницької та законодавчої до контрольної та фінансової, від установчої до зовнішньополітичної.

Політична структуризація парламенту в Україні проходить під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників. Одним із головних чинників політичної структуризації парламенту виступають вибори. Відповідно, перші етапи політичної структуризації парламенту в Україні безпосередньо пов'язуються із виборчими кампаніями (черговими та позачерговими), адже політична структуризація парламенту в умовах переходу демократії відбувається відповідно до їх результатів.

У міжвиборчий період активізується роль інших чинників, не менш важливих для політичної структуризації парламентаризму. Передусім, слід відзначити рівень політичної активності громадян, форму правління, стан розвитку партійної системи, тип виборчої системи, роль масмедіа тощо.

Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі полягає також у формуванні «порядку денного» суспільства, «правил гри».

Дослідження політичної структуризації парламенту після виборів 2019 року актуалізується у зв'язку із процесами європейської інтеграції та демократизації. Політична структуризація парламенту після виборів 2019 року безпосередньо стосується становлення та розвитку таких інститутів демократичної політичної системи як політичні партії, громадянське суспільство, масмедіа тощо. До

символічної матриці політичної структуризації парламенту слід віднести не лише ідеї «народного суверенітету», «свободи», «прав людини» та «правової держави», «рівності» та «політичного представництва», «плюралізму», а й політичні ідеології (від лібералізму до консерватизму).

Політична структуризація парламенту є запорукою стабільності політичної системи та ефективної діяльності політичних інститутів. Навпаки, низький рівень політичної структуризації парламенту призводить до зростання ризиків перетворення суспільства на «натовп», а держави – на Failed State. Недостатня (або фрагментарна) політична структуризація парламенту спричиняє дві взаємопов'язані небезпеки: з одного боку – політичний популізм, а з іншого – загрози авторитаризму.

Особливої значимості проблематика політичної структуризації парламенту набуває у зв'язку із процесами європейської інтеграції, остаточним подоланням пострадянської спадщини, переходом до пропорційної виборчої системи з відкритими списками, становленням парламентсько-президентської республіки в Україні.

Це актуалізує тему дослідження та обумовлює необхідність визначення політичної структуризації українського парламенту після виборів 2019 року.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках науково-дослідницької теми кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові та соціально-економічні виміри» (номер державної реєстрації 0120U00021).

Об'єктом дослідження є політична структуризація українського парламенту, її особливості та складові після здобуття Україною Незалежності у 1991 році.

Предметом є політична структуризація українського парламенту після виборів 2019 року.

Мета дисертаційної роботи – на основі комплексного політологічного аналізу дослідити політичну структурування українського парламенту після виборів 2019 року.

Реалізація поставленої в дослідженні мети зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- визначити теоретико-методологічні основи дослідження процесу політичної структуризації парламенту;
- окреслити основні теоретичні підходи до визначення політичної структуризації;
- концептуалізувати політичну структурування парламенту у науковому дискурсі;
- охарактеризувати роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства;
- визначити процес інституціоналізації парламентаризму в Україні;
- охарактеризувати зовнішні чинники політичної структуризації парламенту в Україні;
- визначити трансформації комунікативного простору на початку XXI століття як чинник політичної структуризації парламенту;
- визначити президентську та парламентську виборчі кампанії 2019 року як чинники політичної структуризації парламенту;
- дослідити роль інституту президента України у політичній структуризації парламенту після 2019 року.

Методи дослідження. Для вирішення визначених дослідницьких завдань та реалізації поставленої в дисертаційній роботі мети було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Зокрема, методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, структурно-функціональний метод, компаративний метод, системний метод тощо. Системний метод дозволив визначити політичну структурування парламенту як важливу складову політичної системи суспільства, структурно-функціональний метод – дослідити чинники структуризації парламенту та функції парламентаризму у процесі політичної структуризації.

Компаративний метод використовувався для виокремлення специфічних факторів політичної структуризації парламенту після виборів 2019 року порівняно із іншими виборчими кампаніями. Неоінституціональний метод став основою для визначення історичних, соціально-економічних та комунікативних чинників інституціоналізації парламентаризму. Окрему увагу приділено раціональному вибору політичних акторів та громадян під час електорального процесу та у міжвиборчий період, який є важливим фактором політичної структуризації Верховної Ради України.

Дослідження політичної структуризації українського парламенту після 2019 року потребує визначення процесів інтеграції та дезінтеграції, а також впливу одночасної трансформації у різних соціальних просторах взаємодії агентів та структури – від економіки та політики до становлення національної ідентичності та розбудови інститутів публічної влади.

Наукова новизна полягає у вирішенні однієї з актуальних проблем політичної науки, пов'язаної із визначенням політичної структуризації українського парламенту після виборів 2019 року, яка наразі не отримала достатньої розробки у теоретичних дослідженнях. Наукова новизна одержаних у дисертації результатів полягає у наступному:

Уперше:

- у вітчизняній політичній науці здійснено комплексний теоретичний аналіз політичної структуризації українського парламенту після 2019 року. Концептуалізовано процес політичної структуризації парламенту. Концептуалізація політичної структуризації парламенту відбувається за наступними напрямками. По-перше, парламент як топос соціальних та політичних взаємодій. По-друге, парламент як організація, адже депутати, виконуючи функцію народного представництва, водночас утворюють власну організацію. По-третє, парламент як виразник суспільного інтересу. По-четверте, парламент як мережа. З одного боку, парламентарії є членами мережевих організацій, які впливають на їх фракційну діяльність та політичну позицію. З іншого боку, соціальні мережі

впливають на парламент, мережева взаємодія здатна спричинити розпад коаліції та/або дострокові вибори;

- представлене авторське бачення комунікативного виміру політичної структуризації парламенту. Центр комунікативного впливу на політичну структуризацію парламенту перемістився від телебачення до простору інтернет-комунікацій (мереж, платформ та месенджерів). Це визначальним чином проявилось саме під час виборчих кампаній 2019 року. Вага комунікативного чинника опосередковано обумовлена не лише підвищеною увагою медіа до парламентської діяльності, а й обрання до ВР України представників журналістської професії. До Верховної Ради VIII скликання було обрано декілька десятків журналістів, а у парламенті IX скликання більшість депутатів активно використовують соціальні мережі, месенджери та платформи для комунікації. Кожний четвертий депутат у ВР України має власний телеграм-канал. Комунікативні чинники політичної структуризації визначають своєчасність звернення концепції парламентаризму як «політики за допомогою дебатів». Водночас, в умовах українського політичного процесу після 2019 року Верховна Рада України перетворилась на комунікативну периферію, яка залежить від президентської влади;

- визначено роль зовнішніх чинників політичної структуризації парламенту в Україні. Йдеться як про внутрішньополітичні так і міжнародні чинники впливу на політичну структуризацію парламенту. Зовнішньополітична активність інших країн та міжнародних організацій безумовно впливає на українську політику та політичну структуризацію парламенту. Зокрема, відзначено російський вплив з використанням широкого діапазону інструментів: інформаційного, енергетичного, ідеологічного, військового;

удосконалено:

- розуміння парламенту, як топосу публічної взаємодії. З одного боку, політична структуризація парламенту та формування більшості є наслідком демократичного вибору громадян. З іншого боку, парламент, як один із

визначальних інститутів демократичної політичної системи впливає на політичну структурування суспільства. Політична структурація парламенту, як топосу публічної взаємодії, відбувається навколо суспільного інтересу, або сукупності групових інтересів, які представляють різні політичні фракції. У першому випадку проблематизується кожний етап визначення, узгодження, реалізації та перегляду суспільного інтересу, а у другому – існує ризик дисфункціональності парламенту;

- визначення сутності політичної структурації парламенту на основі теоретичних підходів політичної науки. В якості складових дослідницької програми визначено теорії плюралізму груп та неоплюралізму, теорії груп суспільних (публічних) інтересів, неокорпоративізм, мережевий плюралізм. Визначено три джерела, які формують інтердисциплінарний підхід дослідження політичної структурації: 1) теорії структурації, соціального конструювання реальності, структуравання політичного поля; 2) візії деконструкції, модернізації та демодернізації; 3) теорії демократизації, інституціоналізації, ідеологізації/деідеологізації, індоктринації та публічного вибору. У інтердисциплінарному дискурсі теорії структурації відбулось подолання дихотомії «суб'єкта» та «структури». Акцент на активній ролі індивідів, їх визначальному впливі на процес політичної структурації відображається у термінах «актор» (М. Крозьє), «агент» (А. Турен) тощо;

- розуміння ролі парламентаризму у процесі політичної структурації суспільства. Вона полягає у тому, аби впливати на соціальні групи задля втілення ідеалів свободи, рівності, справедливості тощо. Адже парламент виконує не лише функцію репрезентації інтересів соціальних груп, а і установчу, контрольну та законодавчу функції. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі передбачає формування «порядку денного», «правил гри», структуравання політичного простору. Парламент впливає на політичну структурацію суспільства як безпосередньо (через виконання законодавчої, установчої та контрольної функцій) так і опосередковано. Інститут парламентаризму сприяє публічній демонстрації демократичних цінностей, зразків публічно прийнятної поведінки тощо. Парламентаризм покликаний презентувати у

публічному просторі шаблони цивілізованої поведінки високого рівня, раціонального вибору, справедливості та демократії як основи політичної структуризації суспільства. Місія парламентаризму полягає у вираженні «волі народу» та перетворенні її у законодавчому процесі на обов'язкову для виконання.

- визначення внутрішньополітичних факторів інституціоналізації парламентаризму в Україні. Серед внутрішньополітичних факторів одним із головних виступає інститут виборів, саме тому етапи інституціоналізації парламентаризму в Україні визначаються відповідно до результатів виборчих кампаній (чергових та позачергових) до Верховної Ради та типу виборчої системи (мажоритарної, пропорційної, змішаної). Натомість, в Україні неодноразово відбувалось переформатування коаліції у міжвиборчий період, тому серед факторів інституціоналізації парламентаризму визначено рівень політичної активності громадян та інституцій громадянського суспільства, форму правління (президентську, парламентську, змішану), стан розвитку партійної системи (становлення багатопартійної політичної системи), роль масмедіа та медіа-скандалів тощо;

набули подальшого розвитку:

- інтерпретації президентської та парламентської виборчих кампанії 2019 року як чинників політичної структуризації парламенту. Результати виборів вплинули на склад парламенту (партійної і мажоритарної складової), формування «монобільшості» та «монокоаліції» (вперше в історії українського парламентаризму), визначили подальшу політичну структуризацію суспільства та конфігурацію влади. У 2019 році передвиборча структуризація політичного простору відбувалась навколо чотирьох груп партій (пропрезидентська партія, парламентські партії, «непрохідні» партії та нові політичні партії). Напередодні виборів йшлося про дефіцит довіри суспільства до влади, дослідження фіксували розчарування у депутатах VIII скликання, запит українського суспільства на «нові обличчя». Протиставлення «нових» та «старих» політиків стало одним із головних чинників політичної структуризації парламенту у 2019 році;

- визначення ролі інституту Президента України у політичній структуризації

парламенту після 2019 року. Президент України В. Зеленський, завдяки перемозі на президентських виборах забезпечив перемогу на виборах до Верховної Ради України партії «Слуга народу». Вперше в історії українського парламентаризму було утворено фракцію, яка нараховувала 254 депутата. Політична структуризація Верховної Ради відбувалась внаслідок парламентської виборчої кампанії, яку ініціював Президент В. Зеленський та відповідно до її результатів. Вплив інституту президентства на політичну структуризацію Верховної Ради України визначений юридичними (конституційними) положеннями. Відзначено необхідність окремого закону щодо регулювання діяльності офісу президента. Серед інструментів впливу Президента на політичну структуризацію Верховної Ради України слід відзначити також неформальні механізми: 1) Офіс Президента може використовувати неформальні контакти задля лобіювання необхідних рішень, впровадження президентської політики у стінах парламенту; 2) частково публічні, або непублічні політичні домовленості які передбачають ухвалення рішень за надання певних послуг, кадрових призначень; 3) застосування адміністративного ресурсу. Відзначено, що з лютого 2022 року політична структуризація парламенту відбувається в умовах воєнного стану. Це безумовно впливає на повноваження Президента України, як Головнокомандуючого та значно посилює роль інституту президентства у політичній структуризації парламенту;

- розуміння топологічного підходу та можливостей його застосування до дослідження процесу політичної структуризації українського парламенту. Передусім, топологічний підхід дозволяє акцентувати увагу на неперервності політичного процесу. Змінюючи позиції у певний проміжок часу, політичні актори не руйнують, а структуризують та реструктуризують політичний простір. Йдеться про політичний розвиток, циклічність політичного процесу, темпоральність політичних рішень. Очевидно, що інституційний простір політичної взаємодії після виборчого циклу 2019 року зазнав суттєвих трансформацій. Фундаментальна проблема, яка знаходиться в основі політичної структуризації – це влада. Політична структуризація є характерною не лише для суспільства в цілому (національного політичного простору), а й окремих його сегментів («полів»). Визначено парламент

як окремий топос інституційної та фракційної взаємодії.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати дослідження можуть бути використані представниками інститутів публічної влади та масмедіа, політичними акторами, політичними партіями та представниками громадянського суспільства у процесі політичної структуризації. Також результати дисертаційного дослідження можуть бути застосовані у публічній політиці щодо вдосконалення процесу політичної структуризації українського парламенту та рад інших рівнів, демократизації політичної структуризації парламенту шляхом впровадження пропорційної виборчої системи, подолання негативних явищ (російського чинника та впливу інших країн пострадянського табору), суттєвого обмеження олігархізації та неформальних чинників, урахування трансформацій комунікативного простору у процесі політичної структуризації українського суспільства та парламенту. Результати дисертаційного дослідження створюють передумови для подальшого дослідження в системі взаємодії «парламент – уряд – президент» та імплементації отриманих результатів у практичній діяльності в Україні щодо підвищення ефективності політичної структуризації українського парламенту в умовах демократизації та європейської інтеграції.

Основні теоретичні положення та висновки можуть надалі бути використані у науковій та педагогічній роботі та у розробці курсів для закладів вищої освіти, а також спецкурсів, які будуть присвячені політичній структуризації українського парламенту.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були представлені на таких наукових та науково-практичних конференціях: Десята Міжнародна науково-практична конференція «Україна – Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу в контексті геополітичної турбулентності, російсько-української війни, електоральних практик і політичної участі міноритарних етнічних груп» (м. Ужгород, 10–11 жовтня 2025 року), Дев'ята Всеукраїнської науково-практичної конференція «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (м. Одеса 30 квітня 2025 року), VII Всеукраїнської науково-практичної

конференції «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (м. Одеса, 30 квітня 2024 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження представлено у 3 статтях, які опубліковано у наукових фахових виданнях України, а також у 3 тезах доповідей у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінки, з яких 176 сторінок – основний текст. Список використаних джерел нараховує 157 найменувань та розміщений на 19 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ

1.1. Процес політичної структуризації: топологічний підхід.

У процесі політичної структуризації, як багатовимірного та багатоаспектного явища, приймають участь усі без виключення громадяни. Очевидно, що їх політичні ролі та вплив відрізняються: від участі у виборах та пасивного спостереження за подіями (у даному випадку – відсутність політичної позиції та низька політична активність – це також політична позиція та роль, яка впливає на політичну структуризацію) до владної взаємодії, репрезентації інтересів великих соціальних груп, активній партисіпації у політичній та управлінській діяльності.

Слід безумовно погодитись із тим, що дослідження політичної структуризації визначає «через призму соціальної топології специфіки розгортання політичного простору як сукупності відносин агентів та інституцій, що виражені у політичних практиках... Політичний простір характеризується структурними властивостями і функціонує у формі реальних відносин, що об'єктивовані у політичних інституціях та практиках» [10, с. 71].

До ідеї політичної структуризації звертаються представники такого наукового напрямку, як соціальна та політична топологія. У теорії політичної топології наголошується, що політична динаміка не руйнує інституційну структуру, а реконструює її, а структурна організація соціального простору осмислюється у термінах політичної динаміки. Саме «динамічна структура» віддзеркалює процеси соціальної, економічної та політичної трансформації. Отже, з одного боку, політична топологія досліджує «інваріантні соціальні властивості», а з іншого – є структурою, у якій проявляються ці властивості. Політичний простір постає як результат синтезованих соціальних практик та взаємодії щодо влади [див.: 10].

Назва «політична топологія», яка запозичена із математики, відсилає до спеціального розділу геометрії – топології. Головна ознака простору (фізичного, соціального, політичного тощо), яку досліджує топологія – це неперервність. Аналогічно, неперервним є процес політичної структуризації суспільства – змінюючи позиції, індивіди не руйнують політичний простір (топос), а реструктурують його.

Продовжуючи аналогію з математикою, слід відзначити, що безумовний евристичний потенціал у дослідженнях соціуму та політики мають визначення операцій (тобто, взаємодії, яка носить у сучасному світі комунікативний характер), фігур (політичних акторів) та їх функцій (йдеться не лише про індивідів, наділених владою, а й про політичні інститути). Натомість, не можна недооцінювати і топологію. Адже, саме процес політичної структуризації суспільства (розміщення політичних фігур та інститутів у відповідному просторі взаємодій та впливів) є визначальним для інституційного дизайну, політичної взаємодії, становлення політичних режимів (демократичних чи автократичних), форм правління (парламентських, змішаних, президентських), ідеологій (соціалізму, лібералізму, консерватизму, ін.) тощо.

У соціальних науках сформувався окремий дослідницький напрямок – топологічний підхід. Він застосовується для дослідження соціальної та політичної структуризації суспільства, геополітики, глобалізації, модернізації (у географічному, політичному та історичному аспектах), комунікативних процесів (топологія інтернет, топологія міжкультурних комунікацій тощо), конструювання символічної реальності.

Необхідність звернення до підходу політичної топології обумовлена кризою методології соціальних наук, яка спочатку розгорнулась у парадигмі постмодерну, але згодом охопила усі «традиційні» підходи політичної науки – від системного та інституціонального до біхевіористського та функціонального.

Слід безумовно погодитись із наступним: «Логіка топологічних моделей дозволяє розглядати соціальні явища в семантичному просторі значущих зв'язків і

відносин, суміщень і перехрещень, морфологічних перетворень; оприявнює нові підстави для вибудовування практичних схем» [45, с. 22-23].

Обґрунтовуючи пізнавальний потенціал підходу соціальної топології, М. Колінько відзначає, що цей підхід, виступаючи у ролі «парасольки» для низки взаємопов'язаних методів, відкриває можливості «теоретичного осмислення і практичного освоєння життєвих світів як матриці філософської рефлексії спільносвіту» [45, с. 357]. При цьому, інтерпретація соціального простору передбачає його розуміння не як вмістилище певних об'єктів, а в якості простору соціальних позицій, зв'язків і відносин, мережевих і потокових форм, системи взаємопов'язаних вимірів буття [див.: 45, с. 357].

Визначення політичної структуризації на основі топології застосовується задля дослідження «простих комплексів» та моделювання складних політичних взаємодій.

Топологічний аналіз даних широко використовується у соціальних та політичних науках, напрямки обробки сигналів (як складова теорії комунікації на основі топології) й нейронаука є також складовими вивчення процесу політичної структуризації суспільства. На окрему увагу заслуговують зв'язки топології та політичної структуризації із теорією ігор, моделювання політичних комунікацій, динамікою громадської думки [149].

Також у політичній топології визначається «набір агентів» та сумісність між ними у процесі взаємодії. Погодимося: «Якщо підмножина агентів сумісна, вони здатні співіснувати та виконувати процеси, що входять до їхнього мандату, такі як переговори або прийняття законодавства» [149, с. 39].

Погодимося із наступним визначенням топосу: «Топос є базовим поняттям методологічної стратегії дослідження. Його визначено як полісемантичне поняття, яке у соціально-філософському контексті артикулює змістове місце соціального об'єкта у множинних структурах соціального простору та умови його інтеграції до загальної соціокультурної системи» [45, с. 358].

Топоси є універсальними концептами, які організовують діалог шляхом пошуку місць перетину сенсів. Їх практичне значення обумовлене можливістю використання задля загального міжкультурного дискурсу [Див. детал.: 45, с. 358].

Політична структуризація українського суспільства є поліаспектним процесом, у якому задіяні як індивідуальні та колективні агенти політичного простору так і політичні інститути.

Методологічною основою дослідження політичної структуризації українського суспільства є праці представників «нового інституціоналізму» (Дж. Марч, Й. Олсен, Т. Скочпол, В. Шмідт, ін.), теорії структурації (Е. Гіденс, ін.) та структурного конструктивізму (П. Бурдьє, П. Шампань, ін.), топологічна психологія К. Левіна. Відзначимо: «У підході Курта Левіна теорія поля мала бути універсально застосовною в усій психології, але вона справила значний вплив на розвиток соціальної психології та вивчення управління змінами» [152, с. 71].

Серед основних принципів теорії К. Левіна слід відзначити:

- 1) принцип, що поведінка є функцією поля в певний момент часу, коли проявляється дана поведінка;
- 2) принцип, що аналіз може починатися лише з ситуації, представленої як єдине ціле, де враховуються складові елементи;
- 3) принцип, згідно з яким конкретний суб'єкт у конкретній ситуації може бути представлений у математичній формі [152, с. 71].

Слід безумовно погодитись із тим, що «Топологія як розділ математики має справу з просторовими відносинами і не враховує ні форми, ні напрямку, ні масштабу, ні навіть величини; основними поняттями топології область, межа, включення, суміжність, не перетин тощо... все, що знаходиться за його межами, не є частиною життєвого простору індивіда» [112].

Усі вони, так чи інакше, звертались до проблематики політичної структуризації суспільства. На окремий напрямок досліджень, а саме – «мовну топологію» звертають увагу Ю. Борецько та Т. Федотова.

Вони, зокрема, визначають роль досліджень М. Гайдеггера, С. Тулміна, інших авторів у розвитку ідей політичної топології: «Мовна топологія

М. Гайдеггера розглядає світ у просторовій перспективі, де слово й знак мови співвідносяться з певним топосом світу» [10, с. 72].

Актуальність дослідження політичної структуризації на основі підходу політичної топології та визначення, окрім політичної топології також «мовної топології» та топології комунікативного простору обумовлена розвитком інтернет-комунікацій та становленням цифрового суспільства.

У таких умовах формується особливий тип реальності – віртуальна реальність. Вона характеризується власною топологією. Погодимось із тим, що «характерні ознаки віртуальної комунікації – конструювання специфічної соціокультурної реальності... Симулятивна функція віртуальної комунікації може спричинити конструювання не тільки реальних комунікативних взаємодій, а й примарних, які не мають реального підґрунтя, що несе ризики соціальної дезорієнтації» [45, с. 362-363].

Фундаментальна проблема, навколо якої відбуваються процеси політичної структуризації суспільства – це розподіл влади. Від розподілу влади між державою та суспільством та, у свою чергу між інститутами публічної влади, залежить тип політичного режиму – демократичний, авторитарний чи тоталітарний. Демократичні країни використовують відповідний «тезаурус», який формується з низки важливих ідей та є основою для ідеологій – від лібералізму та соціалізму до консерватизму.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Розгляд соціального поля як поля влади дає... розуміння динаміки його перетворень. Влада структурує та ієрархізує соціальне поле» [17].

Політична структуризація повною мірою стосується не лише усього суспільства (національного політичного простору), а й окремих його сегментів (полів, за термінологією П. Бурд'є). Мова йде про партійні поля, парламент, як окреме поле фракційної взаємодії, регіональні електоральні поля, поле масмедіа тощо.

Наприклад, політична топологія електорального простору США, незважаючи на поляризацію електорату демократів та республіканців під час

президентських виборів 2024 року, зберігає плюралізм всередині кожного партійно/ідеологічного сегменту.

Погодимося із оцінкою політичної топології партійного поля США: «...прірва, яка розділяє республіканців і демократів, іноді приховує розбіжності та різноманітність поглядів, що існують в обох партійних коаліціях, а також той факт, що багато американців нелегко вписуються в жодну з них... щоб досягти політичного успіху, партії повинні підтримувати лояльність високо політично залучених, більш ідеологічних виборців, а також залучати підтримку серед менш залучених виборців... зі слабшими партійними зв'язками» [137].

У наведених результатах дослідження політичної топології партійного поля використовувалась технологія «Pew Research Center», яка передбачає визначення дорожньої карти для роздробленого політичного ландшафту, відповідно до дослідницької методики пропонується сегментувати простір партійних ідентифікацій США на дев'ять окремих груп на основі аналізу їхніх поглядів та цінностей. Для цього використовується інструментарій опитувань та глибинних інтерв'ю на основі національно репрезентативної панелі American Trends, яка забезпечує велику вибірку та включення великої кількості інших політичних даних для аналізу [137].

Зокрема, політична топологія виборців демократичної партії складається із чотирьох великих груп, враховує расову та етнічну приналежність, а також ідеологічні орієнтації.

Автори виокремлюють «...дві дуже різні групи ліберальних демократів: прогресивні ліві та ліберали істеблішменту. Прогресивні ліві, єдина група демократів, де більшість складають білі неіспаномовні, мають дуже ліберальні погляди практично з кожного питання та підтримують далекосяжні зміни для вирішення проблеми расової несправедливості та розширення системи соціального захисту» [137].

Головний висновок, який роблять дослідники політичної топології партійного поля полягає у тому, що зникає «серединна» ідентифікація, а політичний простір поляризується між крайніми правими та лівими.

У дослідженнях політичної структуризації суспільства визначаються «аспекти політики в її топологічному вимірі» [152], що дозволяє виокремити критерії (показники) для подальшого аналізу та зафіксувати тренди політичної структуризації – демократію чи авторитаризм, парламентську чи президентську форми правління, пропорційну чи мажоритарну виборчі моделі, простір партійних (ідеологічних) ідентичностей.

Слід безумовно погодитись із визначенням простору політики та наступними критеріями оцінки демократичних чи авторитарних трендів: «Простір політики розуміється як теоретичний конструкт (поле політики), так і зв'язки між характеристиками політичних акторів та їхнім особливим видом географічного співіснування» [152, с.71].

До характеристик простору політики (топосу) слід віднести:

- 1) виборчий процес та плюралізм;
- 2) функціонування уряду;
- 3) політичну участь;
- 4) політичну культуру;
- 5) громадянські свободи [152, с.71].

Одним із головних наслідків визначення чітких критеріїв для партійної ідентифікації та демократизації (від електорального процесу до політичної культури) у аналізі політичної топології сучасного суспільства виступає можливість їх застосування у процесі дослідження політичної структуризації парламенту. Адже, як партійна ідентифікація, так і тип політичного режиму (який визначається за такими критеріями, як електоральний процес, урядування, рівень політичної участі/активності громадян, політична культура та політичні свободи і плюралізм) є чинниками впливу на електоральний вибір громадян, внаслідок якого формується парламент.

У цілому, джерела політичної топології сягають епохи Античності. У Давній Греції топос (місце) та логос (слово, закон) визначали відмінності між формою правління у різних полісах та стали основою політичного устрою у них – від Афін, які пережили демократичне, тиранічне, аристократичне та монархічне правління до

Спарти, які впроваджували олігархію, монархію та діархію. Термін «топология» став одним із визначальних у творах представників модерну та постмодерну, зокрема, він використовувався такими різними авторами, як М. Фуко, П. Бурдьє, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі та ін.

Слід погодитись із тим, що «М. Фуко визначає структуру, динаміку та генезу соціального поля як топологію, що базується на трьох онтологіях (топосах): знання, влади та суб'єктивації... При цьому М. Фуко підкреслює домінуючу роль саме дискурсивних практик...» [17].

Ще один дослідницький напрямок безпосередньо пов'язаний із політичною структуризацією суспільства – це геополітика. На відміну від демократизації та партійної (ідеологічної) ідентифікації він стосується зовнішньополітичного виміру політичної топології. На особливу увагу геополітика заслуговує під час «зіткнень цивілізацій», «гібридних війн», а для українського суспільства – в умовах російсько-української війни.

Слід погодитись із наступним: «Порівняння та зіставлення різних, теоретичних та практичних, концепцій гібридної війни може бути евристично натхненним та призвести до компактної системи політично релевантних знань – до політичної топології. «Геополітики» намагаються пояснити та передбачити політичну діяльність за допомогою географічних змінних... Аналогічно, інші «політики» можуть бути пов'язані з відповідними просторами» [154, с. 44].

Глобальна політична топологія інтерпретує географічний простір як мегапростір. Він включає 4 мегапростори: 1) Америка (США); 2) Європа (Європейський Союз); 3) Китай; 4) Індія.

Погодимось: «Мегапростір – це регіонально диференційована територія без бар'єрів, що обмежують вільний потік людей, товарів, інформації та капіталу»... Геополітичну діяльність зазвичай описують за допомогою таких виразів, як: геополітичні ігри / суперництво / раси, стримування, стримування, баланс сил, (масована) відплата, встановлення пріоритетів» [153, с. 87].

Політичне структурування відбувається навколо інститутів демократичного суспільства – парламентів, партій, масмедіа, виборів тощо. Авторитарні держави

характеризуються власними шляхами політичної структуризації навколо лідера, який спирається на силові структури (інститути насильства) та інститути фасадного народовладдя, за якими ховається одноосібна влада. Особливо слід наголосити на необхідність та актуальність дослідження політичної структуризації суспільства в умовах демократизації (пострадянський аспект також є вкрай важливим) та європейської інтеграції України.

У визначенні «метагеополітики» (Найєф аль-Родан), що її було запропоновано у 2009 році синтезуються сім вимірів влади:

- 1) внутрішня політика;
- 2) міжнародна дипломатія;
- 3) військові та безпекові проблеми;
- 4) економіка;
- 5) наука та людський потенціал;
- 6) соціальні та медичні проблеми;
- 7) навколишнє середовище [153, с. 87].

Слід безумовно погодитись із тим, що «...традиційна геополітика (що розуміється як «вплив/проникнення географічних змінних на політику») є застарілою – з точки зору сучасного прийняття політичних рішень. Альтернативою є «політична топологія», що охоплює політично релевантні місця (топосів) та простори, і відкрита для нових місць та просторів, важливих з точки зору політики» [153, с. 93].

Зауважимо, що колізії із євроатлантичною інтеграцією практично не позначаються на політичній структуризації українського суспільства. В якості однієї із причин відзначимо те, що у громадській думці «західний» вектор розвитку презентований саме європейською інтеграцією (НАТО виступає у якості додаткового елементу цього ж напрямку), а питання безпеки, як показала російсько-українська війна, вирішуються переважно за межами блоку – на основі двосторонніх відносин Україна – США, Україна – Велика Британія, Україна – ЄС.

Слід відзначити, що саме від політичної структуризації українського суспільства багато у чому залежить вектор розвитку сучасної української держави.

Саме тому, представники топологічного підходу зосереджують увагу на ідейному та інституційному вимірах політичної структуризації українського суспільства.

Солідаризуємось із думкою Т. Бевз, яка зазначає: «Кризові ситуації випробовують стабільність політичних систем надзвичайно показовим способом, оскільки вони висувають надто великі вимоги до системи, структури та політичного лідерства. Повномасштабна війна Росії проти України повністю змінила життя країни і українців, політичний ландшафт держави, політичну систему» [88, с. 177-178].

Політична структуризація відкриває нові можливості щодо дослідження динамічного виміру політичної системи, подолання дихотомії «структури» та «агента».

Обґрунтовуючи політичний простір як «структуровану сукупність політичних практик», у якій реалізуються політичні інтенції агентів, Ю. Борецько та Т. Федотова зазначають: «Як динамічна структура соціального простору топологія відображає трансформацію суспільних процесів, подій, явищ... Політичний простір характеризується структурними властивостями і функціонує у формі реальних відносин, що об'єктивовані у політичних інституціях та практиках» [10, с.71].

Ідеї «свободи», «народовладдя», «прав людини», «плюралізму» тощо й інститути законодавчої, виконавчої, судової влади не лише історично (у процесі модернізації) визначали процес політичної структуризації демократичного суспільства, а й виступають найважливішими елементами політичної стабільності під час кризи. Саме тому однією із основних ідей, яка визначає політичну структурованість сучасного суспільства є ідея «прогресу», розвитку.

Слід безумовно погодитись із тим, що «...правила постачають певні ідеології, зміцнюючи цим владу» [58, с. 186].

Дослідники зауважують, що ідеологія виконує посередницьку функцію, яка об'єднує у єдиному політичному просторі не лише агентів та їх взаємодії, а й соціальні фрейми та культурні норми. Дійсно, «ідеологія часто-густо функціонує як посередницька ланка» [58, с.187]. Вона, зокрема усуває розриви між

індивідуальним і соціальним, уявним і пізнаваним, економікою й естетикою, розумним і несвідомим, приватним і публічним тощо

У цьому контексті однією із важливих умов структурованості суспільства навколо ідей «прогресу», «народовладдя» та «європейської інтеграції» виступає розвиток інституту парламентаризму. Саме парламент стає ключовим інститутом демократизації, у його фракційній структурі відображається ідеологічний плюралізм, партійна політика та результат виборчих кампаній.

Отже, високий рівень політичної структурованості суспільства забезпечує електоральну та громадянську активність громадян, сприяє розвитку демократичних політичних інститутів (партій, виборів, масмедіа, місцевого самоврядування тощо) та проявляється у підвищенні ефективності діяльності парламенту.

1.2. Основні теоретичні підходи до визначення політичної структуризації.

Політична структуризація (як і реструктуризація) парламенту у демократичних країнах відбувається внаслідок електоральних кампаній. Політична структуризація парламенту повною мірою залежить від політичної структуризації суспільства. Цей процес має відповідну специфіку та характеризується особливостями у країнах, які знаходяться на етапі демократизації. Зокрема, слід відзначити пострадянські країни, які визначили європейську інтеграцію в якості зовнішньополітичного вибору. Процес політичної структуризації суспільства є одним із найважливіших у процесі демократизації.

Високий рівень політичної структуризації суспільства забезпечує політичну участь та політичну активність громадян, утворює передумови для розвитку парламентаризму, демократичної взаємодії між політичними інститутами, сприяє плюралізму та «культури діалогу». У цілому, політична структуризація суспільства є запорукою стабільності політичної системи та ефективної діяльності політичних інститутів. Навпаки, низький рівень політичної структуризації призводить до

зростання ризиків перетворення суспільства на «натовп», а держави – на Failed State. Недостатня (або фрагментарна) структуризація суспільства спричиняє, з одного боку – політичний популізм, а з іншого – несе загрози авторитаризму

Пошуки власної політичної ідентичності (національної, класової, громадянської тощо), об'єднання індивідів у певні соціальні групи, визначення ідеологічного підґрунтя, співпраця з іншими громадянами у партійній політиці та, зрештою участь у виборчих кампаніях з метою отримання політичного представництва у парламенті, здобуття влади та партнерство у виробленні публічної політики – це те спільне, що об'єднує європейські країни, які стали на шлях модернізації близько 500 років тому та пострадянські країни, що вийшли з тоталітарної політичної системи. Дослідження політичної структуризації українського суспільства, визначення основних агентів, інститутів та символічних матриць цього процесу набуває особливої актуальності в умовах європейської інтеграції та демократизації.

Процес політичної структуризації відбувається у будь-якому суспільстві, як авторитарному так і демократичному.

В основі процесу політичної структуризації в умовах різних типів політичних режимів знаходиться питання влади. Боротьба за владу в умовах демократичного політичного режиму передбачає електоральне змагання агентів за підтримку суспільства, тому основними інститутами є вибори, політичні партії, парламент, громадянське суспільство, масмедіа тощо. Натомість, у авторитарних державах є небезпека формування замість структурованої політичної взаємодії – «масового суспільства», «людини маси», «людини натовпу» тощо.

Однією із суттєвих загроз у процесі політичної структуризації українського суспільства є «масовізація» політики. Звернення політиків-популістів до «суспільства у цілому», до «людини юрби» (Едгар Алан По), або до «масової людини» (Х. Ортега-і-Гассет) зумовлює використання маніпуляційних технологій формування масової свідомості. У свою чергу, це сприяє становленню нового типу автократії – інформаційного тоталітаризму.

Варто наголосити, що «Масове суспільство» є прямою загрозою цивілізації, її виродженням у зв'язку із переходом на більш жорсткі засади ієрархії, підпорядкування та управління з єдиного центру, котрі унеможливають існування демократії та громадянського суспільства.

«Масове суспільство» характеризується: 1) атомізованістю; 2) наявністю великої кількості «посередніх» людей, які «пливуть за течією»; 3) фанатичною вірою у вождя [20, с. 59].

Погодимося із тим, що «Масова людина» відчуває свою єдність з «вождем», його чиновниками та масою інших людей з «штучними» поглядами. В механізмі такої держави людина почувається річчю, яка в будь-який момент може бути замінена кимось іншим. Вона усвідомлює свою незначимість і прагне вижити за будь-яку ціну» [20, с. 59].

У мистецтві, літературі та публіцистиці зустрічаємо переконливі маніфестації пертурбацій масової людини на елемент тоталітарної держави. Найсвіжішим прикладом є пострадянські суспільства, які так і не здолали етап політичної структуризації. Саме тому дезінтеграція із «пострадянським світом» є одним із головних завдань у процесі політичної структуризації українського суспільства. Відзначимо таку думку: «Людина в натовпі – це одне. А ось людина натовпу – зовсім інше» [121].

Дослідження проблеми політичної структуризації українського суспільства актуалізується у зв'язку із процесами європейської інтеграції та демократизації. Політична структуризація суспільства напряму стосується становлення та розвитку таких інститутів демократичної політичної системи як парламент, партії, громадянське суспільство, плюралістичні медіа тощо. До символічної матриці політичної структуризації слід віднести не лише ідеї «народного суверенітету», «свободи», «прав людини» та «правової держави», «рівності», «плюралізму», а й політичні ідеології (від лібералізму до екстремізму та фундаменталізму, від консерватизму до «трампізму»).

Високий рівень політичної структуризації суспільства забезпечує політичну участь та політичну активність громадян, утворює передумови для розвитку

парламентаризму, демократичної взаємодії між політичними інститутами, сприяє плюралізму та «культурі діалогу». У цілому, політична структуризація суспільства є запорукою стабільності політичної системи та ефективної діяльності політичних інститутів.

Солідаризуємось із О. Рафальським, який зазначає: «Проблема якості політичної системи в Україні є, без перебільшення, одним із ключових предметів прискіпливої уваги... повномасштабне російське вторгнення... докорінно змінило Україну як державу і громадянське суспільство. З одного боку, маємо неймовірну консолідацію «навколо прапора»; з іншого – виклики повоєнного відновлення країни ставлять перед нами завдання іншого ґатунку. Неможливо відбудовувати країну, вирішувати чи не найглибшу після Другої світової війни демографічну кризу, реанімувати або й докорінно змінити економіку країни, інтегруватися у євроатлантичні політичні, економічні та безпекові структури, маючи гібридну малоефективну політичну систему» [88, с. 11].

Навпаки, низький рівень політичної структуризації призводить до зростання ризиків перетворення суспільства на «натовп», а держави – на Failed State. Недостатня (або фрагментарна) політична структуризація суспільства спричиняє дві взаємопов'язані небезпеки. З одного боку – політичний популізм, а з іншого – загрози авторитаризму.

Особливої актуальності проблематика політичної структуризації суспільства набуває у зв'язку із процесами європейської інтеграції, остаточним подоланням пострадянської спадщини, переходом до пропорційної виборчої системи з відкритими списками, становленням парламентаризму та парламентсько-президентської республіки в Україні.

Передусім слід відзначити інтердисциплінарність досліджень політичної структурованості українського суспільства. У даному підрозділі використовуються три джерела, який формують інтердисциплінарний підхід дослідження політичної структуризації.

По-перше, соціологічні теорії структурації (Е. Гіденс), соціального конструювання реальності (П. Бергер, Т. Лукман), структурування політичного

поля (П. Бурдьє) й емпіричні дослідження феномену соціальної структуризації у цілому та політичної структуризації українського суспільства, зокрема.

По-друге, філософські візії деконструкції (Ж. Деріда), модернізації та демодернізації (Ч. Тейлор, У. Бек, Ю. Габермас, Я. Рабкін, Ж.-Л. Гватеро, М. Мінаков, А. Портнов).

По-третє, політологічні підходи щодо демократизації (Х. Лінц, А. Степан, С. Гантингтон, Л. Даймонд, Ф. Шміттер, ін.), інституціоналізації (Р. Патнам, Дж. Марч, Й. Олсен, Т. Скочпол, В. Шмідт, ін.), ідеологізації/деідеологізації (К. Мангайм, Ф. Фукуяма, Т. Пікетті, Дж. Шварцмантель, У. Матц, Р. Арон, К. Поппер, Ю. Габермас, ін.), індоктринації (Дж. Дьюї, М. Моману, Ч. Тан, Дж. Джей, ін.) та публічного вибору (Дж. Бюкенен, Г. Таллок, М. Олсон, У. Нісканен, ін.).

Дослідження політичної структуризації українського суспільства потребує визначення процесів інтеграції та дезінтеграції (внутрішньо- та зовнішньополітичної), а також впливу одночасної трансформації у різних соціальних просторах взаємодії агентів та структури – від економіки та політики до становлення національної ідентичності та розбудови інститутів публічної влади.

Метою даного підрозділу є визначення основних теоретичних підходів до визначення політичної структуризації суспільства, а також сутності, рівня, основних агентів, інститутів та символічної матриці політичної структуризації українського суспільства.

Процес політичної структуризації суспільства визначає напрямки розвитку держави – авторитаризм чи демократія, лібералізм чи комунізм, консерватизм чи радикалізм, парламентська чи президентська форма правління, мажоритарна чи пропорційна виборча система, двопартійна, багатопартійна чи однопартійна система тощо. Диктатури та тиранії мають власні шляхи політичної структуризації задля отримання та утримання влади, створюють та посилюють інститути навколо одноосібного правління (армія, спецслужби) та відповідні символічні матриці.

Процес політичної структуризації в якості предмету дослідження обирали представники різних наукових підходів та шкіл. Дослідження політичної

структуризації суспільства характеризується інтердисциплінарністю, тобто йдеться не лише про різні науки – політичну науку, юриспруденцію, економічну теорію, психологію, соціологію чи географію (коли акцент робиться на топології та геополітиці).

Інтердисциплінарність також означає, що у межах однієї науки до проблеми політичної структуризації звертаються представники різних підходів, теорій, парадигм. У цьому контексті, позиції представників однієї парадигми (наприклад, структуралізму) у різних науках (соціології, політичної науки, економічної теорії, літературознавстві тощо) можуть бути ближчими, аніж візії політичних науковців, які презентують різні парадигми. Наприклад, адептів інституціоналізму, функціоналізму, біхевіоралізму тощо. Саме цим – інтердисциплінарним підходом – обумовлена необхідність звернення до теорій соціологічної, економічної та психологічної наук, які визначали сутність процесу соціальної стратифікації, політичної структуризації.

У сучасних пізнавальних умовах, коли відбулось подолання дихотомії «суб'єкта» та «структури», або «особистості» та «соціальної структури» (Т. Парсонс) визначення методологічних основ дослідження структуризації дозволяє використовувати не лише структурно-функціональний підхід, а й інші теорії: новий інституціоналізм (Р. Патнам, Дж. Марч, Й. Олсен, Т. Скочпол, В. Шмідт, ін.), конструктивізм (П. Бергер, Т. Лукман), теорія структурації (Е. Гіденс), соціальна топологія (П. Бурдьє), ін.

Теорію соціальної стратифікації розробляли та досліджували різні аспекти політичної структуризації суспільства такі науковці, як С. Макеев, Є. Головаха, О. Куценко, С. Оксамитна, Н. Коваліско, О. Кузьмук, ін. Серед зарубіжних дослідників відзначимо Т. Парсонса, Р. Мертон, К. Девіса, У. Мура, П. Сорокіна, П. Бурдьє тощо.

У соціологічній теорії дослідження соціальної стратифікації та політичної структуризації суспільства презентовані у функціоналізмі, структуралізмі, конфліктній парадигмі (політична структуризація суспільства, як і парламенту,

безпосередньо пов'язується із конфліктами), символічному інтеракціонізмі та теорії обміну (яка є вузькою трактовкою теорії вибору).

Відзначимо, що для теорії політичної структуризації суспільства вкрай важливими є інтерпретації конфліктів між групами (які набувають форми партійних чи ідеологічних конфліктів, або конфліктів між груповими інтересами). У дослідженні конфліктів як рушійної сили політичної структуризації суспільства використовуються поняття «класів» (класові конфлікти), «націй» (національні конфлікти), «еліти», «партії» (електоральні розколи на основі партійних ідеологій), «опозиція» (конфлікти у парламенті), влада (наприклад конфлікт між гілками державної влади – виконавчою та законодавчою). Найважливішими чинниками політичної структуризації суспільства у періоди значних соціальних та політичних трансформацій, які спричиняють конфлікти, виступають революція, війна, модернізація.

Щодо конфліктних теорій, то варто погодитись із К. Байме: «Першою радикальною теорією конфлікту було вчення про класову боротьбу» [7, с. 306-307].

Йдеться, звичайно про марксистську теорію класового суспільства. Проте, навіть у ній наголос робиться на необхідності подолання політичних та соціальних (класових) конфліктів у процесі розвитку та постання безкласового, а отже – й безконфліктного суспільства. Це заміна «обмеженої моделі конфлікту»

До основних моделей конфлікту, які вибудовуються на основі ідеологій (вище відзначалась роль ідеологій у політичній топології) відносяться:

1) ліберальні теоретики виступали опонентами проти метафізики держави і фікції єдиної влади, вказуючи на те, що держава завжди є лише сумою груп та інтересів, які живуть у ній, вони дійшли до створення моделі групового конфлікту;

2) соціалістичні теоретики, які виходили з протиставлення держави та суспільства, розробляли теорію, відповідно до якої державу поглинало саморегульоване суспільство. Вони розвивали історичну теорію, базовану на моделі класового конфлікту;

3) авторитарно-консервативні мислителі на підставі критики ліберальної парламентської демократії розвивали теорію, яка мала розв'язати центральну для

неї проблему управління, і виходили з моделі конфлікту та мас [Див. детал.: 7, с. 306-307].

Із урахуванням предмету даного дисертаційного дослідження, а саме – політичної структуризації парламенту після виборів 2019 року, слід особливо наголосити на теоріях класового конфлікту та теоріях еліт і правлячого класу. Повною мірою проблема політичної структуризації суспільства відповідає мейнстримним напрямками філософських візій сучасності / постсучасності, модерну / постмодерну, структуралізму / постструктуралізму.

Слід наголосити на зв'язку теорії політичної структуризації та соціальної стратифікації. Погодимося із тим, що «Соціальна стратифікація» – поняття, яке застосовується для опису стійкої ієрархічної структури соціальної нерівності. Поняття «соціальна стратифікація» відображає ієрархічно організовані такі структури соціальної нерівності, як статусні групи, що існують в будь-якому суспільстві» [54, с. 28].

До проблеми політичної структуризації також звертались представники структуралізму та постструктуралізму, рольової теорії, біхевіоралізму, соціальної та політичної топології, ін.

Щодо рольової теорії, як підходу до визначення соціальної стратифікації та політичної структуризації, то погодимося із визначенням дилеми «індивідуальна роль v. соціальна роль» [24, с.19].

Солідаризуємось із тим, що «З одного боку, поняття «роль» є одним з найпоширеніших концептів, певним «метаконструктом», який використовується не лише в соціології, а й в багатьох інших соціогуманітарних дисциплінах (психологія, антропологія тощо). З іншого боку, широке використання поняття «роль» призводить до концептуальної плутанини та суперечливих інтерпретацій цього поняття і пов'язаних з ним категорій. Рольова теорія (особистості), чи теорія ролей, об'єднує низку підходів до розгляду такої характерної риси людської поведінки, як тенденції до формування типових поведінкових моделей (patterns) чи ролей, що можуть бути передбачені за умови знання соціального контексту» [24, с.19-20].

Засвоєння ролей індивідом є передумовою для соціальної взаємодії: між індивідом та іншими індивідами, соціальними інститутами, соціальними групами. Серед теоретичних підходів у рольовій теорії слід виокремити структурний та процесуальний (Дж. Тьорнер). Перший наголошує на визначальному впливі структури на взаємодію індивідів (адже соціальна структура визначає правила поведінки індивіда, «розподіляє» ролі), а другий – на тому, що взаємодія є перманентним процесом, під час якого кожен індивід грає свою роль. Внаслідок процесу соціальної взаємодії і формується соціальна структура.

Погодимося із оглядом «перспективи» взаємодії (інтеракції) як складової інтерпретацій політичної структуризації: 1) символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, І. Гофман, Р. Тьорнер); 2) інтерпретативізм (А. Шюц, П. Бергер і Т. Лукман, Г. Гарфінкель). У їх фундаменті знаходиться соціальна взаємодія (соціальна дія) у певному соціальному просторі, тобто – дія, орієнтована на інших.

Автор акцентує увагу на тому, що «У ході цієї взаємодії, що є рольовою за своїм характером, відбувається становлення соціального «Я» спочатку через «прийняття ролі іншого» (taking the role of other), а згодом «узагальненого іншого» [24, с. 24].

Підхід соціального конструктивізму (П. Бергер, Т. Лукман) не лише визначив орієнтацію дії на Іншого в якості основи соціальної та політичної взаємодії (продовжуючи традицію феноменології та інтеракціонізму), наголошуючи на активній ролі індивідів у творенні реальності, а й заклав фундамент для подальших інтерпретацій соціальної та політичної структуризації у інтегральних теоріях Е. Гіденса («теорія структурації») та П. Бурдьє («структурний конструктивізм»). Ще одним важливим аспектом підходу соціального конструювання реальності є увага до повсякденного життя індивідів, визначення повсякденності як «плавильного котла» політичної структуризації суспільства.

Слід безумовно погодитись із наступною думкою: «Спільним з іншими підходами в межах інтеракціоністської перспективи її робить акцент на розумінні, інтерпретації та конструюванні і обстоювання позиції активного діючого суб'єкта, «творця соціальної реальності» [24, с. 26].

Для політичної реальності перехідних суспільств теза про активну роль індивідів у творенні та перетворення реальності є особливо актуальною. Адже, в умовах пострадянського перехідного періоду у кожній із країн конструювались не лише окремі інститути чи «сегменти» реальності. Деконструкція «радянського» простору змусила еліти конструювати та реконструювати топос політичної взаємодії, який визначає подальші інтеракції.

Отже, у підході соціального конструктивізму акцентується увага на індивідуальній активності, як рушійній силі політичної структуризації суспільства.

Погодимося із тим, що «Доки рутина повсякденного життя триває без перерви, вона сприймається як неproblemатична. Вся людська діяльність підлягає звичному розвитку. Будь-яка дія, яка часто повторюється, перетворюється на шаблон, який потім можна відтворити з економією зусиль і який, *ipso facto*, сприймається її виконавцем як цей шаблон» [136, с. 92].

До речі, акцент на активній ролі індивідів, їх визначальному впливі на процес політичної структуризації суспільства відображається у термінах «актор» (М. Крозьє), «агент» (А. Турен) тощо. Актори можуть бути як індивідуальними, так і колективними (тут слід наголосити на теорії колективної дії М. Олсона, яка є однією із найбільш релевантних для дослідження політичної структуризації парламенту).

Звернемось до визначення «актора», тобто дійової особи структуризації політичного простору.

Визначення акцентує увагу на тому, що актор – це 1) соціалізований елемент, поведінку якого зумовлюють соціальні норми, правила та зобов'язання; 2) індивідуальний або колективний суб'єкт соціальної дії (індивід, організація, соціальна група, маси), який чинить вплив на інших людей; 3) активний учасник перетворень, урухомлюваний власними мотивами, метою, інтересами; 4) відносно автономний раціональний індивід, що вступає в кооперацію з іншими, реалізуючи власні стратегії поведінки [Див.: 85].

Отже, у теоретичних підходах, які акцентують увагу на дії (обґрунтування соціальної та політичної дії у процесі політичної структуризації суспільства

знаходимо ще у М. Вебера та веберіанській традиції у цілому) дихотомія «взаємодія» (інтеракція) vs. структура вирішується на користь взаємодії. Саме дія індивідів та їх взаємодія визначають сутність процесу політичної структуризації. При цьому, структури відграють допоміжну роль, вони змінюються під впливом взаємодії суб'єктів.

Щодо відмінностей між інтеракціоністськими та структурними підходами, які доповнюють один одного у процесі визначення сутності політичної структуризації суспільства, то слід погодитись із тим, що відповідно до інтеракціоністської перспективи «роль» розуміється як результат соціальної взаємодії, причому знання індивіда, безпосередній соціальний контекст тощо впливають на виконання та інтерпретацію ролі [24, с. 31].

Щодо структурної перспективи, то «роль» тлумачиться наступним чином:

- а) компонент соціальної структури, що описує місце індивіда в цій структурі;
- б) «конкретизована структура» стосовно індивідів, яка задана їм у вигляді зразків, правил та норм [24, с. 31].

Погодимося із тим, що «В інтеракціоністській перспективі наголошується на «ігровому», мінливому характері ролі, від якої можна дистанціюватись у своїй свідомості; індивід може маніпулювати «грою», суттєво змінюючи свої та чужі ролі. У структурній перспективі роль задається соціальною системою, а певна варіативність у її розумінні та трактуванні допускається з огляду на індивідуальну унікальність» [24, с. 31].

У фокусі дослідження політичної структуризації українського суспільства знаходиться взаємодія агентів (суб'єктів) та соціальної і політичної структури, тобто методологічною основою є теорії, які поєднують структуралізм та екзистенціалізм. Передусім, це теорії П. Бурдьє та Е. Гіденса.

Слід безумовно погодитись із А. Осипчуком у тому, що «Принциповою є ідея того, що структура й агент (дія) не можуть бути відокремлені одне від одного та конституують, сприяють і обмежують одне одного у (взаємо)дії» [76, с. 49].

Ідея щодо взаємного впливу агентів та структури знаходить своє продовження у теорії структурації. Важливою ознакою цієї теорії є акцентування

уваги не лише на просторових зв'язках (соціальній та політичній топології), а й на часовому вимірі. Адже, структурація – це процес розгортання взаємодії та взаємної залежності структури та агента. Це дозволяє визначити зміни та відзначити динаміку політичної структуризації українського суспільства.

А. Осипчук звертає увагу на те, що «...ця теорія проголошує подолання трьох головних дихотомій: між детермінізмом та волюнтаризмом, суб'єктом та об'єктом і між статикою і динамікою та синхронією і діахронією (через запровадження концепції «часу/простору»)» [77, с. 32].

Наголос на динамічному вимірі політичної структуризації українського суспільства потребує уваги до теорії соціального конструювання з одного боку та теорії деконструкції з іншого. Адже, політична структуризація українського суспільства обумовлене не лише процесами інтеграції (становленням внутрішньополітичної солідарності та зовнішньополітичним вектором до ЄС), а й дезінтеграцією із пострадянським простором.

Також, вчергове наголосимо на необхідності враховувати «перехідний стан» українського суспільства. Тут поєднуються не лише розбудова держави та політичної нації, а й економічні реформи та демократизація політичної системи («почетвірна» трансформація за Т. Кузьо [146].

Вирішення таких складних та комплексних завдань, як економічні реформи, державотворення, демократизація та становлення політичної нації та поєднання інтеграції до ЄС із дезінтеграцією з деякими країнами колишнього СРСР гальмує реформи та ускладнює політичну структуризацію українського суспільства.

Погодимося із І. Милосердною: «...перетворення економіки, політичної системи, державне будівництво та національна консолідація, можна вважати однією з об'єктивних причин повільного просування реформ в Україні» [65, с. 75].

Політична структуризація українського суспільства відбувається у політичному просторі та обумовлює трансформації соціальних та економічних відносин, створює передумови для появи та взаємодії агентів, які діють відповідно до актуальних символічних матриць – ідеологій та інтерпретацій ідей «народного суверенітету», «свободи», «прав людини» та «правової держави», «рівності»,

«плюралізму» тощо. Слід наголосити на важливості дослідження соціальної та політичної топології.

Відзначимо, що на думку Ю. Борецького та Т. Федотової, «Зміни в організації соціальних відносин зумовлюють переосмислення природи функціонування соціальних об'єктів та структур» [10, с. 71].

Дослідники, зокрема, зазначають: «Топос демонструє зв'язок із локальним порядком, де закріплюються позиції його структур і реалізуються практики, забезпечуючи цілісний характер функціонування соціальної системи» [10, с. 72].

О. Рафальський цілком справедливо звертає увагу на те, що «...навіть чи Росія наважилася б здійснити збройну агресію, розв'язати велику війну, якби Україна була сильною державою з ефективними інституціями, включаючи й армію» [88, с. 12].

Розкриваючи сутність політичних практик, які розгортаються у політичному просторі під впливом взаємодії агентів та структур, слід верифікувати небезпеки, які заважають політичній структуризації українського суспільства.

Серед факторів, які заважають демократизації політичної системи України (а, отже, і політичному структуруванню українського суспільства) О. Рафальський відзначає:

- 1) «семіпрезиденталізм в українській модифікації;
- 2) формальні та фактичні функції парламенту, інших представницьких органів та органів виконавчої влади;
- 3) дійсні механізми інкорпорації політичного класу;
- 4) реальні функції політичних партій і виборів;
- 5) інституційну спроможність неурядового сектору;
- 5) стан ЗМІ і їх роль у політичних процесах;
- 6) політичні наслідки наявного стану судової системи;
- 7) діяльність фінансово-промислових груп [88, с. 13].

У контексті дослідження символічних матриць, які впливають на політичну структуризацію українського суспільства звернемось до праць, які обґрунтовують роль ідеологій. Зокрема, Т. Лютий визначає ідеологію як «матрицю ілюзій,

дискурсів та влади» [58], а от А. Литовченко, Д. Бойко і Т. Юрчик наголошують на «символічних інструментах відтворення та визнання ідеології» [56].

Вони зазначають: «символічні інструменти відтворення та визнання ідеології функціонують в межах чотирьох елементного механізму дії, що складається з номінації, кодифікації, класифікації та стигматизації» [56, с. 36].

Повертаючи до важливої ролі ідеології у політичній топології у цілому та політичній структуризації українського парламенту, зокрема, слід відзначити зв'язок ідеології та міфології.

Погодимось із наступним: «Ідеологія – це містифікація, міфологізація дійсності. Ідеологія пов'язана з соціальною структурою, економічною системою виробництва та політикою. Вона впливає на політичний дискурс, вибір стратегії розвитку суспільства... Ідеологія в своїй ілюзорності має багато чого спільного з міфологією, звідки черпає своє натхнення» [22, с. 69].

Політична структуризація парламенту (та його інституціоналізація у політичному та соціальному топі, як результат) має власні особливості та характеристики під час війни. Передусім, йдеться про підтримку демократії з боку більшості українських громадян та гуртування «навколо прапору». Водночас, слід відзначити збереження небезпеки відтворення авторитарного правління у тих чи інших формах.

Відзначимо: «В Україні демократія зберігає глибоке значення, а населення демонструє сильну відданість збереженню демократичного врядування навіть попри війну, що триває... українці балансують між авторитарними та демократичними орієнтаціями» [109].

Під час війни громадяни України стали більше цікавитись політикою, порівняно із 2021 роком. За даними соціологічних досліджень, 90,4% українців цікавляться політикою, при цьому кількість тих, хто «дуже цікавиться» політикою, зросла на понад 20 процентних пунктів, порівняно з листопадом 2021 року [8].

Ці дані свідчать про достатньо високий рівень «політизації» українського суспільства, що є фундаментальною умовою повоєнної політичної структуризації.

Найбільш чітко політична структуризація українського суспільства окреслюється полюсами «демократія» та «авторитаризм».

Відтак, політична структуризація суспільства – це одна із найважливіших складових демократизації та розвитку парламентаризму. Вирішення завдання політичної структуризації українського суспільства напряму пов'язується із діяльністю політичних інститутів, політичною культурою та ідеологією, охоплює вельми значне коло соціально-політичних проблем – внутрішньої та зовнішньої політики, етнополітики, міжнародних відносин тощо.

Важливою складовою символічних матриць політичної структуризації суспільства є політичні ідеології. У політичних ідеологіях – від лібералізму та соціалізму до консерватизму – визначаються різні підходи до інтерпретацій ідей «народного суверенітету», «свободи», «прав людини» та «правової держави», «рівності», «плюралізму» тощо.

Політична структуризація українського суспільства характеризується впливом процесів інтеграції до Європейського Союзу та дезінтеграції із пострадянським політичним простором, визначається взаємодією агентів та структури у просторі вибору між демократією та авторитаризмом.

1.3 Концептуалізація політичної структуризації парламенту у науковому дискурсі.

Серед інститутів, які безпосередньо впливають на політичну структуризацію українського суспільства слід віднести вибори, політичні партії, парламент, громадянське суспільство, масмедіа тощо.

Одним із головних політичних інститутів в умовах розвиненої політичної структуризації суспільства є парламент. Адже, політична структуризація парламенту та формування більшості у процесі голосування є наслідком демократичного вибору громадян.

Водночас, парламент, як визначальний інститут демократичної політичної системи впливає на політичну структуру суспільства. І не лише як інститут (структура), на чому наголошують адепти структурних парадигм. Парламент є топосом, де відбувається політична дія, головним майданчиком діяльності політичних акторів, політичної інтеракції, як стверджують представники інтеракціонізму.

Вирішення протиріччя між структурою та інтеракцією у процесі політичної структуризації у дискурсі політичної науки відбулось на користь релятивізму. Зокрема, наголошується на відносності даного протиріччя, а його вирішення пропонується в залежності від ситуації. Такий результат став наслідком десятиріч дискусій у американській та європейській науці.

Слід безумовно погодитись із А. Осипчук: «в центрі уваги опинилися концепції, зосереджені на подоланні розриву макро- й мікро підходів і побудові метатеорій, які б синтезували дані рівні аналізу в цілісну перспективу... Подібним чином, виходячи з історичної традиції, в європейській соціології наріжним питанням була проблема первинності/домінування структури чи агента» [76, с. 48].

У сучасних концептуалізаціях політичної структуризації визнається, що в одних політичних ситуаціях на перший план виходить взаємодія, а в інших – відіграє роль структура.

Щодо релятивізму, як складової конструктивістського підходу, то відзначимо: «Розмаїття рефлексивних процедур породжує нові образи дійсного та можливих (у тому числі й сакралізованих) світів. Конструктивізм затверджується як дієва альтернатива різноманітним формам реалізму» [25, с. 11].

Відмова від інтеракціоністського та структурного фундаменталізмів, створила умови для поширення релятивізму та конструктивізму у дискурсі політичної науки.

Погодимось із думкою В. Волошина, який стверджує неможливість нівелювання релятивізму та конструктивізму через наступні причини:

- 1) недосконалість людського розуму та розмаїття рефлексивних процедур;
- 2) наявність таких епістемічних станів, як віра, здивування, інтерес, сумнів;

3) мінливість онтологічних припущень, які завжди присутні у наукових теоріях;

4) рухливість і процесуальність світу;

5) соціально-культурні (у т. ч. релігійні) трансформації [25, с. 11].

Тобто, відповідно до теорії релятивізму, у парламенті поєднуються структура одного із головних політичних інститутів держави та дія парламентаріїв – участь у пленарних засіданнях, голосування, дебати, робота у фракціях, депутатські запити та звернення, взаємодія із виборцями та іншими політичними інститутами.

У попередньому підрозділі визначалась роль соціальних акторів у процесі структуризації суспільства, наводилось визначення «соціального актора», як дійової особи структуризації. Принагідно, визначаючи парламент в якості топосу політичної структуризації, слід наголосити на взаємодії політичних акторів.

Наведемо визначення: «Актор політичний (від лат. Actor – діяч) – збірне поняття, яким позначають учасників політичного процесу – як колективних (політичні партії, блоки, органи влади та управління тощо), так і індивідуальних (партійні функціонери, представники влади, активісти громадських рухів та ін.)» [69].

Серед основних принципів взаємодії політичних акторів у процесі політичної структуризації слід відзначити: раціональність, конструктивність, інноваційність, гуманність [69].

Погоджуючись із таким визначенням політичного актора, відзначимо, що саме у парламенті відбувається взаємодія між політичними акторами, яка ґрунтується на їх рівності та репрезентації у діяльності політичної структуризації суспільства. Саме тому політична структуризація парламенту відбувається у процесі взаємодії як індивідуальних політичних акторів, так і колективних (парламентських фракцій).

У політичній науці на особливу увагу з точки зору релевантності та пізнавального потенціалу щодо політичної структуризації парламенту заслуговують наступні концептуалізації:

- 1) теорії плюралізму груп (включно із неоплюралізмом) та колективної дії (М. Олсон, ін.);
- 2) теорія груп суспільних (публічних) інтересів;
- 3) неокорпоративізм;
- 4) мережевий плюралізм.

Теорія плюралізму груп, поряд із партійним плюралізмом, є однією із визначальних для дослідження політичної структуризації суспільства. При цьому, варто погодитись із К. Байме у тому, що на відміну від партійного плюралізму та структуризації парламенту на основі партійних преференцій, групові інтереси тривалий час залишались на маргінесі політичної науки та практики.

Відзначимо: «Від Аристотеля більшість філософів мали за догмат, що «кожна держава і відповідно спільнота... переслідують певне благо». «Спільне благо», яке охоплює всі інші гідні прагнення блага, було вищим орієнтиром вчень про державні цілі» [7, с. 308].

Щодо теорії колективної дії Менкура Олсона у визначенні політичної структуризації, то саме у цьому підході найбільш ґрунтовно презентовано перехід від індивідуальної дії до колективної.

У першому ж розділі праці «Теорія груп та організацій» однієї із найвідоміших праць М. Олсона «Логіка колективної дії» [75] визначається: «У цій праці увагу зосереджено на тих видах організацій, які, вважається, існують задля просування інтересів їхніх учасників. Від професійних спілок чекають боротьби за підвищення ставок заробітної плати та поліпшення умов праці членів профспілки, від фермерських організацій – боротьби за сприятливе для фермерів законодавство, від картелів – боротьби за підвищення цін на товари фірм-учасників, від корпорацій – просування інтересів акціонерів; держава ж має опікуватись спільними інтересами своїх громадян (хоча в ці часи розквіту націоналізму держава часто має свої окремі інтереси та амбіції, які не збігаються з інтересами останніх)» [75, с. 15].

Якщо індивідуальна дія спрямована завше на реалізацію егоїстичного (приватного) інтересу (на чому наполягають представники підходу раціонального вибору (К. Ероу) та публічного вибору (Дж. Б'юкенен), то колективна дія має

захищати та реалізовувати певний спільний інтерес. Саме на це звертається увага: індивіди об'єднуються у групи задля захисту відповідного колективного інтересу. Держава піклується про загальний (суспільний, публічний) інтерес. Але це не завжди так.

Передусім, виникають проблеми із визначенням та реалізацією групового інтересу, не кажучи вже про суспільний, загальний інтерес.

Слід погодитись із М. Олсоном: «якщо якась кількість індивідів має спільну або колективну мету, – якщо вони поділяють єдину мету або ціль, – індивідуальна, неорганізована дія... може або виявитися зовсім неспроможною задовольнити спільний інтерес, або не здатна забезпечити його задоволення на адекватному рівні» [75, с. 16].

Парламент, покликаний у системі розподілу влади виконувати представницьку функцію (тобто, репрезентувати інтереси вищеперерахованих фермерів, профспілок, корпорацій, інших організованих великих груп) може виявитись не здатним сформулювати спільний інтерес. Тоді він стає майданчиком конфліктів щодо розподілу державного бюджету (загадаємо про фінансову та контрольну функції) між різними групами, інтереси яких жодним чином неможливо узгодити. М. Олсон розрізняє не лише індивідуальну та колективну дію; йдеться про структурування організації на основі або індивідуальних, або колективних благ. У нашому випадку, у процесі структурування парламенту протиставляються індивідуальні та суспільні (колективні) блага.

Погодимося з думкою М. Олсона: «Ми не вважаємо, що держава або інші організації надають винятково суспільні (колективні) блага. Держави часто забезпечують і неколективними благами, як-от, наприклад, електроенергією, і продають такі блага на ринку так само, як це роблять приватні фірми. Однак колективні блага є найбільш характерним видом благ, які надаються організаціями, бо звичайні неколективні блага завжди можуть бути забезпечені завдяки індивідуальній дії, і лише там, де йдеться про спільні цілі або колективні блага, завжди обов'язковою є дія організації або групи» [75, с. 24].

Це шлях або до розпаду держави (коли інтереси регіональних груп (кланів) починають превалювати на загальнонаціональним інтересом, а регіональні еліти не вірять, що їх інтереси презентовані на загальнонаціональному рівні), або до перемоги у стінах парламенту однієї із груп, яка характеризується найкращою організацією і усвідомленням власного інтересу. Маємо справу із дилемою парламентського представництва: депутати представляють окрему групу виборців (громадян, які обрали депутата/ку, партію тощо) чи усе суспільство (народ) у цілому?

Відповідно, політична структуризація парламенту має відбуватись або навколо суспільного інтересу, або сукупності групових інтересів, які представляють різні фракції (регіональні, професійні, етнічні, релігійні тощо). У першому випадку проблеми виникають із кожним етапом визначення, реалізації та перегляду суспільного інтересу. У другому – виникає ризик того, що парламент виявиться неспроможним прийняти рішення, витрачаючи час на з'ясування чий груповий інтерес важливіший.

В Україні саме так відбулось на початку 2000-х років, коли фактично усі фракції парламенту контролювались олігархами, щоправда, за потужної підтримки Адміністрації Президента. Цьому також сприяла мажоритарна виборча система до 2002 року, а згодом – змішана система. Це дозволяло переформатувати парламентську більшість і схилити депутатів-мажоритарників до співпраці із олігархією. Відповідно, інтереси інших соціальних груп майже не враховуються. Депутати стають лобістами корпоративних, або приватних інтересів.

М. Олсон визначив процес політичної структуризації крізь призму теорії раціонального вибору (егоїстична індивідуальна поведінка щодо інших людей в основі якої – розрахунок витрат і вигід) та довів, що егоїстична поведінка може бути причиною утворення груп та, відповідно, колективної дії щодо політичної структуризації.

Слід погодитись із наступною думкою: «Теорія Олсона як один із варіантів раціонального вибору і пізнання та модернізована форма утилітаристського

мислення демістифікує групу і повертається до індивіда як найважливішої одиниці аналізу» [7, с. 314].

Отже, раціональні індивіди, виходячи із власних егоїстичних мотивів, утворюють малі групи, які, завдяки ефективній взаємодії, організації, чіткому усвідомленню мети та власних інтересів, досягають влади. Це можуть бути партійні лідери, але найкраще ця модель описує утворення олігархічних груп та кланів.

Наведемо цитату М. Олсона щодо небезпеки превалювання інтересів маленьких, проте добре організованих груп, які чітко визначили власний інтерес над великим соціальними групами: «Політичні переваги малих груп, що складаються з великих одиниць – бізнесових інтересів, – стосуються питання «спеціальних інтересів»... вузькі «спеціальні інтереси» малих груп перемагатимуть інтереси «народу» (часто неорганізовані та неактивні)» [75, с. 192-193].

Наступна проблема, пов'язана із реалізацією парламентом суспільного (публічного) інтересу стосується визначення організації. Обрані депутати представляють суспільство, або групи інтересів. Але також вони формують власну організацію – парламент. У цієї організації виявляються власні інтереси, які об'єднують більшість депутатів, наприклад, у протистоянні із іншими гілками влади.

Для України характерним було протистояння між парламентом та президентською владою у період з 1994 по 2004 роки. Спочатку конфлікт, який набув форми особистісного протистояння між спікером (О. Мороз) та Президентом (Л. Кучма) стосувався захисту інтересів парламентаризму у тексті Конституції України, а після 2000 року був обумовлений потужним медіа-скандалом – справою Г. Гонгадзе та плівками М. Мельниченка.

Для пояснення взаємодії між організаціями, які мають спільний інтерес, але водночас є конкурентами, М. Олсон використовує «метафору вільного ринку». Погодимося, що «переплетення особистих і суспільних інтересів в організації наводить на думку про паралель із ринком вільної конкуренції» [75, с. 18].

Використовуючи «метафору вільного ринку» для аналізу взаємодії у парламенті, слід наголосити на складнощах формування колективної дії.

Як переконливо свідчить політична історія України, об'єднання парламентарів задля колективної дії (ухвалення Конституції України у 1996 році, призначення «третього» туру виборів у 2004 році, переформатування більшості та повернення до парламентсько-президентської республіки у 2014 році, «турбо-режим» монобільшості після виборів 2019 року, консолідація усіх парламентських фракцій після початку широкомасштабного російського збройного вторгнення у 2022 році тощо), спрямованої на захист інтересів парламентаризму відбувається лише в умовах зовнішніх (по відношенню до парламенту) загроз: війни, революцій, впливу Адміністрації (Офісу) Президента тощо.

У процесі демократизації суспільства та реалізації курсу на європейську інтеграцію, Верховній Раді необхідно виробити дієві механізми щодо визначення, формулювання та переформулювання, реалізації суспільного (публічного, національного) інтересу. Одним із таких механізмів є парламентські дебати між представниками коаліції та опозиції.

Натомість, модель колективної дії М. Олсона не здатна пояснити процеси політичної структуризації суспільства, які пов'язані із альтруїстичними інтересами; зокрема, утворення та діяльність таких організацій, як-от «Спільна справа», «Грінпіс», «Міжнародна амністія», «Всесвітній фонд природи» (WWF), «Друзі Землі», «Рада оборони природних ресурсів» (NRDC), «Міжнародний союз охорони природи» (IUCN), «Sierra Club» тощо. Це так звані «Групи суспільних (публічних) інтересів», які з 1970-х років стали новими суб'єктами політики та отримали значний соціальний капітал задля політичної структуризації суспільства.

В Україні цю нішу зайняли «грантові» організації, які впливають на політику та здатні спричинити значні зсуви у політичній структуризації суспільства завдяки революційним рухам: від помаранчевої (2004 рік) до революції Гідності (2013 – 2014 роки).

М. Олсон наголошує на тому, що «групи індивідів зі спільними інтересами, зазвичай, намагаються сприяти реалізації цих спільних інтересів. Вважається, що

групи індивідів зі спільними інтересами діятимуть у своїх спільних інтересах, як окремі індивіди діятимуть у своїх...» [75, с. 11-12].

Щодо концептуалізації політичної структуризації парламенту у теорії неокорпоративізму, то вони відмовляються визначати державні інститути як «чорні скриньки», що продукують рішення за невідомими алгоритмами. Тобто, публічними є лише рішення парламентів, а не процес їх обговорення та ухвалення. Навпаки, неокорпоративісти вважають, що основна роль у публічній політиці належить трьом колективним політичним акторам: державі, власникам та профспілкам.

Слід безумовно погодитись із наступним: «Некерованість сучасних демократій часто з позицій системної теорії пояснювали через перезавантаження комунікаційної системи і брак здатності до опрацювання інформації, а критичну теорію за «кризи смислу» та «слабкості легітимації» спрямовували радше у суб'єктивну царину громадянина. Корпоративісти пропонували тепер як вихід з кризи нерегульованості тією мірою, якої не мала попередня домінантна синдикалістська модель з її значною кількістю некоординованих і гостро антагоністичних груп, як у деяких романських країнах де практично відсутні підходи для ліберального корпоративізму» [12, с. 319].

При цьому держава відграє роль арбітра у взаємодії робітників, власників та їх організацій, а групи тиску (лобісти) безпосередньо задіяні у виробленні публічної політики та є політичними акторами у процесі політичної структуризації парламенту.

Плюралістична модель політичної структуризації парламенту наголошує на множинності суб'єктів (акторів) впливу на парламентаризм. Це, передусім, суспільні групи та лобістські структури, масмедіа, інші інститути публічної влади, і, звичайно самі депутати. Тобто взаємодіють як внутрішньополітичні актори, так і зовнішньополітичні потуги.

Наприклад, щодо українського парламенту, то одним із центрів впливу на нього була Адміністрація (Офіс) Президента України. У їх взаємодії

«народжується» політична структуризація парламенту, яка залежить від балансу сил у кожний конкретний проміжок часу.

Відзначимо: «Плюралісти та корпоративісти збігаються за низкою позицій їхніх поглядів. Проте вони відрізняються щодо поглядів на роль держави. Групи інтересів за корпоративістської моделі не лише справляють вплив на політичні рішення держави, яка мислиться більш чи менш на кшталт «чорної скриньки», як за моделі плюралізму чи груп тиску, але також задіяні у формулюванні, виробленні та імплементації державних рішень і законодавчих проектів на всіх фазах процесу прийняття рішень» [12, с. 318].

У цілому, концептуалізація політичної структуризації парламенту у теорії неокорпоративізму виходить із припущення, що саме держава є центром урядування, конструювання простору політичних ідентичностей та політичної структуризації.

Підхід «мережевого плюралізму» до політичної структуризації парламенту поєднує теорію еліт (очевидно, що парламентарії належать до політичної еліти та пануючого класу) та теорію комунікації (у цифровому суспільстві завдяки розвитку інтернет-комунікацій перевага на боці соціальних мереж та месенджерів). Мережевий плюралізм є цілком релевантним підходом в умовах постмодерного стану суспільства та влади.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Мережевий аналіз є вираженням постмодерного скепсису щодо лінійної каузальності» [12, с. 324].

Підхід мережевого плюралізму виявляється найближчим до політичної топології та аналізу політичного поля. Їх об'єднує простір. У випадку мережі – цифровий, віртуальний простір інтернет-комунікацій та відповідними характеристиками інтеракцій акторів.

Слід погодитись із тим, що «Мережевий аналіз та аналіз політичного поля, здається, виявляють внутрішню спорідненість. Мережі не керовані. Лише корпоративізм намагається робити їх керованими в елітарному обмеженні учасників» [12, с. 325].

Що стосується простору політичного поля, то йдеться про символічну та соціальну взаємодію, яка відрізняється від фізичної. Ідея щодо впливу на політичну структуру парламенту мереж, які охоплюють різні соціальні, об'єднані взаємодією у віртуальному просторі групи нагадує ідею П. Бурдьє щодо взаємодій, які конструюють поле парламенту.

При цьому, підхід П. Бурдьє носить епістемологічний та методологічний характер. Погодимося із наступним: «Бурдьє намагається подолати дихотомію об'єктивізму та суб'єктивізму, «абсурдну опозицію між індивідом і суспільством» Точніше, знайти таку перспективу, яка би поєднувала дві домінантні (принаймні на той час у Європі) теорії: феноменологію (чи то екзистенціалізм у його французькій версії) та структуралізм» [76, с. 49-50].

Соціальні мережі впливають на парламент, мережева взаємодія здатна спричинити розпад коаліції та/або дострокові вибори та повне переформатування парламентських фракцій, вона визначає зміни у політичній структурі парламенту.

Тільки у першому випадку йдеться про відкриту взаємодію (мережевий плюралізм), до якої можуть бути залучені не тільки представники елітних груп чи правлячого класу (саме у соціальних мережах починались революції у Єгипті у 2011 році та Україні у 2014 році), а до символічної взаємодії у парламенті, як чинника політичної структуризації парламенту залучені лише народні обранці, їх помічники та представники політичної еліти й медіакратії.

Тобто, парламент, з точки зору теорії соціального поля П. Бурдьє, представляє собою специфічне поле взаємодій, окремий політичний простір, який виникає на перетинанні соціального та політичного. Поле парламентаризму є соціальним, адже депутати презентують у парламенті інтереси соціальних груп (великих чи добре організованих) та, водночас політичним, адже у парламенті відбувається боротьба за владу.

Солідаризуємось із такою позицією: «Бурдьє фокусує увагу на діалектичних відносинах між суб'єктивними феноменами та об'єктивною структурою... Іншими словами, як «серединний» шлях між зазначеними екстремумами Бурдьє пропонує

тричастинну концепцію «структура-габітус-практика». Так, структура й практика належать відповідно до об'єктивних умов дії та власне інтеракціональної діяльності індивідів, тоді як саме в габітусі втілено діалектичний інтегративний механізм, що поєднує їх» [76, с. 50].

Парламентська взаємодія конструюється за власними законами парламентаризму, як окремого політичного поля, але вимоги та правила символічної боротьби за владу змушують депутатів враховувати у риториці інтереси великих соціальних груп.

Повертаючись до топологічного підходу, який виявляється доречним щодо дослідження політичної структуризації парламенту, слід наголосити на тому, що «Топос – це місце, яке соціальний агент займає у соціальному просторі, просторова точка, в якій у цей момент часу розміщується агент або предмет. Місце, в якому локалізований агент можна визначити як позицію або ранг у соціальній ієрархії» [11, с. 135]. Топос слід визначити як певний соціальний порядок, який характеризується динамікою розвитку. Політичний топос конструюється через механізми публічної політики (урядування). Одну із головних ролей у виробленні та впровадженні публічної політики відграє парламент. Відтак, політична структуризація парламенту є одним із визначальних процесів для конструювання політичної топології.

Топос інтерпретується як сконструйована одиниця соціального простору і локальну умову формування та розвитку соціальних практик, структур, типів самоідентифікації [Див. детал.: 11, с. 135].

У цьому контексті парламент є «локальним соціальним порядком», який визначає процеси політичної структуризації усього суспільства, місцем зосередження найвпливовіших агентів політичного поля, одиницею політичного простору, яка визначає розвиток політичних практик, структур та типів ідентифікації депутатів (партія – ідеологія – фракція – соціальна група – суспільство як ціле).

У цілому, погодимось із визначенням та характеристиками мережевого плюралізму, які пропонує К. Байме. Відзначимо: «Мережевий плюралізм

функціонує як дуже віддиференційований виняток опосередкування, за якого переважно знаходять компроміси. У випадку незгоди, проте у крайньому випадку своє законне слово говорить інституційне положення народного суверенітету, якщо велика законодавча коаліція партій може переграти позиції вето домінуючих груп інтересів» [12, с. 325].

Відтак, концептуалізація політичної структуризації парламенту у науковому дискурсі відбувається за наступними напрямками.

По-перше, парламент як структура, топос та специфічне поле соціальних та політичних взаємодій. Спираючись на теоретичний релятивізм, визначено, що дихотомія «структура – дія» вирішується у процесі політичної структуризації парламенту відповідно до конкретної ситуації. З одного боку, парламент представляє собою структурний елемент інституційного дизайну демократичних країн, з іншого боку – це поле політичної взаємодії депутатів з виборцями, їх політичної діяльності (участі у пленарних засіданнях, голосування, дебатів, роботи у фракціях, запити та звернення, ін.).

По-друге, парламент як організація. Депутати, виконуючи функцію народного представництва, водночас утворюють власну організацію. Як організація, парламент може усвідомлювати власний інтерес та слідувати йому. Так відбувалось під час ухвалення Конституції, медіа-скандалів, революцій в Україні.

По-третє, парламент як виразник колективного інтересу. На це звертає увагу М. Олсон, який визначає складнощі колективної дії громадян, порівняно із індивідуальною дією. Очевидно, що політична структуризація парламенту має відбуватись відповідно до колективного (суспільного, публічного, національного) інтересу, або (як це найчастіше і відбувається) навколо певних групових інтересів. Обґрунтовано, що проблеми у парламенті виникають із кожним етапом визначення й реалізації колективного інтересу, а також підвищується ризик парламентської «неспроможності» ухвалити колективне рішення.

По-четверте, парламент як мережа та вплив соціальних мереж (мережевих спільнот) на процес політичної структуризації парламенту. З одного боку,

парламентарії є членами мережевих організацій, які впливають на їх фракційну діяльність та політичну позицію. Депутати включені у позапарламентські політичні мережі, а також активно беруть участь у розвитку мережевої взаємодії. Деякі проявляють себе в якості блогерів, інші – активно ведуть свої сторінки у соціальних мережах (Максим Бужанський, Олександр Куницький, Олексій Гончаренко, Ірина Геращенко, Роман Грищук, Юлія Тимошенко). З іншого боку, соціальні мережі впливають на парламент, мережева взаємодія здатна спричинити розпад коаліції та/або дострокові вибори («Арабська Весна», «Революція троянд», «Революція Гідності» тощо).

Висновки по першому розділу

Визначаючи теоретико-методологічні основи дослідження процесу політичної структуризації парламенту, слід зробити наступні висновки.

По-перше, топологічний підхід до процесу політичної структуризації дозволяє акцентувати увагу на неперервності політичного процесу. Політична структуризація досліджується з точки зору соціальної та політичної топології. Політична структуризація є поліаспектним процесом. За аналогією із геометрією (звідки й походить «топологічний підхід») дослідники політичного простору визначають: 1) операції (взаємодії, які мають у політиці комунікативний характер); 2) фігури (політичні актори); 3) функції (йдеться про функції індивідуальних та інституційних акторів). Політична структуризація суспільства (розміщення політичних фігур та їх взаємодія) є визначальною для інституційного дизайну держави, становлення політичних режимів, форм правління, ідеологій, типу виборчих систем тощо. Фундаментальна проблема, яка знаходиться в основі політичної структуризації – це влада. Від розподілу влади між державою та суспільством та, у свою чергу між інститутами публічної влади, залежить тип політичного режиму – демократичний, авторитарний чи тоталітарний.

По-друге, щодо основних теоретичних підходів до визначення політичної структуризації, то відзначено інтердисциплінарність досліджень політичної структуризації. Визначено джерела, які формують інтердисциплінарний підхід дослідження політичної структуризації: 1) теорії структурації (Е. Гіденс), соціального конструювання реальності (П. Бергер, Т. Лукман), структурування політичного поля (П. Бурдьє); 2) візії деконструкції (Ж. Деріда, Ж.-Л. Нансі, Ф. Лаку-Лабарт, ін.), модернізації та демодернізації (Ч. Тейлор, У. Бек, Ю. Габермас, Я. Рабкін, Ж.-Л. Гватеро, М. Мінаков, ін.); теорії демократизації (Х. Лінц, А. Степан, С. Гантингтон, Л. Даймонд, Ф. Шміттер, ін.), інституціоналізації (Р. Патнам, Дж. Марч, Й. Олсен, Т. Скочпол, В. Шмідт, ін.), ідеологізації/деідеологізації (К. Мангайм, Ф. Фукуяма, Т. Пікетті, Дж. Шварцмантель, У. Матц, Р. Арон, К. Поппер, ін.), індоктринації (Дж. Дьюї, М. Моману, Ч. Тан, Дж. Джей, ін.) та публічного вибору (Дж. Бюкенен, Г. Таллок, М. Олсон, У. Нісканен, ін.). У інтердисциплінарному дискурсі теорії структуризації відбулось подолання дихотомії «суб'єкта» та «структури», або «особистості» та «соціальної структури».

По-третє, щодо концептуалізації політичної структуризації парламенту у науковому дискурсі, то концептуалізація політичної структуризації парламенту відбувається за наступними напрямками: 1) дихотомія «структура – дія», яка вирішується у процесі політичної структуризації парламенту відповідно до конкретної ситуації; 2) парламент як організація. Депутати, виконуючи функцію народного представництва, водночас утворюють власну організацію. Ця організація може мати інтерес та слідувати йому у своїй діяльності; 3) парламент як виразник колективного інтересу. Реалістична модель політичної структуризації парламенту враховує конфлікт групових (фракційних) інтересів; 4) парламент як мережа. Депутати включені у позапарламентські політичні мережі, а також активно беруть участь у розвитку мережевої взаємодії. Деякі проявляють себе в якості блогерів, інші – активно ведуть свої сторінки у соціальних мережах. Соціальні мережі впливають на парламент, мережева взаємодія здатна спричинити розпад коаліції та/або дострокові вибори.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ТА ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ В УКРАЇНІ

2.1. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства

Парламентаризм, як інституціоналізоване політичне представництво різних соціальних груп (з яких, власне, складається соціальна та політична структура суспільства) постав в якості одного із фундаментальних чинників для розвитку демократії. Парламентаризм характеризує не лише демократичні країни, це – загальноцивілізаційне явище.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Парламентаризм як суспільне явище і як форма парламентського правління є вагомим надбанням цивілізації. Непересічне значення парламентаризму полягає в тому, що він безпосередньо пов'язаний із запровадженням представницької влади та з ідеєю верховенства парламенту в системі влади, яка зумовлюється принципами представницької демократії, народного суверенітету, паритету прав людини і держави» [38, с. 1].

Натомість, на відміну від авторитаризму, який використовує парламент у якості фасаду, за яким ховається одноосібна влада (нагадаємо, що парламенти існують майже в усіх автократіях, зокрема – у СРСР та сучасному російському режимі, КНР, ін.), парламентаризм є справді невід'ємною частиною демократичного політичного режиму. У демократіях парламент не лише є органом представницької та законодавчої влади (зрештою, радянські Ради також представляли тогочасні «радянські» спільноти). Демократична місія парламенту полягає у тому, аби впливати на формування політичної структури суспільства відповідно до ідеалів свободи, рівності, справедливості тощо.

З одного боку, суспільство формує парламент на основі репрезентації інтересів груп та спільнот, а з іншого боку – парламент у демократичній політичній системі формує політичну структуру суспільства.

Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства полягає у репрезентації інтересів соціальних груп та, водночас, в установчій, контрольній та законодавчій функціях. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі полягає також у формуванні «порядку денного» суспільства, «правил гри».

Слід відзначити, що ґрунтовні наукові праці, присвячені проблемі парламентаризму у цілому та окремим аспектам діяльності парламенту належать таким українським вченим, як О. Бандурка, А. Георгіца, Н. Гербут, В. Гошовської, Ю. Древаль, О. Жадан, В. Журавський, Г. Зеленько, В. Звірковська, О. Копиленко, Ю. Левенець, Ю. Ломжець, Г. Малкіна, Я. Назаренко, С. Наумкіна, Ю. Нечипоренко, Ф. Рудич, О. Ткаченко, О. Фісун, ін. Водночас, зауважимо, що недостатньо уваги приділяється визначенню ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства.

Метою даного підрозділу є визначення ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства.

У дослідженні парламентаризму як важливої складової процесу політичної структуризації суспільства використовувались загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, системний метод тощо). Задля визначення парламенту як інституту політичного представництва використовувався інституційний метод. Функціональний метод застосовувався у процесі обґрунтування функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі. У процесі окреслення зв'язків між парламентом та соціальними групами (соціальною структурою) та визначення ролі парламентаризму щодо політичної структуризації суспільства використано структурний метод дослідження.

Історично парламентаризм виступав альтернативою (або ефективним доповненням) монархічного правління, інститутом прогресивного буржуазного суспільства на противагу феодальному устрою. Безумовно зберігає своє першочергове значення парламентаризм і в інформаційну епоху, зокрема – й у процесі політичної структуризації цифрового суспільства.

Гене́за парламента́ризму безпосередньо пов'язана із концепціями громадянського суспільства та правової держави. Солідаризуємось із наступною думкою: «Згідно до Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 5), який може реалізовувати владу безпосередньо та через державні органи» [16, с. 232].

Становлення української державності у період після здобуття незалежності у 1991 році безпосередньо пов'язане із принципами побудови демократії, одним із головних є парламентаризм. Адже, парламентаризм ґрунтується на фундаментальному принципі демократичної організації політичного простору – ідеї народного представництва. Парламент виступає органом представницької влади та виконує, виходячи із цього, законодавчу функцію. Становлення парламентаризму в Україні триває, так само як потребує постійного вдосконалення та розвитку парламентське право.

Парламент впливає на політичну структуризацію суспільства як безпосередньо (через виконання законодавчої функції, а також установчої та контрольної функцій) та опосередковано. Йдеться про те, що саме інститут парламентаризму сприяє публічній демонстрації демократичних цінностей, зразків публічно прийнятної поведінки тощо. У цьому контексті вкрай важливим є звернення до джерел парламентаризму в Україні, які визначають спорідненість цінностей, культури, демократичних традицій та парламентаризму.

Зокрема, у працях В. Журавського визначаються джерела українського парламентаризму, а також «обґрунтовується новий концептуальний підхід до їх визначення», відповідно до якого джерела парламентаризму у добу Київської Русі і періоду Козаччини пов'язуються не із конкретними інститутами, а з ідеєю «народоправства» [38, с. 27].

Парламент має сприяти формуванню у суспільстві демократичних цінностей, підтримувати їх та розвивати на прикладі діяльності депутатів, їх публічної взаємодії між собою, з виборцями, а також на рівні інституційної взаємодії.

У сучасних умовах, коли масмедіа фактично втратили статус «сторожового пса» демократії, а блогери й інфлюєнсери підтримують цінності охлократії та

популізму, саме парламент має повернути собі місце захисника демократичних цінностей та ідеалів. Це, безумовно, буде сприяти відродженню демократії та лібералізму.

У будь-якому суспільстві парламент певною мірою відображає структуру та цінності пануючих класів та груп (якісно, маючи владу, як-от радянська бюрократія чи пострадянська олігархія, або ж кількісно, як-от селяни та робітники у соціалістичних суспільствах), тобто є віддзеркаленням політичної структуризації суспільства; натомість лише у демократіях парламент впливає на політичну структуризацію суспільства.

Саме тому між політичною структуризацією парламенту та соціальною структурою суспільства і політичною (ідеологічною) ідентифікацією громадян існує безпосередній зв'язок.

На особливу увагу роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства заслуговує у контексті європейської інтеграції, адже розвиток українського парламентаризму відбувався у вимірі саме європейських демократичних цінностей та традицій парламентаризму.

Слід погодитись із наступним: «Вітчизняні конституційно-правові вчення сучасного періоду і практичний досвід у сфері розвитку українського парламентаризму є результатом розвитку нашого суспільства і держави на загальних спільних для всього світу і Європи цінностях, спільних здобутках конституційно-правової теорії, зокрема, на засадах поділу влади, ідей парламентаризму, інституціоналізованості парламентської діяльності, вироблення демократичних форм впливу парламенту на інші форми державної діяльності... розвиток української державності дає підстави незаперечно стверджувати про загальну позитивну еволюцію вищого представницького органу влади України, яка перегукується зі світовим і загальноєвропейським цивілізаційним та формаційним підходами» [38, с. 28-29].

Відзначаючи, що розвиток парламентаризму в Україні відбувається (попри усі складнощі та реверси у бік автократії) у руслі загальноєвропейського цивілізаційного топосу, все ж слід зауважити контрверсійність думки щодо

необхідності впровадження двопалатного парламенту. Адже, бікамералізм є характерною ознакою для федеративного політичного устрою.

Зокрема, В. Журавський, наполягаючи на необхідності двопалатного парламенту зазначає: «У разі запровадження в Україні двопалатної структури парламенту доцільно в основному зберегти існуючі принципи формування нижньої палати (чотирирічний термін повноважень, обрання із застосуванням змішаної виборчої системи), а оптимальним варіантом формування другої (верхньої) палати слід вважати пряме обрання до її складу двох або трьох депутатів від кожного регіону України (з можливими корективами цієї квоти для Автономної Республіки Крим, міста Севастополя тощо) з наступним оновленням цієї палати шляхом часткової ротації її складу» [38, с. 29].

Парламент виконує завдання політичної структуризації у процесі забезпечення функціонування демократичного політичного режиму на основі принципів свободи, плюралізму, рівності, верховенства права, справедливості, виборності та підзвітності тощо. Саме у цьому контексті щоденна, рутинна діяльність парламенту, виконання депутатами своїх безпосередніх функцій (від голосування до участі у дебатах та роботи комітетів) є основою парламентської політичної структуризації суспільства. Парламентаризм покликаний сприяти формуванню високого рівня цивілізованої поведінки, раціонального вибору, справедливості та демократії як основи політичної структуризації суспільства.

Слід погодитись із тим, що «парламентаризм як державно-правова інституція за тривалі століття свого існування пройшов значну еволюцію. Від простих загальних зборів вільного населення держави він перетворився на орган народного представництва, законотворчий орган. Він відіграє роль не тільки законодавця та представника нації, а й важливого контрольного органу. Це дає можливість парламенту брати на себе відповідальність за курс уряду не тільки у суто політичному сенсі, а й у юридичному» [117, с. 234].

Ідея парламентаризму, як інституціоналізованого політичного представництва різних соціальних груп, з яких складається соціальна та політична структура суспільства, стала однією із фундаментальних для розвитку демократії.

Поступово, на різних етапах політичного розвитку, формувались та доповнювались функції парламентів – від представницької та законодавчої до контрольної та фінансової, від установчої до зовнішньополітичної.

Погодимося із тим, що «поняття парламентаризму, ототожнюючись із поняттям народного представництва, відображає особливості історичного моменту, суспільного й державного буття країни, її національних традицій, правової культури та політичної волі народу» [30, с. 14].

Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства полягає у репрезентації інтересів соціальних груп та, водночас, в установчій, контрольній та законодавчій функціях. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі полягає також у формуванні «порядку денного» влади (усіх гілок) та суспільства, встановлення спільних «правил гри» та контролю за їх дотриманням.

Погодимося із думкою О. Ткаченка: «Верховна Рада як загальнонаціональний, колегіальний, представницький орган державної влади, основне суспільно-політичне призначення полягає у визначенні засад державної політики практично у всіх сферах суспільного життя. При цьому Верховна Рада України здійснює відповідні парламентські функції як безпосередньо на пленарних засіданнях, так і опосередковано – через відповідні парламентські комітети, тимчасові спеціальні і тимчасові слідчі комісії, народних депутатів України, а також через Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та Рахункову палату» [110, с. 62].

Діяльність парламенту спричиняє зміни у політичній структуризації суспільства, які призводять до переформатування партійного (фракційного) складу парламенту під час виборів.

У цифровому суспільстві парламент продовжує виконувати функції політичної структуризації суспільства. У тому числі, із використанням мереж у двох аспектах: як спільноту та як медіа (про це йшлося у попередньому розділі).

Досліджуючи комплексно український парламентаризм, О. Гошовська зазначає: «У контексті інформаційної доби останні події в Україні та за кордоном

все більше є підтвердженням слушної думки про те, що демократична держава – це правління народу, обране народом і для народу... парламент, побудований на демократичних засадах, володіє юридичним статусом і реальними повноваженнями представницького, законодавчого, контрольного і установчого характеру в бюджетно-фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості громадян» [30, с. 10].

У цілому погоджуючись із авторкою щодо поєднання принципів прямого народовладдя та представницької демократії у парламентаризмі, відзначимо наступне.

По-перше, двоєдина природа парламентаризму (як політичного режиму, з одного боку та повноважень, принципів формування та функціонування парламенту як органу влади, з іншого боку) повною мірою проявляється у процесі політичної структуризації суспільства. Парламент виконує завдання політичної «структурації» (Е. Гіденс) як у процесі забезпечення функціонування демократичного політичного режиму на основі принципів свободи, плюралізму, рівності, верховенства права, справедливості, виборності та підзвітності тощо, так і у процесі функціонування, формулюючи національний інтерес та дотримуючись ідеї реалізації суспільного блага. Саме у цьому контексті щоденна, рутинна діяльність парламенту, виконання депутатами своїх безпосередніх функцій (від голосування до участі у дебатах та роботи комітетів) є основою парламентської політичної структуризації суспільства.

По-друге, парламент не лише віддзеркалює «рівень цивілізованості та демократії в суспільстві». Парламентаризм покликаний сприяти формуванню високого рівня цивілізованої поведінки, раціонального вибору, справедливості та демократії як основи політичної структуризації суспільства. Особливої ваги це набуває у перехідні періоди.

Парламентарі формують багато у чому не лише уявлення про себе особисто як політичних акторів та партії, які вони представляють. Вони повною мірою відповідають за конструювання патернів демократичної поведінки у громадян,

політичної культури та політичної структуризації суспільства. Йдеться не лише про раціональний політичний дискурс, а й про роль парламенту у визначенні «шляху» для суспільства та держави. У перехідних суспільствах, де поєднуються процеси інтеграції з простором Європейського Союзу та дезінтеграції із пострадянськими країнами, зростає потреба у інститутах, які визначають правила, формують порядок денний, зрештою – «проголошують Шлях», як влучно відзначає Дж. Кемпбел у творі «Тисячолікий герой» [44, с. 34].

Можливо, роль парламенту у процесі демократизації суспільства та політичної структуризації полягає, окрім раціональних дебатів щодо публічної політики, у тому, щоб виступати в ролі «тисячолікого герою», або (у випадку України) героя із чотириста п'ятдесятьма обличчями.

Парламент – це топос перетинання раціональної публічної політики та міфу, економічного конфлікту інтересів та національної ідеї. Саме у парламентаризмі зосереджується квінтесенція політичної боротьби, зіткнення сенсів, визначається соціальна та політична топологія. Обраний депутат потрапляє у відповідний топос – простір комунікативної організації влади та символічної боротьби.

У топосі парламентаризму – мережа для ідей щодо розвитку держави і суспільства, дорожня карта прогресу (модернізації, демократизації), «мудрість суспільства» (адже парламент – це орган політичного представництва).

Принагідно відзначимо інтерпретації топосу, які сформувались історично. Зокрема, розуміння місця сформувалось у античній Греції і позначалось як топос, або як хора.

М. Колінько зазначає: «Можна сказати, що топоси надають дорожню карту, визначають відправну точку для обговорення певної проблеми і вирішення труднощів... у топосах («загальних місцях») узагальнена мудрість суспільства, вона оформлена як загальні смисли і значення, в яких можуть розміщуватися конкретні події і ситуації» [46, с. 33-34].

У соціологічній традиції П. Бурдьє визначав соціальну топологію – тобто, місця, які агенти посідають у соціальному просторі та завдяки яким отримують певний соціальний (символічний) капітал, використовуючи його як ставку у грі.

Саме тому будь-яка соціальна дія обумовлена соціальною топологією; топос формує практичний глузд, який П. Бурдьє визначає «ментальним первнем дії» [15]. Практичний глузд та соціальна топологія поєднуються за допомогою поняття «габітус».

Варто безумовно погодитись із тим, що «За допомогою поняття «габітус» П. Бурдьє намагався подолати відмінність між об'єктивізмом та суб'єктивізмом у соціології. Перший акцентує увагу на тому, що людську поведінку цілком визначають об'єктивні соціальні структури (соціальні відносини, класові або статусні позиції, рольові вимоги тощо). Другий наголошує на розгляді людської поведінки як такої, що ґрунтується на певному індивідуальному сприйнятті соціальної реальності» [68].

Ще одна важлива інтерпретація топоса – межа; з одного боку межа визначає кордони (у даному конкретному випадку парламентаризму йдеться про кордони представницької і законодавчої влади, суверенітет парламенту), а з іншого боку – межа підкреслює необхідність співпраці. Щодо парламенту це слід інтерпретувати як здатність саме парламенту (який ми інтерпретуємо в якості політичного топосу) виступати центром комунікативної мережі органів публічної влади як між собою (інституційна комунікація) так і з суспільством.

Парламент, як представницький орган, знаходиться на межі соціальних світів (реальностей, класів, груп інтересів тощо). Водночас, парламент, як законодавчий орган, утворює межі – правила, норми, закони, які обмежують діяльність інших соціальних груп. Парламент є локусом – місцем, з якого «дивляться на предмет», тобто соціальну та політичну структуру суспільства.

Погоджуючись із наступною цитатою, пропонуємо уявний експеримент – екстраполювати античне визначення топосу на сучасний український парламент: межі не є самодостатніми, а визначаються у ставленні до іншого простору, як перехід з одного простору в інший. Свій сенс межа знаходить у ситуації поділу/з'єднання чогось прилеглого, розриві тотожності, зіткненні домашнього й чужого, їх взаємопереході. Рухливість межі... запобігає передчасному руйнуванню

топосу і не дає йому можливості застаріти, оновлює бачення речей [Див. детал.: 46, с. 36].

Зміст топосу, як межі чи загального місця перетину різних просторів «перекликається з лат. *consensus omnium* – «пункт загальної згоди»... «топос є місцем загальної довіри»... місцем зустрічі і взаєморозуміння у дискурсі... Етимологія терміну топ збігається з грец. голос, лат. *locus* – «місце, з якого дивляться на предмет», тобто на аналізовану проблему» [46, с. 37].

Відповідно, «поняття «топос» постає конвенціональним і залежить від зміни умов, що формують і приймають діючі соціальні суб'єкти» [46, с. 38].

Акцентуємо увагу на топологічних якостях парламенту. У політичній системі суспільства парламент є важливим, проте не самодостатнім; він визначається здатністю переходити (уявно) з одного простору в інший, ухвалюючи закони стосовно різних соціальних просторів (це про межу та межовість парламенту); сенс парламенту – «пункт загальної згоди», місце «загальної довіри»; у парламенті здійснюється «переклад» «незрозумілих і невизначених інтуїтивних уявлень у категоріальний простір», тобто соціальні норми та правила перетворюються на закони.

У цьому контексті слід наголосити на важливості комунікативної взаємодії парламентаріїв, як у стінах парламенту так і за його межами.

На це звертає увагу В. Гошовська, обґрунтовуючи необхідність підвищення ефективності двосторонньої комунікації між депутатами та їх виборцями та наголошуючи на культурі парламентаризму.

Вона, зокрема, зазначає: «Сутність сучасного парламентаризму полягає у збереженні пріоритету демократичного представництва за фактичного дистанціювання обраних представників від виборців, які делегували їм на обмежений часовими рамками термін свою волю і владу; безпосередньому зв'язку такого дистанціювання із функціональним призначенням парламенту як законодавчо-представницького органу; обмеженості терміну повноважень парламентарів як представників пересічних громадян, що сприяє існуванню дієвого

зворотного зв'язку і громадянського впливу виборців; двосторонності політичної комунікації» [30, с. 19].

Загальновизнаним у науковій літературі є визначення парламенту як інституту політичної репрезентації різних груп та спільнот, які обирають представників за допомогою механізму голосування. У цьому сутність парламентаризму – представляти у просторі публічної політики групові інтереси, у цьому сенсі у парламенті відображається соціальна структура.

Проте, ідея парламентаризму полягає не лише у тому, аби віддзеркалювати інтереси суспільних груп, політичну структуру суспільства. Парламент виступає інститутом політичної структуризації суспільства. Обрані депутати формують фракції та починають діяти, як слідуючи та слугуючи інтересам тих груп, які їх обрали, так і відповідно до внутрішньої логіки політичної парламентської діяльності. Парламент формує порядок денний суспільства, визначає та змінює пріоритети суспільного розвитку.

Призначення (місія) парламентаризму полягає у вираженні народної волі та перетворенні її у законодавчому процесі на обов'язкову для виконання.

Динамічна модель парламентаризму має враховувати мінливий внутрішньополітичний та зовнішньополітичний контекст, формування коаліцій, критику уряду з боку парламентської опозиції, відставку уряду, хід та результати парламентських дебатів, зрештою – міжфракційний рух депутатів.

Відповідно, не лише суспільство (народ) обирає парламент, а й парламент у процесі своєї діяльності змінює політичну структуру суспільства. Ці зміни фіксуються під час наступних виборів.

Саме тому політична структура парламенту не лише визначається під час виборчих кампаній, але й сприяє формуванню (і трансформації) політичної структури суспільства. Однією із важливих складових політичної структуризації суспільства була боротьба проти виборчих цензів – за рівність усіх громадян незалежно від статі, походження, або багатства у формування парламенту та забезпечення парламентського представництва.

Солідаризуємось із думкою Олександра Жадана: «Тривала історія європейського парламентаризму має два головні аспекти. Це збільшення повноважень парламенту і уряду, який він призначає, за рахунок повноважень монарха і розширення виборчого права – спершу за рахунок зменшення цензу та скасування кастового підходу, а починаючи з кінця 19-го століття – за рахунок ліквідації статевих обмежень. Насамперед, жінки отримали виборче право у Новій Зеландії – у 1893 році, найпізніше – у Саудівській Аравії – у 2011 році» [36].

Сучасний парламентаризм, завдяки законотворчості визначає правові рамки та умови політичної та економічної діяльності, а це є вагомим важелем політичної структуризації суспільства, адже політика парламенту може здійснюватися як в інтересах середнього класу (буржуазії), так і сприяти розвитку олігархічного прошарку, або захищати інтереси національних меншин, або титульної нації; впроваджувати інтереси національного виробника всередині країни та за її межами, чи відкрити кордони для експансії глобальних економічних гравців.

Ще одним важелем впливу парламентаризму на політичної структуризації суспільства виступає установча (номінаційна) функція парламенту.

Погодимось з Я. Назаренко: «Номінаційна (установча) функція парламенту насамперед пов'язана зі встановленням політичної системи і системи органів публічної влади, що передбачає наявність широких номінаційних повноважень, тобто повноважень, пов'язаних з призначенням, обранням, наданням згоди на призначення або звільнення посадових осіб, а також із формуванням інших органів публічної влади» [70, с. 1].

Слід додати, що виконання установчої функції парламенту можливе лише в умовах демократичного політичного режиму. На цьому, відзначаючи правову та політичну природу номінаційної функції парламенту, наголошує Я. Назаренко.

Вона зазначає: «Правова природа номінаційної функції парламенту обумовлюється, насамперед, наявним у країні конституційним ладом та його засадами, такими як принципи народного суверенітету (народовладдя), республіканізму, демократизму, поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, гласності тощо» [70, с. 14].

Економічна політика парламенту, так само як і соціальна, оборонна, освітня, молодіжна, інформаційна, культурна політика сприяє політичній структуризації суспільства. Відтак, безпосередньо із політичною структуризацією суспільства пов'язана законодавча функція парламенту, адже завдяки їй парламент встановлює «правила гри».

Погодимось із наступним: «Діяльність парламенту в умовах демократичних перетворень та політичних криз визначає подальший розвиток країни. Навіть у періоди, коли соціологічні дослідження показують низький рівень довіри до законодавчого органу, парламент продовжує формування «правил гри», які мають безпосередній вплив на усі сфери життя суспільства» [73, с. 44].

Парламентаризм має сприяти подоланню проблеми відчуження громадян від політики, абсентеїзму та правового нігілізму, які поширюються у суспільстві внаслідок формального виконання депутатами своїх функцій. Слід наголосити на тому, що демократичне правління спирається не лише на формальні процедури, його легітимність ґрунтується на підтримці громадян.

Сучасні інформаційні технології дозволяють здійснювати чи не щоденний плебісцит щодо рівня підтримки громадянами діяльності депутатів. Головний механізм легітимації – вибори, доповнюється механізмами е-демократії щодо оцінки діяльності депутата, фракції, парламенту у цілому.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Основу представницького правління складають: принцип розподілу влади; визнання головної ролі законодавчої влади; суверенітет народу; загальне виборче право; політичне панування найбільш популярних партій тощо. Та вагома політична практика свідчить що наявність усіх цих складових не є гарантом ні влади народу ні свободи людини. По суті, правову і демократичну державу неможливо створити без яскравих постатей, свідомих своїх прав і свобод, і згідних за них боротися» [18, с. 12].

У контексті європейської інтеграції України йдеться не лише про роль національних парламентів, а й про «структуроутворюючу» функцію Європейського парламенту.

Відзначимо: «Європейський парламентаризм, представлений сьогодні країнами Європейського Союзу, несе особливу відповідальність за долю світу» [36].

Європейська спільнота, її цінності, соціальна та політична структура є джерелом влади для інститутів ЄС, але, водночас, не можна недооцінювати роль парламентаризму у цілому та Європейського парламенту, зокрема у процесі формування соціальної, політичної та економічної структури ЄС.

Погодимось із О. Жадан, яка виокремлює три складові європейського парламентаризму:

- 1) створення та адекватне функціонування механізмів контролю над центрами політичного та соціального панування;
- 2) оперативну парламентську реакцію на великі та малі політичні програми виконавчої влади;
- 3) особливу синергію, що виникає в результаті взаємодії парламенту як інституту та ЗМІ щодо підтримки режиму публічності, гласності та прозорості будь-якої активності публічної влади [Див.: 36].

Визначаючи історичні етапи європейського парламентаризму, О. Жадан зазначає: «Розвиток європейського парламентаризму не завжди йшов виключно за наростаючою траєкторією. Були періоди посилення королівської влади, коли повноваження парламентів урізалися, а майновий або становий ценз посилювалися – так, наприклад, в Англії в 1407 році було скасовано право голосувати для всіх власників вільних земель: вперше були складені списки дворян, які мають право голосувати» [36].

Історично, розвиток парламентаризму в Європі поділяється на три етапи:

- 1) виникнення та початкова інституалізація представницьких органів влади;
- 2) посилення верховної влади та централізація держав – зменшення ролі представницьких органів влади;
- 3) остаточна інституалізація парламенту, як невід'ємної частини європейської держави [Див. детал.: 36].

Тобто, історія європейського парламентаризму представляє собою боротьбу за демократичну форму правління, політичну структурування суспільства на основі виборів, партійного та парламентського представництва. В Україні, зважаючи на конституційні реверси щодо повернення до президентської (супер-президентської) влади та намагання підпорядкувати діяльність парламентарів іншим центрам впливу, слід відзначити зниження ролі парламенту у політичній структуруванні суспільства. Водночас, саме парламент (незважаючи на наявні тоді лінії фракційного та партійного поділу) виступав в якості одного із головних інститутів політичної структурування суспільства у періоди політичних криз 2004-2005 років та 2013-2014 років.

Погодимося: «Унікальність нинішнього українського парламенту як політичного інституту полягає у виконанні ним сучасної ролі посередника між суспільством та органами виконавчої влади» [30, с. 18].

Майбутнє української демократії безпосередньо пов'язано зі становленням парламентаризму, боротьбою парламенту за лише йому притаманну роль у процесі політичної структурування суспільства. Адже, лише парламент здатний визначити у правовому полі інтереси різних соціальних груп та, у результаті парламентських дебатів між фракціями, окреслити на основі політичної структурування суспільства національний інтерес.

Відтак, парламентаризм відіграє значну роль у процесі політичної структурування суспільства. З одного боку, парламент є одним із основних інститутів демократичного суспільства, адже саме у парламенті представлено інтереси різних соціальних груп та спільнот. З іншого боку, парламентаризм сприяє формуванню політичної культури, цивілізованої поведінки, раціональної публічної політики, як основи політичної структурування суспільства. Історично, саме парламентаризм відігравав вирішальну роль у процесі демократизації.

Парламентаризм виступає основою представницької демократії та, водночас, визначає національний інтерес. Завдяки законодавчій функції парламент реалізує національний інтерес, забезпечує політичну структурування суспільства, а за допомогою установчої функції робить слідування національному інтересу

обов'язковим для інших владних інституцій. Особливо важливою стає роль парламенту щодо політичної структуризації суспільства у перехідні періоди.

Сучасний парламентаризм визначає «правила гри» та «порядок денний» суспільства, напрямки та правові рамки політичної та економічної діяльності. Це є вагомим важелем політичної структуризації суспільства.

Здійснюючи публічну політику (економічну, оборонну, соціальну, освітню, культурну, інформаційну тощо) парламент визначає альтернативи суспільного розвитку, а отже – політичну структуризацію суспільства.

Політика парламенту може здійснюватися як вибір між альтернативами або середній клас, або олігархія; або захист національного виробника, або відкриття кордонів для експансії глобальних економічних гравців.

У процесі політичної структуризації суспільства парламентаризм має сприяти подоланню проблеми відчуження громадян від політики, поширенню абсентеїзму та правового нігілізму.

У контексті європейської інтеграції необхідно зробити наголос не лише на ролі національного парламенту, а і визначити «структуроутворюючу» функцію Європейського парламенту.

2.2. Процес інституціоналізації парламентаризму в Україні.

Інституціоналізація парламентаризму в Україні відбувається під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних факторів. Серед перших, безумовно, одним із головних виступає інститут виборів. Відповідно, етапи інституціоналізації парламентаризму слід визначати за виборчими кампаніями (черговими та позачерговими), адже політична структуризація парламенту в умовах демократії відбувається відповідно до їх результатів.

Натомість, в Україні неодноразово були приклади переформатування коаліції у міжвиборчий період, коли активізувалась ролі інших, не менш важливих

для інституціоналізації парламентаризму, політичних інститутів та інституцій громадянського суспільства. Тому до факторів впливу на інституціоналізацію парламентаризму в Україні слід, безумовно, додати рівень політичної активності громадян та інституцій громадянського суспільства, форму правління (президентську, парламентську, змішану), стан розвитку партійної системи (перехід від однопартійної до багатопартійної політичної системи), тип виборчої системи (мажоритарну, пропорційну, змішану), роль медіа тощо.

Одним із важливих факторів інституціоналізації українського парламенту, як складової процесу становлення державності, стали, зокрема, нові геополітичні обставини після Другої світової війни.

Слід погодитись: «У післявоєнні роки функціонування радянського парламентаризму в Україні зумовлювалося новими обставинами, що склалися для всього Радянського Союзу в зовнішній і внутрішній сферах. Переможне завершення Другої світової війни уможливило нові територіальні надбання для СРСР – до нього були приєднані Східна Пруссія, Галичина, Закарпаття, Буковина та ін.» [31, с. 88-89].

Процес інституціоналізації українського парламентаризму починає свій відлік з діяльності Верховної Ради України першого скликання, яку було обрано 18 березня 1990 року. Повною мірою під час виборів проявились різні підходи до виборчої системи. Зрештою було впроваджено мажоритарну модель: країну поділено на 450 округів, кожен із яких обирає депутата до Верховної Ради.

Погодимося із наступною версією протистояння Київ – Москва у радянській системі напередодні виборів 1990 року щодо виборчої моделі: «Закон про вибори запроваджував так звану змішану систему виборів. Він установив, що половину складу З'їзду народних депутатів СРСР (750 депутатів) «обирають» у єдиному багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за списками громадських організацій на їхніх з'їздах за встановленими квотами. Такими організаціями тоді була сама КПРС і її сателіти: комсомол, радянські профспілки та інші. Другу половину З'їзду народних депутатів СРСР обирали в

750 одномандатних територіальних і національно-територіальних виборчих округах на альтернативних засадах із висуненням мінімум двох кандидатів» [63].

Натомість, в Україні (УРСР) було ухвалено Закон про вибори, який встановив інші правила. Передусім, на всій території України було створено 450 одномандатних виборчих округів, у кожному з яких обирався один депутат.

За результатами двох турів виборів – 4 та 18 березня було сформовано Верховну Раду України. Ці вибори стали першим етапом інституціоналізації парламентаризму в Україні, адже парламент, який було створено став останнім «радянським» та першим «українським».

Хоча деякі автори вважають, що «Безпосереднім конституційним попередником Верховної Ради України була Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки» [81, с. 13], аргументуючи це тим, що «Верховна Рада УРСР обиралася громадянами республіки на основі загального, рівного та прямого права. Проте рівність голосування була дуже специфічною. Депутати вибиралися пропорційно з представництва жінок, робітників, безпартійних, науковців, учителів. Останні вибори до Верховної Ради УРСР за умов існування Радянського Союзу відбулися 1990 року» [81, с. 13].

У цілому погоджуючись із цим, все ж зазначимо, що саме вибори 1990 року відбулись за мажоритарною системою та не передбачали квотного принципу формування: депутати обирались абсолютною більшістю голосів (50% виборців плюс один голос) у першому турі, а за потреби проводився другий тур, як змагання між двома кандидатами із кращим результатом. У другому турі переможець визначався відносною більшістю голосів.

Відзначаючи суттєве оновлення парламенту за результатами виборів 1990 року, погодимось із наступним: «Кожен із депутатів, незалежно від політичної орієнтації, особисто боровся й був обраний виборцями свого округу на основі загального, рівного й прямого виборчого права шляхом таємного голосування. У виборах взяли участь 85 % виборців, що становило 31 млн людей, а склад Парламенту оновився на 90 %» [63].

Відзначимо основні наслідки виборчої парламентської кампанії в УРСР у 1990 році:

- 1) до парламенту було обрано більше сотні депутатів-антикомуністів (Левка Лук'яненка, Степана Хмару, В'ячеслава Чорновола, Михайла й Богдана Горинів, Олеся Шевченка, Богдана Ребрика, Ірину Калинець, Левка Горохівського, Генріха Алтуняна тощо);
- 2) депутатські мандати отримали близько сорока комуністів-опозиціонерів з «Демократичної платформи в Компартії»;
- 3) більшість з депутатів під впливом державницьких, національно-демократичних ідей стали вважати себе більше українцями, ніж комуністами [63].

Відзначимо: «Народні депутати, обрані на перших демократичних виборах, мали високий рівень освіти: 430 депутатів, або 95,8 %, мали вищу або незакінчену вищу освіту, 77 – науковий ступінь або вчене звання, зокрема 10 були академіками та членами-кореспондентами Академії наук України. 19 депутатів – із загальною середньою спеціальною освітою. 24 депутати мали економічну освіту, 171 – інженерно-технічну, 20 – юридичну, 61 – педагогічну й 23 – медичну» [63].

Одним із важливих факторів інституціоналізації парламентаризму в Україні, починаючи від виборів 1990 року, є діяльність інституту парламентської опозиції. Адже, саме у парламенті 1990 року з'явилась опозиція.

Слід погодитись із тим, що «Досвід посткомуністичних трансформацій в Україні довів, що на боці «конструктивної» опозиції виступають «третій сектор» (громадські організації, мас-медіа, бізнес), «олігархічна» частина парламенту та місцевих рад, а наприкінці протистояння «влада – опозиція» до потенційних переможців долучається і вагома частина бюрократії. Інституціоналізація парламентської опозиції виступає дієвим засобом вирішення суспільних проблем, частиною системи «стримувань і противаг» у структурі політичних відносин та передбачає поступове збільшення впливу опозиційної діяльності на весь ансамбль політичних відносин, її реальну участь у процесі вироблення та прийняття управлінських рішень» [83, с. 260].

Саме відмінність виборчої системи від традиційної радянської моделі та конкурентність виборів 1990 року дозволяє стверджувати початок процесу інституціоналізації українського парламентаризму, який невдовзі призведе до ухвалення Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) та відхилення Союзного договору (27 червня 1991 р.), запропонованого М. Горбачовим.

Ці події стали свідченням інституціоналізації парламентаризму в Україні, започаткували перетворення парламенту з фасаду влади комуністичної партії (Політбюро, ЦК) та комітету державної безпеки на «місце для дискусій» (перефразовуючи відомий вислів) та реальний орган державної влади.

Слід погодитись із наступною оцінкою першого етапу інституціоналізації парламентаризму в Україні: «Ухвалення Декларації про державний суверенітет... свідчить про те, що у будь-які моменти, а особливо у кризові, парламент відіграє вирішальну роль» [79].

До речі, апеляція у масмедіа до досвіду першого етапу українського парламентаризму новітньої епохи неодноразово ставала ознакою важливих зрушень не лише у діяльності парламенту, а й трансформацій усього політичного ладу країни. У той час парламент став місцем для справжніх дискусій, у стінах парламенту вирішувалась доля країни.

З іншого боку, у вислові «парламент – не місце для дискусій» (авторство якої приписують різним українським політичним та державним діячам, або колишнім керівникам країни-агресора, у яких парламент не є місцем для дискусій) виражається квінтесенція ролі парламентаризму у пострадянських країнах.

На особливу увагу заслуговують публікації 2004, 2014 та 2019 років. Саме у ці періоди автори переважно акцентували увагу на тому, що парламент перетворився не на тоpos політичних дебатів та дискурсивного конструювання реальності, а на «не-місце для дискусій». Цю тезу застосовували принаймні до трьох скликань Верховної Ради України.

У січні 2014 року під час Революції Гідності аргументовано відзначалось відсутність дискусій щодо парламенту VII скликання: «Дводенна позачергова сесія

закріпила новий тренд Верховної Ради – Парламент – не місце для дискусій. Ухвалення законів тепер виглядає так. Купка з кількох людей за зачиненими дверима у Парламенті домовляються, які закони ухвалити, а які – скасувати. Це лідери фракцій та парламентської групи. В цей же час, близько 400 депутатів нудяться і марнують час в залі Парламенту, практично, без жодної інформації, як ідуть переговори» [4].

У вересні 2015 року, вже у парламенті VIII скликання, склалась майже аналогічна ситуація – парламент перетворився на місце, закрите для дискусій. Наведемо цитату: «Перебування у владі має «чудодійні» здібності: люди, які раніше були в опозиції і дотримувалися одних цінностей та принципів, прийшовши до влади, починають дотримуватись діаметрально протилежних. Сьогодні все більш модним стає тренд перетворення парламенту у Верховну Раду радянського типу, де депутати сходяться, щоб за виданими їм папірцями проголосувати за конкретні законопроекти і розійтися нібито для роботи в комітетах і округах» [111].

У серпні 2019 року щодо парламенту IX скликання, у якому було сформовано монобільшість, наголошувалось на залежності парламенту від певних олігархічних груп: «Парламент вже не місце для дискусій. Не чують, принаймні поки... Опозиція безправна. Опозицію навіть критикують за опозиційність, хоча я не пам'ятаю жодного європейського прецеденту звинувачень вбік опозиційних фракцій, що вони не підтримали кадрові питання при наявній більшості» [5].

Тема «парламент – не місце для дискусій» продовжилась і у листопаді 2019 року: «Парламент – не место для дискуссий!», приблизно так висловився в грудні 2003 року одіозний Председатель Госдуми Борис Грызлов. Згадалися ці слова, коли сьогодні, практично без обговорення й без урахування пропозицій та зауважень, менше, ніж за годину ухвалили бюджет стагнації» [120].

Серед зовнішньополітичних факторів, передусім, відзначимо процес європейської інтеграції та дезінтеграцію із пострадянським світом.

Фактично, йдеться про поступовий перехід від символічної та певною мірою «фасадної» ролі парламенту (Верховної Ради СРСР, яка складалась із двох палат – Ради Союзу та Ради Національностей та була, відповідно до Конституції СРСР

вищим органом державної влади) у радянській політичній системі (де реально правили комуністична партія на чолі із ЦК (центрального комітетом), Політбюро ЦК КПРС, КДБ тощо) до європейського парламентаризму.

Однією із головних політичних фігур переходу від радянського до пострадянського парламентаризму, символом змін, став перший Голова Верховної Ради України, колишній член політбюро ЦК КПУ, другий секретар ЦК КПУ Л. Кравчук.

Відзначимо, що інституціоналізація парламенту залежить не лише від інституційної взаємодії, а й від парадигм (тобто, сукупності ідей, концепцій та цінностей), які застосовуються у відповідному часі та просторі щодо політики у цілому та парламентаризму зокрема.

Наприклад, у одній парадигмі інституціоналізацію парламентаризму визначає поділ «друг – ворог» (К. Шмідт), в іншій – «влада – не влада» (Н. Луман), або «партнерів по комунікації» (М. Вебер).

В якості прикладу повернення до парадигми «друг – ворог» у сучасній політиці В. Єрмоленко наводить діяльність партії «Альтернатива для Німеччини», яку розглядає у широкому контексті соціальних та політичних трансформацій, ідейних та ідеологічних зрушень.

Погодимося: «Останніми десятиліттями під впливом постмодернізму, контекстуалізму, релятивізму, а також подій, пов'язаних із новими напруженнями в суспільстві, спричиненими хвилею біженців, тероризмом тощо, можна фіксувати нову неоконсервативну революцію, що звертається до партикулярних цінностей життєсвіту як неодмінної умови політичного, заперечення універсалістичних цінностей тощо. У сфері практичної політики в Німеччині ці процеси здебільшого асоціюються з такою політичною партією, як «Альтернатива для Німеччини». Слід зазначити, що, по-перше, ідейно ця політична сила спирається на концепт «політичного», що вже не визначається ідеологічними орієнтаціями на кшталт: «права–ліва», а структурується за принципом «друг–ворог». По-друге, це певний конгломерат політичного та ціннісного консерватизму, в якому значною мірою використовуються і постмодерністські концепти «постправди», «постістини»,

«постморалі» тощо, що засобами цифрових технологій застосовуються для соціальних маніпуляцій» [34].

Певною мірою це стосується процесу інституціоналізації парламентаризму в Україні: від авторитарних трендів (згадаймо «парламент – не місце для дискусій»), коли політика інтерпретується у термінах парадигми «друг – ворог» до демократизації парламентської взаємодії, яка можлива лише в умовах дискурсивної парадигми.

На жаль, політика в Україні сприймається учасниками (політичними акторами) та громадянами (виборцями) як протистояння «друг – ворог» у якому беруть участь усі без виключення органи влади – від офісу Президента до силових структур. Парламент стає заручником панування саме такої парадигми.

Погодимося із наступним: «сфери людської діяльності мають свою специфіку і структуруються за допомоги таких понять, як «добре–погане» (етична сфера), «корисне–шкідливе» (економіка), «гарне–потворне» (естетична сфера), а «друг–ворог» визначає сферу політичного. Такий підхід розвиває також у річищі функціонально-системної парадигми Ніклас Луман, який політику розглядає як самореферентну соціальну систему, керовану функціональними кодами влада/невлада на противагу іншим соціальним системам, зокрема етиці, що визначається кодами «добре/погане», «добро/зло»... на противагу реанімованому в неоконсерватизмі Шмітовому концепту політичного, структурованому відношенням «друг – ворог», у комунікативній філософії розвивається концепт «партнерів у дискурсі» [34].

Одним із трендів для парламенту IX скликання став «турборежим», тобто дуже швидке голосування за значну кількість законопроектів поспіль.

Відзначимо позицію заступниці Голови Верховної Ради О. Кондратюк з цього приводу: «турборежим... був викликаний процесом після виборів. Тому що люди мали великі очікування, чекали дуже швидких рішень. Парламент – це місце прогресивних дискусій. І тільки в процесі обговорень повинна вирішуватися і знаходитися якась істина» [79].

Інституціоналізація парламентаризму в Україні не лише продовжилась під час діяльності Верховної Ради України II скликання (1994 – 1998 рр.), а й вийшла на зовсім інший рівень. Саме під час функціонування парламенту II скликання депутати заклали фундамент української державності – ухвалили Конституцію України. Конституційний процес відбувався у протистоянні між більшістю парламенту та Президентом України, часто переходячи на рівень особистісного конфлікту між головою ВР, лідером Соціалістичної партії України О. Морозом та Президентом України Л. Кучмою.

У березні 1994 року відбулись перші у Незалежній Україні вибори народних депутатів. Усі депутати обирались за мажоритарною системою. Натомість, вибори 1994 року відбувались за моделлю 1990 року – тобто обов'язковою вимогою для перемоги було отримати підтримку у першому турі більше 50% виборців. При цьому, явка виборців також мала перевищувати 50%.

Щодо причин та умов парламентських виборів 1994 року, то експерти зазначали: «Влітку 1993 року в Україні почався безстроковий страйк шахтарів. Верховна Рада України виконала вимогу страйкарів, призначивши на 26 вересня 1993 року консультативний референдум щодо (не)довіри президенту і парламенту. Після переговорів з Президентом України Леонідом Кравчуком Верховна Рада за два дні до референдуму скасувала його та постановила провести навесні 1994 року дострокові парламентські та президентські вибори. Обраним вважався кандидат у народні депутати, який отримав більше 50% голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Однак була ще одна умова – у виборах мало взяти участь не менше 50% від числа виборців, внесених до списків виборців певного округу» [134].

Це вкрай ускладнювало обрання депутатів та призвело до юридичних дискусій та правових колізій. За результатами першого туру було обрано лише 49 депутатів. Отже, було проведено другий тур голосування у період між 3 та 10 квітня 1994 року.

До того ж активізація політичної боротьби та розвиток партійної мережі утворив умови для широкого застосування політичних технологій. Частково саме під час парламентських виборів відбувалась апробація технологій, які згодом

будуть застосовувати під час президентських виборів. Відзначимо, зокрема, одну із таких технологій: «Штаб кандидата Кучми було довірено очолити Дмитру Табачнику. Втілення стратегії перемоги на виборах президента, запропонованої Табачником, розпочиналось з виборів до парламенту у березні 1994 року. Штабом було прийняте рішення про висування кандидатури Кучми до Верховної Ради у найбільшому територіальному окрузі України – Новгород-Сіверському (регіон звідки він походив). За задумом Кучма мав отримати максимум голосів у найбільшому за кількістю виборців окрузі. За результатами виборів Леоніда Кучму підтримало 97% виборців при загальній явці у окрузі у 96%» [41].

Ще одним важливим чинником, який впливав на результат виборів в Україні у 1994 році, стали російські медіа, передусім – телебачення. Станом на 1994 рік в Україні було три телевізійних канали, а телебачення поступалось рівнем впливу на громадську думку російським медіа, які використовували технічні можливості радянського ТБ. Можна стверджувати, що громадська думка в Україні під час виборчих кампаній 1994 року (як президентської так і парламентської) формувалась під впливом російського телебачення.

Погодимося із тим, що «Другі президентські вибори відбулись у 1994 році і стали першими достроковим голосуванням за державного лідера України. Водночас це були вже другі президентські вибори, які проводилися в умовах відсутності Конституції» [41].

У цілому, вибори відзначились несподіваним, як для пострадянського суспільства, плюралізмом партій, програм та кандидатів та активністю виборців – явка склала більше 75%. Натомість, у 401 окрузі перший тур не вияв переможця, далась взнаки конкуренція між кандидатами. Це був важливий урок для інституціоналізації парламентаризму в Україні та подальшої політичної структуризації Верховної Ради – в умовах електоральної демократії, політичного плюралізму та високої конкуренції за голоси виборців не доцільно встановлювати обмеження щодо явки та вимоги відносно необхідної кількості голосів.

Другий тур, який проводився у період з 3 по 10 квітня, висвітлив інші проблеми: деякі кандидати, які вийшли до другого туру, відмовились від

балотування, зробивши вибори безальтернативними; у деяких округах явка була нижче за 50%, а у більше ніж 90 округах – переможець не зміг набрати більше половини голосів виборців. Після двох турів голосування обраними вважались 336 депутатів, що дозволили розпочати роботу ВР України, а у більше ніж 110 округах було призначено нові вибори (липень, вересень, листопад, грудень 1994 року).

Інституціоналізація парламентаризму у цей період повною мірою залежала від міжособистісного протистояння між Л. Кравчуком та Л. Кучмою.

Відзначимо, що одним із перших кроків Л. Кучми на посаді Президента України була декларація щодо єдності усіх гілок влади: «10 липня 1994 року Леонід Кучма з результатом 52,15% голосів виборців переміг у другому турі президентських виборів. Леонід Кравчук, який набрав 45,06%, не оскаржував підсумки голосування, тож вже за кілька днів новообраний глава держави склав присягу у стінах Верховної Ради. У той же день Кучма та тодішні прем'єр-міністр Віталій Масол та спікер парламенту Олександр Мороз опублікували заяву про спільність дій гілок влади» [118].

Натомість, консолідація усіх гілок влади тривала недовго. Погодимося: «Складна конфігурація сил в українському парламенті та незбалансованість системи влади, котра фактично дісталася у спадок ще з радянських часів, призводила до чисельних конфліктів та криз між президентом та Верховною Радою. Певні правила гри головним Леонідові Кучмі та спікеру Морозу вдалося встановити, підписавши у червні 1995 році Конституційний договір про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування. Цей договір втратив чинність у червні 1996 році, коли парламент ухвалив чинну досі Конституцію України» [118].

Деякі автори інтерпретують виборче протистояння 1994 року між Л. Кучмою та Л. Кравчуком як «аграрне лобі» проти «індустріального лобі».

Погоджуючись із тим, що дострокові президентські та парламентські вибори 1994 року були спричинені, окрім соціально-економічної кризи, ще й боротьбою за владу між Л. Кравчуком та Л. Кучмою, відзначимо: «Кучма ще в 1990 році був обраний депутатом першого скликання Верховної Ради України. У парламенті став

одним з лідерів неофіційної групи «червоних директорів». За їх підтримки у жовтні 1992 року він був обраний прем'єр-міністром України, якому парламент надав надзвичайні повноваження – згідно із законом № 2796-XII від 18 листопада 1992 року, Кучма отримав право призначати і знімати керівників регіонів та видавати декрети, котрі мали силу законів. Однак, отримавши відмову Верховної Ради у продовженні на чергові пів року своїх надзвичайних повноважень, 21 вересня Леонід Кучма подав у відставку. Наприкінці 1993 року цей конфлікт фактично паралізує владу» [41].

Протистояння між Л. Кучмою та В. Чорновілом було обумовлене ідеологічно, конфлікт із О. Морозом спричинило різне бачення шляхів державотворення (битва за Конституцію та за першість гілок влади), а от конфлікт із П. Лазаренко мав чітку фінансову складову та антикорупційну спрямованість.

Погодимося зі тим, що «Наприкінці першого терміну Леоніда Кучми загострилося його протистояння з колишнім прем'єр-міністром Павлом Лазаренком, якого тоді називали одним з претендентів на президентську посаду. Зрештою, воно закінчилося вимушеною еміграцією лідера партії «Громада» та його арештом у США у лютому 1999 року. У березні 1999 року в автомобільній катастрофі загинув лідер Народного руху України В'ячеслав Чорновіл, котрого теж розглядали у якості ймовірного кандидата від президента... до другого туру вийшли чинний тоді президент Леонід Кучма та лідер Комуністичної партії Петро Симоненко» [118].

Усі ці конфлікти безпосередньо впливали на інституціоналізацію парламентаризму, адже від взаємодії між Президентом України, Адміністрацією Президента та Верховною Радою України залежала політична структуризація парламенту.

Слід погодитись із наступним: «Верховна Рада II скликання оновлювалась найбільше – на 85%. Тобто 85% відсотків депутатів цього скликання не були ними у попередньому. Можливо, такий показник пояснюється розпадом СРСР та незалежністю України, оскільки II скликання було першим після цих подій, і таким чином виборці реалізували своє прагнення до нових обличь» [52].

А вже 26 червня 1994 відбулись перші в історії України позачергові президентські вибори.

Відзначимо зв'язок між парламентськими виборами та президентськими: «26 червня у першому турі виборів перемогу здобув Леонід Кравчук з 37,7% голосів. Другим виявиться Леонід Кучма з результатом 31,1%. Серед кандидатів, що залишились поза другим туром голосування, найбільше голосів отримав представник соціалістів Олександр Мороз (13,3%). Мізерна підтримка Мороза виявилася несподіванкою, оскільки за три місяці до того ліві сили отримали третину голосів під час парламентських виборів» [41].

Водночас, слід зауважити вплив президентських виборів на переформатування парламенту, адже, незважаючи на перемогу «лівих» політичних сил завдяки мажоритарній виборчій системі переможець президентської виборчої кампанії Л. Кучма провів політичну реструктуризацію Верховної Ради України відповідно до власних потреб.

Відтак, детальний розгляд виборчої кампанії до ВР України 1994 року переконливо засвідчив, що саме у той період було сформовано основні чинники політичної структуризації парламенту. До чинників політичної структуризації парламенту слід віднести:

1) вибори, які є основним чинником політичної структуризації парламенту та інституціоналізації парламентаризму. При цьому є два додаткових фактори, які впливають на політичну структуризацію парламенту. По-перше, тип виборчої системи (у 1994 році застосовувалась мажоритарна система, натомість пропорційна система визначає партійну структуризацію парламенту). По-друге фактор дострокових чи позачергових виборів та їх відношення до президентської кампанії («до», або «після»);

2) інститут президента, який впливає на політичну структуризацію парламенту. Цей вплив має відповідну специфіку на різних етапах інституціоналізації парламентаризму, яка залежить від конституційно визначеної форми правління (президентська, президентсько-парламентська, парламентсько-президентська), зовнішньополітичних, економічних, особистісних факторів.

Натомість, головним залишається адміністративний ресурс, який використовує Офіс Президента. Трансформації цієї структури (від Адміністрації до Секретаріату і назад, а згодом – до Офісу) повною мірою відображають рівень впливу на публічну політику країни у цілому та на політичну інституціоналізацію парламентаризму, зокрема. У 1991 році було створено Адміністрацію Президента, яку очолював Секретар, у 1994 році керував Адміністрацією вже не «секретар», а «Голова Адміністрації». У 2005 році Адміністрацію було перетворено на Секретаріат Президента (який очолював Державний секретар, потім – Голова, а з жовтня 2005 р. – Глава Секретаріату). У 2010 році було знову утворено Адміністрацію Президента, а у 2019 році – Офіс Президента України;

3) політичні технології, які активно застосовувались під час виборчих кампаній 1994 року та сприяли позитивному результату для «партії влади». Під час кожної наступної кампанії політичні технології удосконалювались, що підвищувало ефективність їх впливу на електорат. Якщо у 1994 році це були технології позиціонування кандидатів у просторі виборчого округу (кожний депутат обирався від конкретного округу) та пропагандистські технології, які багато у чому наслідували радянські зразки, то у подальшому слід констатувати розвиток «гібридних» технологій, які враховували досвід виборів у демократичних країнах (передусім, США та Французької республіки). У контексті становлення інтернет-комунікацій слід відзначити вплив комунікативних технологій виборчих кампаній (політична рекламістика, зв'язки із громадськістю, «резонансні технології», технології блогерства, мемів та аналізу великих даних тощо);

4) масмедіа на виборах 1994 року вперше стали важливим чинником інституціоналізації парламентаризму. Тоді ще не йшлося про вплив на виборчу кампанію таких феноменів медіатизації політики, медіакратії та медіа-скандалів; вони стали визначати політичну структурування суспільства та парламенту пізніше. Натомість, головну роль відігравали телебачення та преса. Враховуючи, що національна система медіа в Україні у 1994 році знаходилась на етапі становлення, основним каналом впливу на масову свідомість та електоральний вибір стали російські медіа.

Також слід додати ідеологічний чинник, який у період після здобуття Незалежності набув форми «комуністи проти націоналістів» – протистояння під час виборчих кампаній між представниками комуністичної партії та Народного руху України. Під час парламентських виборчих кампаній повною мірою проявився регіональний чинник, який впливав на структуру парламенту, а також фактор зовнішньополітичного вибору (умовно – між Сходом та Заходом), тобто «реінтеграція із пострадянським простором» проти «європейської та євроатлантичної інтеграції».

Відзначимо зростання впливу адмінресурсу на політичну структуру Верховної Ради України (під цим розуміється тиск президентської адміністрації та голів обласних адміністрацій) та олігархічних груп.

Погодимося: «Вибори 1998 року відбувалися вже на підставі змішаної системи. Саме під час тієї виборчої кампанії народились українські передвиборчі технології, що еволюціонували на наступних виборах» [3].

Відзначаючи вибори як чинник зміни еліт в Україні, Д. Коротков наголошує на ролі політичних партій та партійної системи: «Одна з характерних рис плюралістичної демократії – розвинена партійна система у державі. Тому в перші роки незалежності критерієм успіху демократичних реформ вважалося створення інституту багатопартійності. З 1998 р була запроваджена змішана система виборів народних депутатів у парламент України. Вибори за новими правилами стали сильним стимулом до розвитку партійної системи та структуризації політичної сфери суспільства. З цього періоду офіційно почали брати участь у парламентських виборах і політичні партії» [50, с. 66].

Усі перераховані чинників проявлялись повною мірою у подальшому – у процесі політичної структуризації парламенту та інституціоналізації парламентаризму.

Слід погодитись із такими характеристиками виборчого процесу, як чинника інституціоналізації парламентаризму в Україні у період з 1994 по 2002 роки: «велика плутанина», «червоний реванш», «західний вектор» [43].

Це стосується відповідно виборів до Верховної Ради України у 1994, 1998, 2002 роках.

Солідаризуємось із наступним аналізом виборчих кампаній як чинника інституціоналізації парламентаризму в Україні: «1994: Вибори народних депутатів вирішили провести навесні 1994-го, а президента – влітку. За рівнем організації кампанія 1994-го цілком відповідала своїй епосі й ознаменувалася традиційними для середини 1990-х нехлюйством і плутаниною. 1998: Перші «повноцінні» вибори в тому вигляді, у якому ми їх сьогодні знаємо, – парламентські 1998 року. Голосування... відбувалося за змішаною системою. У Закарпатській області вибори з великим відривом виграла СДПУ(о) Віктора Медведчука, яка набрала 31% (загалом по країні 4%). А на Дніпропетровщині 35,3% голосів здобула партія «Громада» Павла Лазаренка, Справжнім сюрпризом у 1998-му стало потрапляння в парламент Партії зелених. 2002: західний вектор. На початку нового тисячоліття настрої в суспільстві змінилися і протестний електорат став відвертатися від комуністів. Початком кінця КПУ стала провальна президентська кампанія Петра Симоненка в 1999 році, коли він відверто піддався Леонідові Кучмі. Блок націонал-демократичних сил дістав назву «Наша Україна» та означення «помаранчеві» завдяки кольору партійних прапорів. На виборах помаранчеві здобули найбільшу кількість голосів (23,5%) і випередили навіть комуністів» [43].

Фактично, у 1994 році консенсусним рішенням парламенту та президента України було запущено процес перманентних виборів – коли парламентські вибори переходять у президентські та навпаки. Також було створено прецедент позачергових виборів. Вони проводились у 2007, 2014 та 2019 роках. Це вкрай важливо, адже відтоді позачергові вибори стали дієвим демократичним механізмом виходу із політичної кризи.

При цьому, в умовах змішаної та пропорційної виборчих систем особливої ваги для інституціоналізації парламентаризму набуває політична структуризація політичних партій. Саме партії мають виконувати функцію відбору кадрів для подальшої політичної кар'єри, у тому числі – у стінах парламенту.

Погодимося із наступним: «Складність процесу рекрутування та селекції політичної еліти України полягає в тому, що виборці постійно бачать конкуренцію між блоками та партіями на виборах, але не можемо говорити про чесну конкуренцію усередині цих політичних сил. Керівництвом партійних структур заохочується саме особиста відданість рядових членів» [50, с. 71].

Наголосимо, що під час виборчої кампанії до Верховної Ради України важливим чинником електорального вибору громадян стало протистояння між «владою» (партією влади, президентською адміністрацією, більшістю на той час у ВР України) та опозицією, яка кристалізувалась у партійних структурах В. Ющенка, О. Мороза та Ю. Тимошенко.

Погодимося із констатацією активізації опозиції та бізнесу під час виборчої кампанії 2002 року: «Вибори 2002 року виявилися переломними — вони, по суті, відкрили дорогу для перемоги опозиції у президентських виборах 2004 року» [3].

Повною мірою це стосується політичної структуризації Верховної Ради України після виборчих кампаній 2006, 2007 та 2012 років. У цей період (окрім 2012 року) інституціоналізація парламентаризму була обумовлена переходом від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління. Уряд формувався парламентською коаліцією, за винятком міністра оборони та міністра закордонних справ, кандидатури яких подаються Президентом.

Відповідно до 106 статті Конституції України Президент, окрім іншого, «призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією... припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією... вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції... вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України... призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального

прокурора... призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України... призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення... вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України... зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності... є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави... очолює Раду національної безпеки і оборони України» [48].

Слід погодитись із такими характеристиками виборчих кампаній 2006, 2007 та 2012 років: 2006: у парламентській республіці. Парламентські вибори 2006 року відбувалися вже зовсім в іншій країні, яка змінила Конституцію і стала парламентсько-президентською республікою.

Після тріумфу 2002 року помаранчевим вдалося розвинути успіх і домогтися перемоги Віктора Ющенка на президентських виборах. Після поразки Януковича, який намагався зіграти брудно й сфальсифікувати вибори, здавалося, що його політична кар'єра закінчена.

Однак постійні чвари в таборі помаранчевих, нездатність націонал-демократів виконувати передвиборчі обіцянки призвели до деморалізації та розчарування виборців. Водночас прикра поразка консолідувала орієнтовані на Росію еліти Південно-Східної України. А Янукович зміг швидко оговтатися від шоку й знайти спільну мову з Ющенком. «У результаті всіх цих процесів на виборах 2006-го перемогу з великим відривом здобула Партія регіонів, якій вдалося перетягти практично весь електорат комуністів і стати головною проросійською силою України» [43].

Після президентських виборів 2010 року та парламентських виборів 2012 року, які закріпили перемогу реваншистських, відносно «помаранчевої» революції, сил у процес інституціоналізації парламентаризму в Україні знову втрутився

революційний чинник. Йдеться про Революцію Гідності, яка стала ознакою істотних зрушень у політичній репрезентації, змінивши уявлення про українське суспільство (яке мають представляти депутати) та визначивши черговий етап інституціоналізації парламентаризму.

Слід безумовно погодитись із тим, що у контексті дослідження інституціоналізації парламентаризму визначення потребують суспільні трансформації, які безпосередньо впливають на систему політичного представництва, що «передбачає опис та аналіз таких явищ: – переходу від модерну до постмодерну, зокрема у сфері політичних ідеологій, інституціоналізації політичних партій; – переходу від індустріального до інформаційного суспільства (згідно з класифікацією Е. Тоффлера); – становлення української нації з погляду основних теорій націєтворення (з акцентом на теорію політичної нації на противагу примордіалістській); – процесу реалізації архетипів масової свідомості на рівні ритуалів і традицій. Українці об'єднуються як «уявна спільнота» в політичну націю, і цей процес було простимульовано саме подіями Революції Гідності» [99, с. 28].

Відтак, після Майдану 2013-2014 років стало очевидною криза політичного представництва, саме тому парламент ухвалив рішення щодо проведення позачергових виборів. А у 2019 році, після переконливої перемоги під час президентської виборчої кампанії, В. Зеленський розпустив парламент та призначив «чергові» позачергові вибори.

Відзначимо, що 2014 рік визначає нову добу країни. Після революції та втечі Януковича з країни цілком логічно постало питання про перезавантаження влади. Після зміни президента настала черга міняти й парламент. Окупація Криму та Донбасу, воєнні дії на Сході країни, а також розпад Партії регіонів створили умови, за яких успіх проросійських сил став неможливим... Справжнім «чорним лебедем» став успіх нової партії «Самопоміч», яка з'явилася незадовго до виборів. Крім того, несподівано високий результат показав «Народний фронт», що випередив навіть Блок Петра Порошенка, якому прогнозували перше місце» [43].

Отже, етапи інституціоналізації парламентаризму в Україні безпосередньо пов'язані із черговими та позачерговими виборами, а також двома Майданами – помаранчевою революцією та революцією Гідності.

Інституціоналізація парламентаризму обумовлена становленням демократичної системи політичного представництва в Україні, внаслідок чого відбуваються зміни у виборчій системі, формі правління, ролі політичних партій, масмедіа та політичних технологіях.

Перед тим, як перейти до визначення внутрішніх та зовнішніх чинників політичної структуризації парламенту в Україні, слід наголосити на ще одному факторі інституціоналізації парламентаризму – ролі депутатів, їх освіті, ідеології, вікових та гендерних характеристиках.

Щодо портрету депутата, то варто погодитись із наступним: «перші 4 скликання середній депутат був ідентичним: старше 45 років, з вищою освітою, раніше працював інженером. У першому скликанні однією з найпопулярніших професій був агроном, у другому – вчитель. У 3 та 4 скликанні ці професії замінили економісти та юристи. Відзначимо позитивну тенденцію поступового збільшення кількості жінок у Верховній Раді. Якщо у першому скликанні їх було лише 3%, то у восьмому – 12%. У Раді 9-го скликання жінок уже 20%» [52].

Важливим чинником політичної структуризації парламенту виявився родинний чинник – від кумів, подружь, братів та сестер до передачі депутатського крісла у спадок.

Погодимося з твердженням, що: «порівняно з одночасним перебуванням у статусі народного депутата більш розповсюдженою серед парламентарів була спадкоємність поколінь. Крісла старшого покоління народних обранців займали діти, зяті та невістки. Таких спадкових політичних династій у Верховній раді було 7...» [52].

Відтак, процес інституціоналізації парламентаризму в Україні пройшов низку взаємопов'язаних етапів: від радянського парламентаризму до ухвалення Конституції, від представництва інтересів президентської адміністрації та

олігархічних груп до «монобільшості», від мажоритарного до пропорційного представництва (зрештою, превалювала змішана система) тощо.

2.3. Зовнішні чинники політичної структуризації парламенту в Україні.

Процес політичної структуризації парламенту – це внутрішньопарламентський процес, який, натомість, часто обумовлений зовнішніми чинниками.

По-перше, йдеться про внутрішньополітичні чинники боротьби за владу у парламенті, які впливають «ззовні» на Верховну раду України – інституційну взаємодію між гілками публічної влади, виборчі кампанії, громадянську активність, яка неодноразово у політичній історії України ставала джерелом революційних змін та реструктуризації парламенту, становлення національної ідентичності та загострення класових конфліктів, вплив масмедіа та політичних технологій тощо. Зрештою, має місце фактор розподілу власності, становлення олігархії, економічних та міжособистісних конфліктів серед політичної еліти. Важливу роль відіграють інтереси бюрократії, яка намагається зберегти вплив та джерела для власної рентоорієнтованої поведінки за будь-якої форми правління. Вищезазначені внутрішньополітичні чинники передусім визначають процес інституціоналізації парламентаризму в Україні.

По-друге, міжнародні чинники впливу на політичну структуризацію парламенту. Ця складова політичної структуризації парламенту посилюється в умовах загальносвітового процесу глобалізації та локального процесу – європейської інтеграції України. Зовнішньополітична активність інших країн та міжнародних організацій безумовно впливає на українську політику та політичну структуризацію парламенту. В Україні політики часто стверджують наявність «зовнішнього управління», визначаючи в якості центрів впливу США, Європейський Союз, Німеччину з одного боку та пострадянські країни (передусім, йшлося про російський вплив) – з іншого.

Очевидно, що після розпаду СРСР найбільшим був російський тиск на українські еліти, але у певні періоди відчутним ставав і реформаторський досвід країн Балтії (Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки), Грузії, Республіки Молдова, Республіки Вірменія і досвід державотворення (фактично, спадкоємність влади та наступність власності) у Республіці Білорусь, Азербайджанській Республіці та Туркменістані.

Особливо важливою складовою української політики та політичної структуризації парламенту став пошук власного місця у просторі енергетичної співпраці з європейськими країнами завдяки постачанню російських та туркменських енергоносіїв. Повною мірою це проявилось у фінансуванні «газовими» грошима багатьох українських політичних партій, які отримали місця у парламенті та визначали політику країни.

У різні періоди, внаслідок внутрішньополітичної боротьби та політичної структуризації парламенту після виборів 1998, 2002, 2006, 2007 та 2010 років, були спроби переформатувати відносини у сфері енергетики. Декілька фінансово-промислових груп в Україні безпосередньо залежали від результатів боротьби на енергетичному ринку. І навпаки, внаслідок перерозподілу енергетичного ринку відбувалась активізація політичної боротьби всередині країни.

Відзначимо роль Л. Кучми, В. Ющенка, В. Януковича, Ю. Тимошенко, Ю. Бойка, інших політиків та лідерів партій і парламентських фракцій у формуванні енергетичної залежності України, як зовнішньополітичного чинника структуризації парламенту.

Погодимося із оцінкою енергетичної політики України у медіа: «У минулому Київ уже припустився серйозної помилки у своїй туркменській політиці. Насамперед, коли Росії (не без допомоги України, коли за участю пана Бойка створювалися EuralTransGas і «РосУкрЕнерго») удалося зломити Туркменістан, і наша країна втратила прямі поставки туркменського газу. Хмизу у вогонь своєю брехнею і необов'язковістю підкинув і пан Івченко» [35].

Щодо ролі Ю. Тимошенко, лідерки парламентської фракції «Блок Юлії Тимошенко», то у медіа зазначалось: «Туркменистан не зрозумів заяву

українського прем'єра Юлії Тимошенко в Брюсселі про можливість спорудження нового трубопроводу «Білий потік», яким туркменський газ доправлявся б до Європи. У коментарі для преси, поширеному після завершення візиту Тимошенко до столиці Євросоюзу, міністерство закордонних справ Туркменистану назвало «Білий потік» «раніше невідомим проектом магістральних трубопроводів» та нагадало про пріоритетне право країн-виробників енергоносіїв на офіційне оприлюднення нових маршрутів міжнародних газопроводів» [14].

Наведемо ще один приклад протистояння за монополію на енергетичному ринку України та доступ до європейського ринку, який впливав на результати виборів та політичну структуру парламенту. Йдеться знову про Туркменський газ.

Погодимося із матеріалами, викладеними у медіа: «Туркменістан звинувачує Україну в тому, що вона не розплатилася за газ товарами на суму понад півмільярди доларів. Українські урядовці і аналітики від ранку один за одним коментують заяву туркменського президента Сапармурата Ніязова, зроблену ним по телебаченню тієї країни. Пан Ніязов заявив, що українці обманюють Туркменістан, не виконуючи поставок за спожитий газ, і запропонував Києву перейти на розрахунки валютою. Коментуючи звинувачення, прем'єр Юлія Тимошенко заявила, що за газ розраховується не уряд, а посередницька структура «РосУкрЕнерго» [14].

Зауважимо, що навіть сукупний вплив усіх інших країн пострадянського простору на політичну структуру парламенту в Україні не можна порівняти із російським впливом. Це системний та цілеспрямований тиск на українську владу, а головне – на формування громадської думки в Україні з метою обмежити політичну потужність України, заблокувати зовнішньополітичний вибір на користь ЄС та НАТО, штучно створити енергетичну, політичну, економічну кризу. Інструменти російського впливу – від інформаційного до енергетичного, від ідеологічного до військового.

Окресливши основні напрямки зовнішнього впливу на політичну структуру українського парламенту, надалі визначимо сутність та складові російського втручання у політичний процес та формування парламенту в Україні.

Переважно, безпосередній публічний вплив здійснюється за допомогою пропагандистських кампаній у російських масмедіа.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Втручання Росії у вибори в Україні в 1999, 2002 та 2004 роках посилювалося одночасно з приходом Путіна до влади в Росії. Спроби Росії вплинути на українські вибори ніколи не сприймалися як втручання в Москві. Зробити це означало б розглядати Україну як іноземну країну» [145, с. 515].

Розпочавши одразу після розпаду СРСР та здобуття Незалежності Україною у 1991 році інформаційну війну проти української державності, російська агресія набула форм гібридної війни у 2014 році та широкомасштабного збройного вторгнення у 2022 році.

Важливу роль у нав'язуванні позиції російського авторитарного режиму на території України як зовнішнього чиннику політичної структуризації парламенту відгравали медіа.

Слід безумовно погодитись із наступним: «Гібридна війна за територіальну цілісність України, яка спалахнула з анексією Криму Росією у березні 2014 року, не лише ввела Росію та Захід у найжорстокішу конфронтацію з часів Холодної війни, але й спровокувала дискусії щодо міжнаціонального впливу державних ЗМІ та інформаційної війни, спрямованої державою. Влада України та деяких інших країн регіону заборонила трансляцію російського телебачення, намагаючись зменшити вплив російських ЗМІ на свої внутрішні справи. Протягом останніх кількох десятиліть, із занепадом домінуючих новинних мереж та розвитком соціальних мереж, «перетворення інформації на зброю» стало справді глобальним явищем» [151].

Переламною подією для російсько-українських відносин стали події 2004 року, відомі як «Помаранчева революція».

Варто погодитись із тим, що «Помаранчева революція в Україні в листопаді-грудні 2004 року, яка привела до влади Віктора Ющенка як третього президента України, призвела до того, що Україна та Росія взяли різні траєкторії у внутрішній та зовнішній політиці» [145, с. 491].

Увага до президентських виборів в Україні з боку російського керівництва та, відповідно, медіа стала посилюватись восени 2004 року, а забезпечення бажаного результату (перемоги В. Януковича) була визначена в якості основного пріоритету.

Погоджуючись із тим, що це стало особистим викликом для російського президента, відзначимо: «Виборами в Україні Путін займався як власними. 2004 року він з'їздив в Україну сім разів. З тодішнім лідером Леонідом Кучмою бачився чи зідзвонювався чи не щомісяця – приводів вистачало: то відкриття молодіжного фестивалю «Дружба», то вибори голови ради глав держав СНД. 26 жовтня, за п'ять днів до першого туру голосування, Путін провів «пряму лінію» з Києва з громадянами України. В ефірі трьох загальнонаціональних телеканалів – «Першого національного», «1+1» та «Інтера» - він годину відповідав на питання про відносини Росії та України. Кампанії Януковича допомагали політтехнологи, які працювали на Путіна, на чолі з Глібом Павловським... Перший тур не визначив переможця, Янукович набрав 39,2%, Ющенко – 39,9%. 12 листопада Путін знову приїхав в Україну та зустрівся з Л. Кучмою та В. Януковичем у Керчі – разом вони відкривали поромну переправу. 21 листопада відбувся другий тур виборів – на наступний день ЦВК України оголосив, що, за попередніми даними, переміг Янукович – у нього 49,4%, у Ющенка – 46,7%. 25 листопада Путін знову привітав Януковича з перемогою, вже письмово, оголосивши, що «український народ зробив свій вибір – вибір на користь стабільності, зміцнення державності» [29].

Парадигма російського впливу на українську політику полягала у переконанні, що США та ЄС активно втручаються у порядок денний українського суспільства та влади, переслідуючи власну мету; відповідно, завданням російського впливу є недопущення перетворення України на «маріонетку» західних режимів.

У суб'єктність української влади, а головне – українського суспільства російські політики ніколи не вірили, власне, як і у суб'єктність власного народу.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Помаранчева революція 2004 року в Україні стала однією з точок неповернення у відносинах Москви з Києвом. Через

20 років у цьому переконані як безпосередні учасники тих подій, так і сторонні спостерігачі. Але український Майдан 2004 року також визначив і внутрішню російську політику – саме тоді президент Володимир Путін повірив у «помаранчеву загрозу» і далі діяв, виходячи з її реальності. Російський президент, коментуючи ті вибори і кризу, що виникла після, часто казав, що їхній результат «вирішить український народ». Насправді, як вважають співрозмовники ВВС, у суб'єктність народу – ані українського, ані російського – Путін не вірив ніколи» [29].

В усі періоди одна із головних ролей належала російським масмедіа. Їх умовно можна назвати «медіа», чи «засобами масової інформації», адже російські журналісти перетворились на пропагандистів й є невід'ємною складовою авторитарної державної політики, спрямованої як на внутрішнього споживача, так і на зовнішню аудиторію.

Погодимося із наступним висновком: «прийом російського телебачення, незважаючи на свою помітну упередженість, призвів до суттєво вищої електоральної підтримки проросійських партій. Ці ефекти російського телебачення відсутні... на виборах 2010 та 2012 років, коли російські ЗМІ майже не висвітлювали внутрішню політику України, та серед українців, які не мали доступу до ефірного телебачення і, відповідно, були несприйнятливі до коливань сили російського аналогового сигналу... російське телебачення мало послідовний вплив не лише на поведінку, але й на ставлення» [151].

Саме завдяки російській пропаганді, спрямованій на власне населення, більшість росіян негативно сприймали не лише українські «революції», а й українську державність.

Обґрунтовуючи вплив пропаганди на росіян, у матеріалі ВВС зазначається: «2005 року, за даними російських опитувань, 36% респондентів вважали, що Україна від подій на Майдані швидше програла, а 2016-го так думали вже 81%... У боротьбі з «помаранчевою загрозою» держпропаганда в 2000-х не лишилася осторонь. Опитування свідчили, що в 2005 році 42% допускали в Росії революцію. У 2007-му – тільки 25%. Дані «Медіології» підтверджують: тема «помаранчевої

революції» не сходила з екранів телебачення в 2004-2005 роках і повернулась у 2011–2012, коли в Росії йшли протестні мітинги, а президентом України вже став Віктор Янукович, який програв перший Майдан. Знову про Помаранчеву революцію активно заговорили на російському ТБ у 2014 році, коли в Україні перемогла Революція гідності, на якій жодної помаранчевої символіки не було» [29].

У 2019 році увага російських медіа була прикута до парламентських виборів в Україні. Зокрема, у дослідженні Інституту масової інформації, експерти якого проаналізували п'ять найпопулярніших російських новинних сайтів, аргументовано відзначалось два аспекти:

1) увага до парламентських виборів в Україні з боку російських медіа була вдвічі меншою, аніж до президентських;

2) критикувались усі партії, окрім ОПЗЖ.

Погодимося із такою оцінкою: «У Росії активно пишуть про вибори до Верховної Ради України, проте основну увагу отримують лише кілька політсил – це «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя», «Європейська солідарність», частково «Голос» і зовсім трошки – «Батьківщина» (а радше її лідерка, Юлія Тимошенко). Всі інші партії ігнорують зовсім» [102].

Російські медіа, як інструмент урядової пропаганди авторитарної держави, досить ефективно формують настрої «масового» суспільства у середині країни.

Натомість, в умовах українського політичного ландшафту, який характеризується плюралізмом партій, громадянського суспільства та медіа (нехай останнє й обумовлено конфліктом інтересів олігархічних груп – власників засобів масової інформації) російські медіа виявились набагато менш ефективними. Зокрема, їх штучний порядок денний в Україні виглядає не як «м'яка сила» медіа, а як жорсткі лещата державного апарату та силових органів. На тлі політичного плюралізму та процесів демократизації очевидною стає їхня заангажованість та підпорядкована вищій бюрократії роль.

Представники медіа не є ньюзмейкерами, вони – лише відлуння позиції авторитарного режиму. Щоправда, не можна недооцінювати їх роль у поляризації українського суспільства. Українські політики розуміють це.

Наприклад, після подій 2013-2014 років та напередодні виборчої кампанії 2014 року, один із головних кандидатів на посаду президента України, П. Порошенко заявив: «першочерговим завданням його уряду є «відновлення контролю не стільки над [втраченою] територією, скільки над душами [українських громадян], отруєними російською пропагандою» [151].

Відзначаючи «упередженість» російських медіа у статті «Електоральний вплив упереджених ЗМІ: російське телебачення в Україні» [151] визначається, як саме медіа з «помітним» (та, зауважимо, «штучним») порядком денним, впливають на електоральну поведінку.

Слід безумовно погодитись із тим, що «російське телебачення суттєво збільшило середню електоральну підтримку партій та кандидатів з «проросійським» порядком денним на президентських та парламентських виборах 2014 року» [151].

Повертаючись до дискусії щодо впливу російських медіа, як м'якої сили, зауважимо, що безпосередньо медіа, які займаються пропагандою на російській території (російське телебачення) та в Україні (до початку широкомасштабного збройного вторгнення) не підпадають під визначення м'якої сили. Це пропагандистські канали, які працюють дуже незграбно.

Погодимось із наступною оцінкою впливу російських медіа: «приблизно під час анексії Криму контрольовані Кремлем ЗМІ проектували медіа-наративи про протести як хаос та безлад, використовуючи юридичний жаргон щодо статусу етнічних росіян та федералізації, але відмовилися від цієї стратегії до кінця квітня 2014 року. Зміна медіа-наративів, що відповідає спалаху насильства на Донбасі, надає достовірності аргументам щодо стратегічної, керованої інтересами зовнішньої політики Путіна, водночас додаючи нюансів до тих, що підкреслюють роль норм та цінностей» [147].

Натомість, російське телебачення має розгалужену мережу впливу не тільки на українську, а й на західну аудиторію. Це викликає занепокоєння та необхідність переосмислення ролі російських медіа у інформаційному просторі демократичних країн.

Погодимося із тим, що саме на західну аудиторію розрахована наступна інформація «Також Росія поширює на міжнародних майданчиках слова інших українських «журналістів» і «політиків», таких як Олег Царьов, Діана Панченко, Тетяна Монтян, Микола Азаров та Анатолій Шарій. Їхні тексти поширюють RT, Gray Zone і кілька проросійських англійсько- та іспанськомовних видань. Окремо в цьому списку варто відзначити ресурс «Golos EU», що працює в ЄС» [66].

М'яка сила російських медіа, які створені задля впливу на західну аудиторію («Супутник», RT, ін.) полягає у наступному: «для Москви конфлікт в Україні прискорює глибокі зміни, які вже відбуваються в російських ЗМІ: централізація та мобілізація інформаційних ресурсів у руках держави, що надає Кремлю – і президенту Володимиру Путіну – засоби для активізації громадської думки всередині країни та в регіоні, а також для наполегливого просування політики, поглядів та – дедалі більше – цінностей Росії на міжнародному рівні. Путіну вдалося домінувати в медіаландшафті у власній країні та частинах України. Тепер Кремль зосередився на ширшій міжнародній аудиторії та відновлює медіа та пропагандистські структури, які розпалися разом із Радянським Союзом два десятиліття тому. Для керівника пропаганди Путіна Дмитра Кисельова одна битва вже виграна: «Ми помінялися ролями», – каже він. «Росія виступає за свободу слова, а Захід – ні» [141].

Відзначимо важливість та актуальність наступного питання: «Чи можуть західні споживачі новин основних ЗМІ, потенційно тепер більш обізнані з нездатністю основних ЗМІ проявити належну обережність перед обличчям пропаганди власних урядів, обґрунтовано очікувати кращих результатів у майбутньому?» [139].

До цього додається досить ефективне використання соціальних мереж, зокрема – задля впливу на вибори у країнах ЄС та США. Тут вже, враховуючи дещо інші засоби впливу, які вони застосовують, слід відзначити наявність м'якої сили.

Слід погодитись із думкою Й. Шостек: «У Росії, як і на Заході, політики вважають, що сприятливе висвітлення подій в іноземних ЗМІ може сприяти успіху їхньої зовнішньої політики... постачальники новин в Україні, які мали російського акціонера або партнера, як правило, були більш стриманими у своїй критиці Росії, ніж аналогічні постачальники новин без таких зв'язків з Москвою. Однак... також відзначимо різноманітність серед російських експортерів новин: деякі явно служили інтересам Кремля, тоді як інші були комерційно мотивованими та збалансовували вимоги Москви з вимогами своєї аудиторії» [155].

У статті «Analysis of the media discourse on the 2022 war in Ukraine: The case of Russia» зазначається: «Поточна політика Росії щодо України є прикладом регіоналізації та ретериторіалізації, що ґрунтуються виключно на (гео)політичних міркуваннях. Кремль використовує різні «маркери» та інструменти для зміни української регіональної ідентичності» [140].

Також виокремлено шість наративів, які використовують російські медіа задля впливу на українську аудиторію. Йдеться про наступні наративи: «наратив 1: спецоперація... наратив 2: марні західні санкції... наратив 3: захід проти Росії... наратив 4: злочини української армії... наратив 5: провокаційна західна зброя... наратив 6: Україна програє війну» [140].

Погоджуючись із тим, що російські медіа «атакують» українську ідентичність й намагаються переформатувати її у напрямку «пострадянської» та знову підпорядкувати імперському центру, зазначимо використання «дискурсу ідентичності» у електоральному процесі в Україні. Зокрема, щодо виборів 2019 року, то протистояння між В. Зеленським та П. Порошенко охоплювало головним чином, проблематику політичної ідентичності.

Погодимось із такою думкою: «стає очевидним, яку роль відіграли посилення на історію та пам'ять, радянську спадщину та сучасний вибір «Захід чи Схід», нинішній конфлікт з Росією та пов'язані з ним лінгвістично-ідентичні

питання, а також медіа – як розповсюджувачі та творці популістських меседжів – на президентських виборах в Україні 2019 року» [148].

Отже, у дискурсі російських медіа як зовнішнього чинника політичної структуризації українського політичного поля у цілому та парламенту, зокрема, поєднуються три технології.

По-перше, технології радянської пропаганди та державної цензури у діяльності російських медіа, спрямованих на російську та українську аудиторії.

По-друге, м'яка сила інформаційних повідомлень із використанням комунікативних технологій у діяльності російських медіа, інформація яких призначена для західної аудиторії (США, ЄС тощо).

По-третє, сучасні технології цифрового суспільства (блогінг, аналіз великих даних, меми, вірусні повідомлення тощо) задля впливу на користувачів соціальних мереж, платформ, месенджерів.

Щодо пропагандистського дискурсу російських медіа під час війни, спрямованого на ідеологічні диверсії проти української держави та суспільства, то слід відзначити наступні наративи.

По-перше, твердження щодо нелегітимності влади та необхідності проведення виборів. Погодимося із наступним: «На виборах в Україні завжди працювали імперські технології, які мали дискредитувати тих кандидатів, які щиро підтримують незалежність нашої держави і переконували громадян, що пропагандистські тези про братні народи – це фейки» [115].

Щодо легітимності влади в Україні, то у дискурсі українських медіа аргументовано відзначається співпадіння наративів Кремля та російської опозиції. Погодимося: «За задумом Кремля, поширення тез про «відсутність легітимної влади» в Україні має вплинути на рівень міжнародної підтримки та єдність українського суспільства... Навмисно чи ні, але участь у цих процесах беруть і так звані опозиційні антипутінські сили. Зокрема, про «утиски демократії» через непроведення виборів в Україні писало російське «опозиційне» видання «Медуза». Натомість російська авторка Маша Гессен у статті в американському «The New Yorker» указала, що «українська демократія занурюється в темряву», а

непроведення виборів свідчить про обмеження конституційних прав українців» [66].

По-друге, під час виборчої кампанії 2019 року використовувались фейки, спрямовані проти діючого президента П. Порошенка та на підтримку лідера «Опозиційної платформи» Ю. Бойка. Йдеться про нібито наказ П. Порошенка кинути за ґрати напередодні президентських виборів представників опозиції, отримання міністром внутрішніх справ А. Аваковим інструкцій щодо виборів від США, маніпуляції даними соціологічних опитувань тощо.

Також серед фейкових повідомлень переважають такі, які спрямовані на підтримку популізму, екстремізму, скептицизму щодо європейських демократичних цінностей. Слід безумовно погодитись із думкою, що «Головна мета Росії під час виборчої кампанії 2019 року в Україні – показати дисфункціональність влади країни в цілому, а не просто привести на посаду президента потрібну людину» [90].

Російські медіа активно втручаються у виборчий процес не лише в Україні, або інших країнах пострадянського простору (Молдові, Грузії, Вірменії тощо). Час від часу вони здійснюють інформаційні атаки та диверсії проти влади таких країн, як США, Франція, Польща, Румунія; водночас – атакують опозицію у Білорусі, Угорщини, Словаччині тощо. Наведемо цитату щодо спроби впливу російських медіа на вибори у Молдові.

Відзначимо: «Президентка Молдови Майя Санду заявила про підготовку безпрецедентного втручання Росії у парламентські вибори. За її словами, Кремль активно інвестує у кілька політичних проєктів, щоб провести до наступного парламенту своїх людей» [103].

У цілому, до методів та технологій впливу російських медіа на політичну структуру українського суспільства та, через механізм демократичних виборів, на Верховну Раду України, слід віднести наступні.

По-перше, це технології дезінформації та маніпуляції інформацією. Якщо йдеться про дезінформацію, то така технологія впливу відноситься до інформаційних диверсій. Її переваги – швидкість та емоційність. Поки витрачається

час на спростування інформації, вона вже утворює необхідне емоційне тло для подальших дій. Вони спрямовані на аудиторію старшого віку, яка досі воліє дізнаватись новини з телебачення, аніж з мережі інтернет.

По-друге, кібератаки, спрямовані на руйнування інформаційної інфраструктури та отримання доступу до особистих даних користувачів. Хакерські атаки спрямовані на органи публічної влади, банківський сектор, транспорт тощо. Вони використовуються з метою переконливої публічної демонстрації неспроможності влади забезпечити інформаційну безпеку громадян, гарантувати захист персональних даних. Також завжди кібератаки мають латентні цілі (переважно, доступ до державної таємниці, інформації про урядовців та їх родин тощо).

По-третє, формування мережі проросійських політиків, експертів, активістів. Це – фактор впливу, адже російські медіа завше звертаються до представників цієї мережі за коментарями чи інтерв'ю, цитуючи їх у своїх сюжетах чи запрошуючи до студії. Також важливим аспектом є фінансування політичних партій чи окремих політиків.

Слід також погодитись із наступною думкою: «Російський інструментарій втручання у вибори налічує десять ключових методів, які зводяться до чотирьох категорій: 1) інформаційні маніпуляції; 2) кібер-руйнування; 3) плекання впливу та 4) екстремальне втручання» [33].

До технологій російського впливу автори статті відносять:

- 1) дезінформацію;
- 2) політичну рекламу;
- 3) посилення настроїв;
- 4) фальсифікації особистості;
- 5) хакінг (злами комп'ютерних систем);
- 6) витік інформації;
- 7) розвідницьке хакерство, атаки на інфраструктуру;
- 8) кооперація з елітами, фінансування проросійських партій або кампаній;
- 9) екстремальне втручання [Див. детал.: 33].

Повною мірою ці технології впливу застосовуються як складова м'якої сили у російських медіа, спрямованих на європейську аудиторію. Відповідно до даних «Радіо Свобода», російські медіа активно впливали на вибори до Європейського парламенту.

Наголошується: «Йдеться про масштабні кампанії дезінформації, якими Москва намагається схилити думку громадян Євросоюзу на користь ультраправих та проросійських сил, що мають шанси взяти більшість у Європарламенті. Не в останню чергу – аби зірвати підтримку України... Лише за один місяць МЗС Німеччини виявило близько 50 тисяч фейкових облікових записів, які опублікували понад один мільйон твітів німецькою мовою у рамках кампанії російської дезінформації» [62].

Зокрема, у мережі інтернет було створено Doppelganger (двійник) – російську мережу впливу, яка клонувала сторінки популярних провідних медіа та поширювала дезінформацію від їхнього імені.

Російські медіа, які цілеспрямовано працюють із західною аудиторією, переслідують не лише мету безпосереднього впливу на громадську думку демократичних країн. Опосередковано, через вплив на західні еліти та громадянське суспільство, російські медіа та окремі пропагандисти, намагаються визначати політичний порядок денний в Україні.

Відзначимо, що у матеріалі «Радіо Свобода» йдеться про саме такі пропагандистські кампанії: «Україна і тема війни у цих наративах присутня... як тригер для критики певних політиків. Зокрема, за їх проукраїнську позицію та нібито підтримку війни» [62].

Отже, цілеспрямовані пропагандистські кампанії у російських медіа з метою впливу на політичну структуру українського парламенту здійснюються за декількома напрямками:

- 1) постійна дезінформація та пропаганда у ЗМІ, орієнтованих на російську та українську аудиторію з метою конструювання штучного порядку денного та цілісної картини світу, вигідної російському режиму. Окремий напрямок –

дискредитація влади в Україні. Зокрема, таргетуються лідери парламентських фракцій, окремі депутати;

2) інформаційні кампанії, які час від часу цілеспрямовано впливають на порядок денний демократичних країн у російських медіа, які охоплюють західну аудиторію. Тут вони не намагаються створювати (конструювати) порядок денний, а використовують наявні у політичному та медійному дискурсі теми, водночас намагаючись дискредитувати окремих політичних лідерів демократичного світу за їх допомогу Україні;

3) використання нових політичних технологій задля впливу у соціальних мережах, платформах та месенджерах. Йдеться про такі технології, як блогінг, аналіз великих даних, меми, спін-докторінг тощо.

Відзначимо, що демократичні країни усвідомлюють усі загрози, пов'язані із російською інформаційною експансією та вживають необхідних заходів щодо запобігання впливу російських медіа. Повною мірою це стосується і України, яка під час російсько-української війни суттєво обмежила можливості російських пропагандистів впливати на порядок денний українського суспільства та влади. Натомість, не варто недооцінювати потенційний вплив російських медіа як одного із головних зовнішніх чинників політичної структуризації українського парламенту.

Висновки по другому розділу.

Підбиваючи підсумки проведеного у другому розділі дослідження процесу інституціоналізації парламентаризму та чинників політичної структуризації парламенту в Україні, слід відзначити наступне.

По-перше, щодо ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства, то парламент виконує не лише функцію репрезентації інтересів соціальних груп, а і установчу, контрольну та законодавчу функції. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі передбачає

формування «порядку денного», «правил гри», структуруванні політичного простору. Парламент впливає на політичну структурування суспільства як безпосередньо (через виконання законодавчої функції, а також установчої та контрольної функцій) та опосередковано. Інститут парламентаризму сприяє публічній демонстрації демократичних цінностей, зразків публічно прийнятної поведінки тощо. Парламент формує порядок денний суспільства, визначає та змінює пріоритети суспільного розвитку. Місія парламентаризму полягає у вираженні народної волі та перетворенні її у законодавчому процесі на обов'язкову для виконання.

По-друге, відносно інституціоналізації парламентаризму в Україні, то цей процес відбувається під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних факторів. Серед внутрішньополітичних факторів одним із головних виступає інститут виборів. Етапи інституціоналізації парламентаризму визначено відповідно до виборчих кампаній (чергових та позачергових). Серед зовнішньополітичних факторів визначено процес європейської інтеграції та дезінтеграцію із пострадянським простором. Йдеться про рух від символічної, «фасадної» ролі Верховної Ради СРСР (складалась із двох палат – Ради Союзу та Ради Національностей та номінувалась, відповідно до Конституції СРСР, як вищий орган державної влади) до європейського парламентаризму. Серед чинників процесу інституціоналізації парламентаризму в Україні відзначено тип виборчої системи, дострокові та позачергові вибори, інститут президента, політичні технології (відзначено вплив комунікативних технологій виборчих кампаній), масмедіа (зокрема, за допомогою телебачення здійснювався російський вплив).

По-третє, щодо зовнішніх чинників політичної структуризації парламенту в Україні, то йдеться як про внутрішньополітичні чинники боротьби за владу у парламенті, які впливають «ззовні» на Верховну раду України (інституційну взаємодію між гілками публічної влади, виборчі кампанії, громадянську активність, становлення національної ідентичності та загострення класових конфліктів, вплив масмедіа та політичних технологій тощо) так і міжнародні чинники впливу на політичну структуризацію парламенту. Зовнішньополітична

активність інших країн та міжнародних організацій безумовно впливає на українську політику та політичну структуру парламенту. Зокрема, відзначено російський вплив з використанням широкого діапазону інструментів: інформаційного, енергетичного, ідеологічного, військового. У пропагандистському дискурсі російських медіа під час війни, спрямованого на ідеологічні диверсії проти української держави та суспільства відзначено наративи нелегітимності влади та необхідності проведення виборів.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ПІСЛЯ 2019 РОКУ: ІНСТИТУЦІЙНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ЧИННИКИ

3.1. Трансформації комунікативного простору на початку XXI століття як чинник політичної структуризації парламенту.

У процесі політичної структуризації парламенту важливу роль відграють інституційні та комунікативні чинники. Повною мірою це стосується Верховної Ради України IX скликання. Розвиток соціальних мереж спричинив суттєві зрушення у інформаційному просторі: епіцентр комунікативного впливу на політичну структуризацію парламенту перемістився з телебачення до інтернет-комунікацій (мереж, платформ та месенджерів).

Комунікативний зсув у бік блогінгу та соціальних мереж став очевидним ще під час Революції Гідності, але визначальним чином проявився саме під час виборчих кампаній 2019 року. Слід відзначити, що про важливість комунікативного чинника опосередковано свідчить не лише постійна підвищена увага з боку медіа до парламентської діяльності, а й обрання до ВР України представників журналістської професії. У Верховній Раді України серед депутатів завжди було представлено певну кількість професійних журналістів – від В. Бойка (обраного у 1990 році редактора молодіжної студії «Гарт»), І. Геращенко та Г. Герман до М. Княжицького, О. Бондаренко, А. Шевченка, Ю. Стеця, М. Найєма, О. Ляшко та С. Рахманіна.

Якщо після виборів 2014 року до Верховної Ради було обрано декілька десятків журналістів, то у парламенті IX скликання депутати, відповідно до новітніх комунікативних трендів, активно використовують соціальні мережі, месенджери та платформи для комунікації з громадськістю. За даними «Детектор медіа» кожний четвертий депутат у ВР України має власний телеграм-канал: «На сьогодні лише один має понад 100 тисяч підписників, і його власником є Олексій

Гончаренко з фракції «ЄС»... Найбільше власних телеграм-каналів ведуть представники фракції «Слуги народу» – загалом 66, 10 створили позафракційні депутати, по 8 – представники фракції «Голос» і «ЄС», 7 – «Відновлення Батьківщини», 4 – «Батьківщини», 2 – ОПЗЖ» [86].

І хоча професійних журналістів у парламенті дев'ятого скликання не багато (у матеріалах медіа відзначаються найактивніші з них – О. Ткаченко, генеральний директор «1+1», декілька журналістів та ведучих цього ж телеканалу, С. Рахманін, заступник головного редактора «Дзеркала тижня» та В. Ар'єв, журналіст «5 каналу» та продюсер), натомість депутати дуже активно комунікують у соціальних мережах.

Настільки активно, що у парламенті ведуться дискусії щодо цього питання, а деякі депутати вимагають притягнення до відповідальності своїх колег, які ведуть трансляції засідань Верховної Ради України у соціальних мережах.

Відзначимо: «Народний депутат від партії «Слуга народу» Євгеній Брагар вважає, що народних депутатів, які ведуть прямі трансляції в соцмережі «ТікТок» та викладають фото під час засідань Верховної Ради, потрібно притягнути до відповідальності» [40].

Вкрай важливим для розуміння сутності комунікативного чинника політичної структуризації українського парламенту є аналіз взаємних посилянь депутатів у ТГ-каналах та рейтинг популярності месенджерів.

У дослідженні руху «Чесно» наводяться наступні приклади: «...найпопулярнішими каналами серед депутатів «Слуги народу» були «Легитимный», «Резидент» та «Темный рыцарь», які публікували інсайди, чутки та «зливи». Перші два СБУ пізніше назвала частиною агентурної мережі РФ» [86].

Парламент у демократичному суспільстві виступає центром комунікативних зв'язків між інститутами публічної влади, депутати не можуть виступати об'єктом інформаційного впливу, пасивним споживачем інформації.

Комунікативна взаємодія є основою парламентської діяльності, політична структуризація відбувається за результатами комунікації між депутатами та

виборцями, іншими інститутами публічної влади, партіями, медіа та громадянським суспільством.

В умовах українського політичного процесу після 2019 року Верховна Рада України («монобільшість») перетворилась на комунікативну периферію, яка залежить від інформаційного впливу президентської влади, офісу Президента тощо.

З одного боку, це дозволяє ухвалювати необхідні рішення енергійно та швидко (задаймо «турбо-режим» голосувань у Раді), також зовнішньою ознакою парламентської діяльності став консенсус з основних питань політичного розвитку. Але, з іншого боку, парламентська «консенсусна культура» спричинена не високою комунікативною активністю депутатів, а впливом президентської вертикалі, яка після 2019 року стала центром політичних комунікацій та публічного комунікативного впливу. Уряду відведено роль напівпериферії, а от парламенту – периферійного комунікативного простору.

В епоху інтернет-комунікацій одним із визначальних для політичної структуризації парламенту стає комунікативний вимір. Парламент не лише виступає одним із центрів комунікативної взаємодії між інститутами публічної влади (завдяки законодавчій, контрольній та установчій функціям). Депутати виконують роль посередників між публічною владою та громадянським суспільством, вступають у взаємодію із представниками медіа та політичними блогерами, дебатують з іншими парламентарями, комунікують із виборцями тощо.

Щодо інституційного чинника, то виконання парламентом конституційних функцій (представницька, законодавча, установча (номінаційна), контрольна, фінансова, зовнішньополітична тощо) повною мірою залежить від інституціоналізації політичних партій, громадянського суспільства та інституційної взаємодії з іншими інститутами публічної влади.

До інституційних чинників належить передусім тип політичного режиму (демократія, авторитаризм, тоталітаризм), форма правління (парламентська, президентська, парламентсько-президентська тощо), електоральна система (мажоритарна, пропорційна, змішана), партійна система (двопартійна,

багатопартійна, ін.), а також діяльність фракцій та комітетів, як структурних елементів парламентаризму.

Парламентські кризи, які періодично виникають, обумовлені не в останню чергу комунікативними та інституційними чинниками; вони проявляються у втраті парламентом реальної законодавчої ініціативи (фактично, відтворення моделі президентської, або «суперпрезидентської» влади), непотизмі (що часто є наслідком диктату лідерів політичних партій щодо виборчих списків), залежності парламентської більшості від центрів впливу, які знаходяться поза парламентом (передусім – президента та його Офісу) тощо.

У цьому контексті комунікативний чинник політичної структуризації набуває особливої ваги та потребує повернення до концепції парламентаризму як «політики за допомогою дебатів» між коаліцією та опозицією.

Визначення ролі парламенту та парламентаризму (як у вузькому, так і у широкому значенні терміну) у сучасній політичній системі є одним із важливих напрямків осмислення комплексу важливих проблем: шляхів розвитку демократії, демократичного урядування, трансформацій політичних партій та ідеологій, електоральних процесів та електоральних систем, раціональних дебатів та аргументації тощо.

Становлення парламентаризму охоплює різні історичні етапи та форми політичного устрою – від зборів нобілітету епохи античності до арени боротьби буржуазії проти абсолютних монархій, від зібрань представників міст до сучасних органів представницької влади.

Серед досліджень українських науковців, присвячених визначенню сутності парламентаризму, його функцій та ролі у демократичній політичній системі, слід відзначити праці Ю. Бисаги, З. Бялоблоцького, В. Веренько, Ю. Ганжурова, А. Георгіци, Н. Гербут, В. Гошовської, М. Дмитренка, Г. Зеленько, В. Звіркової, О. Коляструка, К. Левицької, Г. Малкіної, Р. Мартинюка, С. Наумкіної, Р. Павленка, Н. Пеньковської, Л. Скочиляса, І. Словської, О. Фісуна, О. Ющика, ін.

Слід безумовно погодитись із Г. Зеленько, яка відзначає: «Питанням становлення і розвитку інституту парламентаризму у вітчизняній політичній науці приділяється, напевно, найбільше уваги порівняно з іншими політичними інститутами» [87, с. 172].

Незважаючи на досить велику кількість ґрунтовних праць, присвячених різним аспектам становлення парламентаризму в Україні, констатуємо недостатню увагу до проблеми політичної структуризації парламенту, визначенню інституційних та комунікативних чинників цього процесу.

Від інституційних та комунікативних чинників діяльності парламенту безпосередньо залежить демократизація політичної системи. Водночас, українська демократія потребує захисту від зовнішніх загроз (передусім, російська широкомасштабна збройна агресія та інформаційна війна проти України). Також актуалізується необхідність подолання внутрішніх складнощів на шляху до впровадження повноцінних демократичних механізмів формування та політичної структуризації парламенту. Йдеться про необхідність посилення ролі політичних партій та, водночас, обмеження впливу на парламент президентської влади, яка, без повноцінного парламентського контролю, має інтенцію перетворюватись на автократію.

Відзначаючи необхідність обмеження президентської автократії, О. Аліксійчук зазначає: «...конституційне оформлення нової політичної системи має врахувати наступні три принципи: захист від президентської автократії; розподіл влади; виконавче керівництво і законодавчий нагляд за виконавчою владою» [2, с. 147].

Погодимось із В. Гошовською щодо визначення парламентаризму: «Парламентаризм у вузькому розумінні – система організації і функціонування державної влади, характерними ознаками якої є чітке розмежування законодавчих та виконавчих функцій за пріоритетності парламенту, наявності в нього виняткових прерогатив і повноважень» [30, с. 20].

Без парламенту є неможливою демократія, ані як політичний режим, ані як система цінностей та принципів вільного світу (свободи, справедливості,

індивідуалізму, раціоналізму, консенсусу, відкритості, інклюзивності, верховенства права, розподілу влади, ін.).

Навпаки, авторитарні режими будуються навколо особистісної влади правителя, який ігноруючи чи послаблюючи парламент, як інститут демократичного урядування, використовує його хіба що в якості фасаду для зовнішніх спостерігачів.

Особливої ваги набуває інституціоналізація парламентаризму у «перехідних» суспільствах. Адже, парламент не лише віддзеркалює соціальну та політичну структуру суспільства, репрезентує у публічному просторі інтереси різних соціальних груп, страт та спільнот, а й визначає процес політичної структуризації суспільства.

Для України актуальність дослідження парламентаризму обумовлена не лише внутрішньополітичними чинниками, а й зовнішньополітичним вектором європейської інтеграції. У цьому контексті важливим є досвід політичної структуризації Європейського парламенту, ролі парламентаризму у системі урядування ЄС.

Важливість комунікативного чинника політичної структуризації парламенту обумовлена необхідністю повернення до моделі «парламентаризму як політики за допомогою слова».

Визначаючи гібридну модель парламентаризму, яка сформувалась у Європейському парламенті, як поєднання парламентаризму як контролю та парламентаризму як поділу влади, зарубіжні дослідники пропонують «третю модель» парламентаризму, яка сягає веберіанського розуміння парламентаризму. Йдеться про парламентаризм як політику за допомогою слова [150].

Ця модель охоплює певну культуру політичної влади, сферу політичних комунікацій, інституційну взаємодію між коаліцією та опозицією у стінах парламенту.

В умовах сучасних викликів особливої актуальності набуває пошук ефективних рецептів зміцнення парламентаризму, формування парламентської консенсусної культури, як основи політичної структуризації парламенту, що є

ключовим чинником національної безпеки та сталого демократичного розвитку країни з реальною перспективною європейської інтеграції.

Подолання «кризи парламентаризму», яка пов'язується із трансформаціями ліберальної демократії та нагадує кризу початку XX століття потребує переосмислення комунікативних та інституційних чинників політичної структуризації парламенту.

Передусім, йдеться про повернення до концептуалізації парламентаризму як «урядування шляхом обговорення», яка ґрунтується на конститутивних ознаках парламенту та парламентських свободах.

Відзначимо: «У політичній науці після Другої світової війни хрестоматійне визначення «парламентаризму» виключно як типу режиму, заснованого на відповідальності уряду перед парламентом, стало само собою зрозумілим. Старіші концептуалізації парламентської політики як «урядування шляхом обговорення», сучасні дослідження парламентської риторики та дискурсу в гуманітарних науках, а також досвід парламентаріїв підкреслюють, однак, інші виміри цього поняття. Серед них можна згадати, наприклад, дискусії про ключові конститутивні поняття парламенту, такі як (парламентське) обговорення, представництво, відповідальність і суверенітет, або про парламентські свободи (свобода слова, вільний мандат, вільні вибори, свобода від арешту)» [143].

Парламент є осердям комунікативних зв'язків між інститутами публічної влади, депутатами та виборцями, партіями, медіа та громадянським суспільством. Криза парламентаризму інтерпретується, передусім, як комунікативна криза. Водночас, процес політичної структуризації парламенту у демократичному режимі безумовно залежить від інституціоналізації політичних партій. У системі політичного представництва партії є джерелом формування та політичної структуризації парламенту.

Солідаризуємось із наступною характеристикою партійної системи за результатами парламентських виборчих кампаній 2014 та 2019 років: «Низьке значення частки голосів, отриманих «старими» партіями, та високий індекс електоральної волатильності у 2014 р. та 2019 р. свідчать про те, що партійна

система пережила значні зміни з 2014 року. Частка голосів, які здобули партії, що подолати виборчий бар'єр, є доволі значною, що є закономірним за неусталеності партійної системи. Бентежною ознакою є рекордна частка безпартійних серед кандидатів, обраних народними депутатами (71,5%) у 2019 році... даний показник у період з 1998-2012 рр. був принаймні вдвічі меншим» [2, с. 145].

Від інституційних чинників політичної структуризації парламенту залежить не лише ефективність внутрішньої організації Верховної Ради України, а й вплив парламенту на діяльність інших органів публічної влади, передусім – уряду.

Розвиток інституційних чинників політичної структуризації парламенту сприятиме демократизації усього політичного простору, адже йдеться про політичні партії, місцеве самоврядування, масмедіа тощо. Повною мірою це стосується проблем, пов'язаних із інституційними чинниками політичної структуризації парламенту: їх подолання буде свідчити про ефективність та демократизацію не лише безпосередньо парламенту, а й усієї політичної системи.

Наявність хоча б декількох фракцій, які представляють потужні політичні партії, що мали представництво у парламентах декількох скликань (незалежно, представлені вони у коаліції чи опозиції) є запорукою ефективної парламентської діяльності.

Слід погодитись із наступним: «Ефективна робота парламенту, як правило, характеризується наявністю кількох (двох-трьох-чотирьох) сильних політичних партій, представлених у цьому законодавчому органі» [2, с. 124].

Відзначаючи важливу роль політичних партій як інституційного чинника політичної структуризації парламенту, слід визначити й інші чинники. Передусім, йдеться про організацію роботи фракцій, груп та комітетів. В Україні специфіка діяльності комітетів Верховної Ради обумовлена правовим та політичним вимірами. Щодо законодавчого регулювання, то воно визначається Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» [95], Законом України «Про комітети Верховної Ради України» [94].

У останньому визначається, що «Персональний склад комітетів формується Верховною Радою України нового скликання шляхом обрання голів, перших

заступників, заступників голів, секретарів та членів комітетів... Обрання народних депутатів України до складу комітетів здійснюється на основі пропозицій депутатських фракцій, внесених з дотриманням квот, визначених Регламентом Верховної Ради України» [94].

До функцій комітетів Верховної Ради відносяться законопроектна, організаційна, контрольна. Усі вони безпосередньо пов'язані із комунікативними чинниками політичної структуризації парламенту. Враховуючи, що саме комітети ВР України також є одним із важливих інституційних чинників політичної структуризації парламенту, розглянемо їх більш детально.

До законопроектної функції відноситься: розробка проектів законів, інших актів Верховної Ради України; попередній розгляд та підготовка висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України; доопрацювання за дорученням Верховної Ради України окремих законопроектів за наслідками розгляду їх у першому та наступних читаннях (за винятком прийнятих Верховною Радою України актів у цілому); попередній розгляд та підготовка висновків і пропозицій щодо проектів загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, а також наданні згоди на обов'язковість чи денонсацію міжнародних договорів України; узагальнення зауважень і пропозицій, що надійшли до законопроектів; внесення пропозицій щодо перспективного планування законопроектної роботи [Див.: 94].

Слід погодитись із наступною думкою: «Важливою особливістю інституційного розвитку українського парламентаризму ми також визначаємо кількість, розмір і склад парламентських комітетів. Зазначаємо, що парламентські політичні групи, як правило, представлені в комітетах пропорційно їхній чисельності в законодавчому органі... До повномасштабного вторгнення РФ в Україну практично спостерігалась ситуація жорсткого протистояння між різними політичними силами комітетів, що мають у своєму складі розподіл за партійною ознакою» [2, с. 127-128].

Повертаючись до функцій комітетів, відзначимо, що організаційна функція комітетів полягає в:

- 1) плануванні своєї роботи;
- 2) проведенні збору та аналізу інформації з питань, що належать до повноважень комітетів, організації слухань із цих питань, у тому числі на засіданнях Верховної Ради України;
- 3) попередньому обговоренні відповідно до предметів їх відання кандидатур посадових осіб, яких згідно з Конституцією України обирає, призначає, затверджує Верховна Рада України або надає згоду на їхнє призначення, підготовці до розгляду Верховною Радою України відповідних висновків щодо цих кандидатур;
- 4) підготовці питань на розгляд Верховної Ради України відповідно до предметів їх відання;
- 5) участі у формуванні порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України; прийнятті рішень, наданні висновків, рекомендацій, роз'яснень;
- 6) розгляді звернень, що надійшли до комітету в установленому порядку;
- 7) участі відповідно до предметів їх відання в міжпарламентській діяльності, взаємодії з міжнародними організаціями; підготовці письмових звітів про підсумки своєї діяльності;
- 8) забезпеченні висвітлення своєї діяльності в медіа [Див. детал.: 94].

Слід акцентувати увагу на останній серед організаційних функцій парламенту – висвітлення у медіа, та зауважити, що у світі інтернет-комунікацій та цифрового суспільства йдеться не про традиційні медіа (телебачення, радіо, пресу), а про соціальні мережі, месенджери та платформи. У цьому контексті безглуздо виглядають спроби заборонити деяким депутатам вести трансляційні засідань комітетів чи пленарні засідання у соціальних мережах та месенджерах.

Щодо контрольної функції комітетів, то вона полягає в наступному:

- 1) аналіз практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб з питань, віднесених до предметів відання

комітетів, підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України;

- 2) участі за дорученням Верховної Ради України у проведенні «години запитань до Уряду»;
- 3) контролі за виконанням Державного бюджету України в частині, що віднесена до предметів їх відання, для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів у порядку, встановленому законом;
- 4) організації та підготовці за дорученням Верховної Ради України парламентських слухань;
- 5) організації та підготовці слухань у комітетах;
- 6) підготовці та поданні на розгляд Верховної Ради України запитів до Президента України від комітету відповідно до положень пункту 34 частини першої статті 85 Конституції України;
- 7) взаємодії з Рахунковою палатою;
- 8) взаємодії з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини;
- 9) направленні матеріалів для відповідного реагування в межах, установлених законом, органам Верховної Ради України, державним органам, їх посадовим особам;
- 10) розгляді на своїх засіданнях або під час слухань у комітеті звітів, доповідей та інформації державних органів та посадових осіб, які у передбачених законом випадках подаються до Верховної Ради України, здійсненні попередньої підготовки питань щодо розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України таких звітів, доповідей та інформації;
- 11) здійсненні комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів, передбачених цим Законом заходів з метою гарантування неухильного і безумовного дотримання

цими органами вимог Конституції України щодо забезпечення національної безпеки, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина [Див. детал.: 94].

Слід погодитись із тим, що «Парламент протягом століть був... політичним інститутом для вираження розбіжностей і проведення дебатів між представниками громадян у дусі чесної гри» [143].

Комунікативна взаємодія, як чинник політичної структуризації парламенту має сприяти досягненню консенсусу, формуванню консенсусної культури за допомогою визначених процедур, що забезпечить легітимацію парламенту.

Відмічаючи «слабку консенсусну природу» українського парламенту, В. Гошовська зазначає: «... сучасний парламентаризм перетворюється в неефективний інститут, що являє собою зосередження фракційних інтриг та платформу для реалізації амбіцій політиків. По суті парламентаризм постає фасадом, за яким приховуються владоможці – утримувачі влади» [30, с. 23].

Консенсус у парламенті означає дещо більше, аніж компроміс (чи «угода»). Якщо це рішення парламентської коаліції, то воно неможливе без згоди уряду, а отже – є частиною широкого консенсусу щодо урядування, державної стратегії публічної політики.

Якщо ж рішення підтримується голосами як коаліції, так і опозиційних депутатів, тоді це свідчення вкрай важливого процесу – «визрівання» законопроекту у стінах парламенту, його трансформація під впливом раціональних дебатів шляхом урахування різних думок. У цьому контексті слід наголосити на важливості конституційної юстиції.

На заваді формуванню консенсусної культури, як важливої складової інституціоналізації парламентаризму в Україні стають наступні фактори: «Неефективне функціонування конституційної юстиції. Конституційний Суд України самим фактом свого існування має виступати гарантом балансу повноважень між парламентом та Президентом України. Невисокий рейтинг довіри та громадського авторитету до державних інститутів. Він зумовлений активним лобіюванням парламентом інтересів «клубної автократії» без урахування наслідків

для стану та якісних характеристик широких верств населення з огляду на поглиблення поляризаційних процесів у державі. Криза представницької демократії: конфлікт повноважень та коаліційна більшість» [30, с. 61].

Для «перехідного» суспільства, яке знаходиться у стані соціальної та політичної структуризації (і реструктуризації під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників), важливим елементом демократизації є інституціоналізація парламенту як складової демократичної політичної системи та, водночас, політична структуризація парламенту на основі політичного представництва.

Роль парламентаризму у політичній структуризації суспільства визначається функціями парламенту: представницькою, законодавчою, установчою (номінаційною), контрольною, фінансовою, зовнішньополітичною тощо.

Процес політичної структуризації парламенту обумовлений інституційними та комунікативними чинниками.

До перших належить тип політичного режиму (демократія, авторитаризм, тоталітаризм), форма правління (парламентська, президентська, парламентсько-президентська тощо), електоральна система (мажоритарна, пропорційна, змішана), партійна система (двопартійна, багатопартійна, ін.), а також діяльність фракцій та комітетів, як структурних елементів парламентаризму.

Одним із важливих чинників інституціоналізації парламентаризму та політичної структуризації парламенту є ідеологічні доктрини, співвідношення їх прихильників у суспільстві та парламенті.

В епоху інтернет-комунікацій одним із визначальних для політичної структуризації парламенту стає комунікативний вимір. Парламент не лише виступає одним із центрів комунікативної взаємодії між інститутами публічної влади (завдяки законодавчій, контрольній та установчій функціям); депутати, реалізуючи представницьку функцію парламенту, виконують роль посередників між публічною владою та громадянським суспільством, вступають у взаємодію із представниками медіа та політичними блогерами, дебатують з іншими парламентарями, комунікують із виборцями тощо.

У процесі комунікативної структуризації парламенту під час раціональних парламентських дебатів між представниками коаліції та опозиції формується консенсусна культура, яка є важливим чинником демократизації.

Солідаризуємось із думкою В. Гошовської, яка наголошує на зв'язку між комунікативними та інституційними чинниками політичної структуризації парламенту: «... набирає ваги процес формування громадянської активності за допомогою джерел неопосередкованої комунікації – можливості одержувати інформацію безпосередньо від суб'єктів парламентської комунікації» [30, с. 30-31].

На особливу увагу в умовах «перехідного суспільства» заслуговує феномен непотизму, як один із факторів інституціоналізації парламентаризму в Україні та політичної структуризації парламенту.

Адже, непотизм означає, що у процесі формування виборчих списків, або заміщенні вакантних посад у керівному складі комітетів, уряді, публічному управлінні у цілому, одним із головних критеріїв виступають родинні, або дружні зв'язки. Часто це означає призначення некомпетентних родичів, або друзів.

Внаслідок цього, приватні, або кланові інтереси превалюють над загальнонаціональним інтересом. Система непотизму небезпечна через некомпетентність та пріоритет приватних інтересів над суспільним у політичній діяльності.

Відбувається несправедливий розподіл суспільних ресурсів, знижується результативність політики, підвищується рівень конфліктності, зростає корупційна складова.

Фактично, в умовах поширення непотизму парламент перетворюється на екстрактивний політичний інститут, якому бракує, відповідно до візії Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона, плюралізму та централізації [1, с. 85].

У парламенті зникає плюралізм, публічне дебатування національного інтересу та шляхів його досягнення, натомість відбувається латентне протистояння кланових інтересів. А централізація виявляється неможливою, бо парламент виявляється «розірваний» між різними групами впливу.

Зокрема, за даними медіа, хто з депутатів кому «кум, брат і сват» у ВР України IX скликання, ситуація щодо непотизму наступна: брати Балоба – Петьовка, брати Микола і Руслан Стефанчуки, брат (С. Львовчкін) і сестра (Ю. Львовчкіна), подружжя Д. Наталуха – А. Шкрум, подружжя Н. Королевська – Ю. Солод, батько (М. Кучер) і донька (Л. Білозір) [105].

Також у парламенті широко представлені родичи впливових політичних діячів та куми. Наведемо декілька прикладів: 1) Володимир Козак, обраний до Верховної Ради за списком «Слуга народу» (№ 68) є рідним братом невістки Геннадія Кернеса – Юлії; 2) Олексій Мовчан, за підтримки партії «Слуга народу» обраний до Верховної Ради у одномандатному виборчому окрузі № 150 є племінником колишнього народного депутата Юрія Шаповала («Відродження»); 3) Андрій Холодов, обраний до Верховної Ради України за списком партії «Слуга народу» (№ 22) є кумом Віктора Медведчука; 4) Сергій Львовчкін, обраний до Верховної Ради за партійним списком «Опозиційна платформа «За життя»» (№ 5) та Юрій Павленко, обраний до Верховної Ради за партійним списком «Опозиційна платформа «За життя»» (№ 25) є кумами экс-президента України Леоніда Кучми; 5) Ольга Коваль, обрана до Верховної Ради за списком партії «Слуга народу» (№ 58), донька колишнього депутата Київської обласної ради від «Сильної України» Володимира Коваля; 6) Олесь Довгий, обраний до Верховної Ради у одномандатному виборчому окрузі № 102 (Кіровоградська область) є сином Станіслава Довгого, народного депутата України трьох скликань [Див. Детал.: 105].

Окремою формою непотизму є влаштування родичів депутатів в якості помічників інших народних депутатів. Про це йдеться у матеріалі «Радіо Свободи».

Зокрема, наводяться наступні дані за 2020-2021 роки: «Ще минулого року «Схеми» виявили півтора десятка родичів депутатів, які влаштувались до них або ж їхніх колег по парламенту – помічниками на громадських засадах. Нині ж «Схеми» нарахували щонайменше 12 родичів народних обранців, які допомагають іншим депутатам за гроші. Щомісяця ці люди отримують десятки тисяч гривень з бюджету. Це – гроші українських платників податків» [107].

Серед причин поширення явища непотизму В. Гошовська виокремлює як історичні та політичні так і економічні. Вона, зокрема, зазначає: «Явище непотизму в українській політиці зумовлено історією держави. Кадровий добір до сучасної політичної еліти в Україні відбувається на основі родинних чи інших близьких зв'язків, спільних меркантильних інтересів чи протекціоністських заходів» [30, с. 62].

Відтак, слід відзначити кризу сучасного парламентаризму, яка проявилась у ослабленні Верховної Ради України порівняно з іншими інститутами публічної влади.

Наголосимо, що кризи, пов'язані із інституційними та комунікативними чинниками супроводжують усю історію українського парламентаризму.

Погодимося із виокремленням наступних етапів розвитку українського парламентаризму «...з моменту набуття незалежності, що обумовлені трансформаційними процесами у політичній системі держави: від зародження (1991-1997 рр.) до ослаблення позицій парламенту (1998-2004 рр., розвитку парламентських партій (2004-2009 рр.), ослаблення позицій парламенту (2010-2013 рр.), протиріччя між главою держави і парламенту (2014-2019 рр.); перерозподіл сил у владній еліті (2019 - 2022 рр.); утвердження стійкої позиції щодо розвитку парламентсько-президентської форми правління в Україні (з 24 лютого 2022 року дотепер)» [2, с. 214].

Погоджуючись у цілому з даною періодизацією, все ж відзначимо, що так і не відбулось «...утвердження стійкої позиції щодо утвердження парламентсько-президентської форми правління» [2, с. 213]. Адже, фактично парламент було переведено у режим голосування за законопроекти щодо підтримки рішень президентської та урядової влади, парламент опинився на узбіччі політичних процесів, інституційної взаємодії, вироблення публічної політики тощо.

Розвиток парламентаризму неможливий без подальшого розвитку інституту політичних партій та реалізації демократичної моделі діяльності масмедіа.

Погодимося: «...у випадку відсутності в суспільстві чітко сформованої партійно-політичної структури, що ґрунтується на стабільно діючих політичних

партіях, які мають підтримку значної частини електорату, парламентаризм втрачає надійність і соціально-політичну опору, чим може скористатись будь яка фінансово-промислова група чи країна-агресор» [2, с. 213].

Відтак, криза сучасного парламентаризму обумовлена інституційними та комунікативними чинниками. Вона проявляється у втраті парламентом реальної законодавчої ініціативи (законопроекти розробляються і вносяться до парламенту іншими суб'єктами законодавчої ініціативи), непотизмі, залежності парламентської більшості від центрів впливу, які знаходяться поза парламентом.

У цьому контексті проблема відновлення парадигми парламентаризму як «політики за допомогою комунікацій» є дієвим рецептом щодо подолання кризи. Серед перспективних напрямків подальших досліджень слід відзначити стратегічні комунікації парламенту та впровадження механізмів електронного урядування та електронного голосування у парламентську діяльність.

3.2. Президентська та парламентські виборчі кампанії 2019 року як чинник політичної структуризації парламенту.

Виборчі кампанії 2019 року стали головним чинником політичної структуризації Верховної Ради України. Йдеться як про безпосередньо парламентські вибори, так і про президентські вибори, які відбулись 31 березня (перший тур) та 21 квітня 2019 року (другий тур).

Адже, результат парламентських виборів, які відбулись 21 червня 2019 року, був спричинений перемогою В. Зеленського у другому турі президентської електоральної кампанії.

Результати виборчих кампаній 2019 року вплинули на склад парламенту (як партійної так і мажоритарної складової), формування «монобільшості» та «монокоаліції» (вперше в історії українського парламентаризму), визначили подальшу політичну структуризацію суспільства та конфігурацію влади.

Значення електорального процесу у 2019 році виражається терміном «електоральна революція».

Слід погодитись із визначенням важливості виборчих кампаній 2019 року для політичного курсу України: «Без перебільшення можна сказати, що результати виборів 2019 р. мали доленосне значення для України, оскільки вони повинні були дати відповідь на запитання: чи продовжать новообрані Президент і Парламент затверджений народом під час Революції Гідності (а потім і у змінах до Конституції України від 7 лютого 2019 р.) курс на європейську інтеграцію, чи відбудеться реванш проросійських сил?... після завершення парламентських виборів журналісти та експерти почали говорити про «електоральну революцію» («зелену революцію») в Україні» [78, с. 160].

Серед головних чинників політичної структуризації Верховної Ради України IX скликання слід відзначити обрання у другому турі Президентом України В. Зеленського та його активну діяльність щодо реструктуризації політичного поля: призначення та проведення позачергових виборів до парламенту та кадрову політику. «Електоральна революція» 2019 року, складовими якої стали перемога В. Зеленського у другому турі президентської виборчої кампанії та суттєве оновлення українського парламенту, була б неможливою, якби представники правлячої коаліції у парламенті VIII скликання усвідомили справжній рівень суспільної недовіри.

Навпаки, вони були настільки впевнені у власній перемозі на позачергових парламентських виборах, що навіть не замислились над зниженням прохідного бар'єру з 5% до 3%.

Солідаризуємось із позицією Ю. Остапця та Г. Ільтьо у тому, що «Умовно учасників виборчих перегонів можна поділити на такі групи: 1) пропрезидентська партія «Слуга народу»; 2) парламентські політичні партії: ВО «Батьківщина», ПП «Об'єднання «Самопоміч», ПП «Європейська Солідарність» (утворена внаслідок ребрендингу ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність», ПП «Опозиційний блок»; 3) відомі партійні бренди, які неодноразово приймали участь у виборчих кампаніях: ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція», Аграрна партія України,

ПП «Сила і Честь», ПП «Патріот» та інші; 4) нові політичні партії, які вперше приймали участь у парламентських виборах: ПП «Голос», ПП «Українська стратегія Гройсмана», ПП «Партія Шарія», ПП «Сила людей» та інші» [78, с. 163-165].

Погоджуючись із тим, що передвиборча партійна структуризація політичного поля України відбувалась навколо чотирьох груп партій (пропрезидентська партія, парламентські партії, «непрохідні» партії та нові політичні партії), все ж зазначимо, що безпосередньо нових партійних проектів до ВР України пройшло не чотири, а два.

Йдеться про партії «Слуга народу» та «Голос». Адже, партія «Європейська Солідарність», назва якої з'явилась внаслідок виборчого ребрендингу «Блока Петра Порошенка», фактично складалась із депутатів різних рівнів від БПП. Теж саме відноситься до ОПЗЖ: політичний шлях багатьох кандидатів у народні депутати від цієї сили можна простежити як до «Опозиційного блоку» у Верховній Раді VIII скликання так і до періоду діяльності «Партії Регіонів».

Повертаючись до рівня довіри до політичних сил, які утворювали коаліцію у Верховній Раді VIII скликання (передусім, йдеться про «Блок Петра Порошенко» та «Народний фронт», адже Радикальна партія та «Батьківщина» вийшли з коаліції), то дані соціологічних досліджень засвідчували як розчарування у діючих політиках, так і запит українського суспільства на «нові обличчя».

Наведемо дані досліджень, які засвідчують «хронічний дефіцит довіри» суспільства до влади: «Важливою передумовою «електорального катаклізму», що відбувся в Україні у 2019р., був давній, хронічний дефіцит довіри до владних інститутів, діючих політичних партій та політиків. Так, за даними опитування, проведеного в червні 2018р. Президенту, Верховній Раді, Уряду та держапарату в цілому не довіряли понад 80% респондентів» [82, с. 6].

Відзначимо, що зниження довіри до коаліції у Верховній Раді України, уряду та Президента відбулось, у тому числі, через постійні скандали та неефективну публічну політику. У вересні 2015 року з коаліції вийшла фракція «Радикальної

партії», а у відставку подав її представник в уряді. Саме внаслідок низки скандалів у лютому 2016 року фракція «Батьківщини» вийшла зі складу коаліції.

Наведемо цитату щодо політичної кризи 2016 року: «Фракція «Батьківщина» сьогодні на своєму ранковому засіданні прийняла єдино імовірніше рішення – вихід з коаліції»... відкликала з уряду міністра молоді і спорту Ігоря Жданова, що входить у цю політсилу» [9].

Цей чинник – низький рівень довіри громадян до діючої на той момент влади, до політиків, які отримали влади внаслідок Революції Гідності, став причиною перемоги «Слуги народу» та подальшої політичної структуризації Верховної Ради.

Варто погодитись із констатацією значних суспільних розчарувань у лідерах Революції Гідності та очікуваннями від «нових обличь» української політики: «На старті електорального циклу 2019 р. партійна система України зазнала суттєвих змін, порівняно з її станом після виборів 2015 р. Більшість партій-членів парламентської коаліції вийшли з неї, деякі з них проголосили про свою опозиційність. Унаслідок цього у Верховній Раді утворилося кілька «опозицій» до влади. Влада, сформована у 2014-2015 рр., значною мірою втратила довіру громадян, до 2019 р. дефіцит довіри до владних інститутів, існуючих політичних партій і політиків набув хронічного характеру. Суспільство плекало надії на «нові політичні сили» і «нових політичних лідерів» [82, с. 4].

Протиставлення «нових» та «старих» політиків стало одним із головних чинників політичної структуризації українського політичного поля у 2019 році. Це протистояння виникло внаслідок розчарування електоратом як діяльністю президента П. Порошенка так і скандалами у парламенті, пов'язаними із виходом деяких політичних сил зі складу коаліції (зокрема, йдеться про «Радикальну партію» та) на добре підготовленому масмедіа ґрунті – кожна дія влади висвітлювалась у негативному ключі на олігархічних телеканалах, в авангарді яких був телеканал «1+1», безпосередньо пов'язаний із І. Коломойським.

Погодимось із визначенням розчарування суспільства у діяльності парламенту в якості однієї із передумов «електоральної революції» 2019 року: «У період 2014-2015 рр. в Україні сформувалася партійна система, яка суттєво

відрізнялася від попередньої за своїми структурними елементами, але зберігала ознаки системи поміркованого плюралізму. Разом з тим, економічні труднощі та падіння рівня добробуту громадян у 2014-2015 рр., спричинені початком російської збройної агресії, невинувачення сподівань на значне покращання рівня життя, звинувачення чільних представників правлячої еліти в корупції потягли за собою суттєве погіршення ставлення більшості суспільства до влади та розчарування у декларованій нею політиці євроінтеграційних реформ. За таких обставин, утворена в умовах постреволюційної консолідації і зовнішньої воєнної загрози, парламентська коаліція «Європейська Україна» скоротилася до двох партій-учасниць («Блок Петра Порошенка» і «Народний Фронт»), які на паритетних засадах сформували Уряд В. Гройсмана і надавали йому законодавчу підтримку» [82, с. 4].

До інших чинників результату електорального циклу 2019 року слід віднести:

- 1) соціально-економічні умови розвитку України у період з 2014 до 2019 рр.;
- 2) російський вплив, який реалізовувався шляхом воєнних дій (анексія Криму, окупація частини Донбасу тощо) та постійним інформаційним тиском масмедіа на українську аудиторію;
- 3) перезавантаження партійної системи України – втрата популярності партійних проектів, які постали після Революції Гідності та, водночас, розвиток партійних структур «Слуги народу» та «Голосу».

Погодимося із констатацією складних соціально-політичних умов та російського впливу на політичну структуру в Україні: «Важливим чинником впливу на результат виборів залишилося розмежування серед прихильників європейського курсу України та політичних сил, що декларують відповідне спрямування, та політичних сил, які зорієнтовані на тісну співпрацю з Росією» [78, с. 160].

Також відзначимо чинник «логіки» виборчої кампанії, яка велась представниками «старих» партій у відповідності до політичної структуризації українського суспільства за географічною та регіональною ознакою. Йдеться про поділ українського суспільства між «Сходом» та «Заходом» та, відповідно, про

регіональну специфіку голосування. Натомість, переможці виборчого циклу 2019 року – В. Зеленський та партія «Слуга народу» – відмовились від цієї парадигми структуризації політичного поля. Це забезпечило перемогу.

Погодимося: «президентські вибори 2019 р. відрізнялися від попередніх тим, що електорат був налаштований на кардинальні зміни українського політикуму. І таке бажання електорату, яке фіксувалось у соціологічних дослідженнях, співпало з появою позасистемного, незв'язаного зі старими політичними елітами кандидата – В. Зеленського. У другому турі В. Зеленський здобув перемогу з результатом 73,22%, а його опонент П. Порошенко – отримав 24,45%. В. Зеленський переміг у всіх областях України, крім Львівської. Найбільшу підтримку він отримав у Дніпропетровській (87,25%), Донецькій (86,94%), Луганській (89,44%), Одеській (87,21%) областях, а П. Порошенко – у Львівській (62,79%), Івано-Франківській (45,42%), Тернопільській (49,57%) областях та м. Києві (39,83%)» [78, с. 161].

Щодо чинника президентської виборчої кампанії, то погодимося із наступним: «...парламентські вибори відбулися відразу після виборів президентських (політичні експерти їх називали «третім» туром президентських), а отже, президентська кампанія мала визначальний вплив і на результат виборів ВР України» [78, с. 160].

Серед важливих чинників політичної структуризації парламенту слід також відзначити конфігурацію партійного поля та стратегії партій під час виборчої кампанії 2019 року. Першим критерієм партійної структуризації виступає поділ партій на владні (які формують коаліцію у ВР Україні) та опозиційні.

Відзначаючи російський фактор впливу на партійну структуризацію, як один із маркерів політичної структуризації, автору проекту «Центру Разумкова» зазначають: «Партіям, що пройшли до Парламенту, рідко вдається затриматися там більше, ніж на два терміни поспіль» [82, с. 3].

У цілому, політичний простір взаємодії партійних структур із виборцями, характеризувався поділом на прозахідний сегмент, проросійський електорат, праворадикальних виборців, прихильників політики соціального спрямування та

демократичний сегмент, який відрізнявся після 2014 року переважно антикорупційною риторикою.

Погодимося із визначенням сегментів політичної структуризації та наповнення їх (цих сегментів партійного поля) діючими партіями: «Дедалі більш виразний дрейф партії БПП «Солідарність» на чолі з П. Порошенком до «прозахідно-патріотичного» полюсу політико-ідеологічного спектра дозволив їй сформувати більш міцне електоральне ядро, але водночас звільнив місце для політичних сил із «центристською» риторикою. Саме на цю нішу від початку була орієнтована публічна позиція В. Зеленського» [82, с. 5].

Певною мірою цей поділ зберігся і після виборів 2019 року, а також після широкомасштабного російського вторгнення, при безумовному зменшенні частки проросійські орієнтованих виборців. Чи зник цей сегмент політичного поля України остаточно, можна буде стверджувати лише після проведення виборів.

Натомість, політичну структуризацію в Україні слід визначати завдяки двом маркерам:

1) ставлення до соціальних проблем та економічної політики (це є основою для раціонального, а не популістського підходу до соціальної політики та ліберального чи соціалістичного розуміння соціальної справедливості), яке дозволяє розмістити політичні партії на шкалі «ліві – центристські – праві»;

2) соціально-культурний поділ, маркерами якого є питання мови, релігійної ідентичності та соціокультурної ідентичності у цілому. Відчутним тут є вплив проросійського (пострадянського) електорату.

Погодимося: «Традиційно для українського суспільства найбільш актуальними є два суспільні поділи: соціально-економічний та соціокультурний» [82, с. 13-14].

Неочікувана багатьма експертами та політичними діячами перемога В. Зеленського на президентських виборах була «капіталізована» партією «Слуга народу» на виборах до парламенту.

Передусім, внаслідок обрання Президентом, В. Зеленський отримав право розпуску ВР України VIII скликання та призначення позачергових виборів.

Враховуючи, що порядок денний суспільства після виборів майже не змінився (нові молоді політики прости старих, дискредитованих корупційними скандалами діячів попередньої генерації, які прийшли до влади після Революції гідності), на інформаційній переможній хвилі президентської кампанії було побудовано парламентську виборчу стратегію «Слуги народу».

Вже у міжвиборчий період, завдяки першим кадровим призначенням, В. Зеленський змінив політичний ландшафт українського політичного поля, що, безумовно сприяло переконливій перемозі пов'язаної із президентом партії «Слуга народу».

Перші кроки В. Зеленського у кадровій політиці мали продемонструвати українському суспільству завершення попередньої епохи та початок відліку нового часу.

Йдеться, зокрема, про такі призначення: «Володимир Зеленський призначив головою Адміністрації президента свого радника з юридичних питань Андрія Богдана. До призначення він був особистим адвокатом не тільки самого Зеленського, але й особистим адвокатом олігарха Ігоря Коломойського... Сергія Шефіра призначено першим помічником президента України Володимира Зеленського. Шефір стояв у витоків «95 кварталу» – ще з часів гри в КВК... Руслана Стефанчука президент Володимир Зеленський призначив своїм радником та представником у Верховній Раді... Ще одним заступником голови Адміністрації президента став сценарист і креативний продюсер серіалу «Слуга народу» Юрій Костюк... Кирило Тимошенко теж став заступником голови АП у команді Володимира Зеленського. Перед цим він працював у сфері медіа та заснував продакшн-компанію GoodMedia... Свого друга дитинства Володимир Зеленський призначив на роботу в СБУ» [59].

Після обрання Президентом України, В. Зеленський швидко розпочав реструктуризацію політичного простору. Натомість, вже серед перших призначень виявились відмови від пропонованих посад, що свідчить про невідповідність та певну хаотичність кадрових рішень.

У випадку із призначенням О. Зеркаль на посаду заступниці глави Адміністрації Президента йшлося, вірогідно, про відмову від посади.

Принаймні, саме така версія обговорювалась у медіа: «...із призначенням, поки що, єдиної жінки серед хвилі нових імен у команді президента Володимира Зеленського не все так гладко. Олену Зеркаль, яка останні роки працювала у міністерстві закордонних справ України, указом президента від 21 травня було призначено заступником глави Адміністрації президента України. Однак вже на ранок 22 травня цей указ зник із сайту президента» [52].

У подальшому, в оточенні В. Зеленського неодноразово виникали скандали, безпосередньо пов'язані із кадровою політикою. І хоча ці скандали не перетворились на медіа-скандали і не позначились на результатах виборчої парламентської кампанії 2019 року (і навіть на місцевих виборах 2020 року, де більшість у багатьох обласних, районних та місцевих радах отримала партія «Слуга народу»), але створили ґрунт для критики президентської влади, а особливо – Офісу.

У масмедіа кадрові призначення В. Зеленського отримали назву «кадрова круговерть»: «Перший рік президента Володимира Зеленського від інавгурації 20 травня запам'ятався невпинними кадровими ротаціями найвищих керівників держави, областей та правоохоронних органів, які ще до виборів вважались його соратниками... А два міністри, яких призначили 4 березня, не пропрацювали й місяця. Ще один міністр невдаха - керівник Мінфіну Ігор Уманський. За три тижні на посаді він посварився з керівництвом й вилетів з Кабміну. Дещо схожа історія сталась з призначенням представником України у контактну групу на перемовини у Мінську Романа Безсмертного... У червні Зеленський несподівано призначив Безсмертного представляти Україну, а в серпні знову звільнив. Пан Безсмертний розповідав, що і про призначення, і про звільнення дізнавався від журналістів» [119].

Політична структуризація влади (як президентської і урядової так і парламентської) перетворилась на перманентний процес після президентських виборів 2019 року. При цьому, враховуючи формування монобільшості, для

кадрових змін та реструктуризації політичного поля непотрібно було переформатувати коаліцію.

Отже, слід відзначити діалектичний процес взаємного впливу структуризації президентської влади після перемоги В. Зеленського на структуризацію парламенту, а формування монобільшості партії (фракції) «Слуга народу», у свою чергу, спричинило структуризацію виконавчої влади. Щоправда, головну роль у цьому процесі виконували В. Зеленський та його адміністрація (Офіс), а парламентаріям було відведено функцію забезпечення формальної підтримки президентських рішень. Повною мірою це стосується регіональної кадрової політики.

Слід безумовно погодитись із матеріалами BBC на цю тему, у яких констатується: «Регіональна кадрова політика першого року Зеленського схожа на застосування методу «спроб та помилок» [119].

Одним із елементів політичної структуризації після президентських виборів стали медіа-скандали. Їх спричиняла критика колишніми високопосадовцями, які були призначені та звільнені В. Зеленським у процесі політичної структуризації, дій влади та принципів її організації.

Наприклад, А. Богдан в інтерв'ю українській службі BBC заявляв, що в партії «Слуга народу» є божевільні, психічно хворі люди. Він стверджував також наступні чинники політичної структуризації української влади: «Державна служба має таку особливість – клановість. В українській мові є поняття «кумівство», сюди пристроювали зазвичай якихось родичів» [113].

Серед чинників політичної структуризації українського парламенту протягом усієї політичної історії України одним із головних був тип виборчої системи. Україна балансувала між мажоритарною, пропорційною та змішаною системами.

Усього в Україні за період незалежності відбулось 23 виборчі кампанії (після початку широкомасштабного збройного вторгнення мало б відбутись ще як мінімум одна президентська та одна парламентська виборчі кампанії, місцеві вибори), і якщо президентські кампанії проходили за мажоритарною системою

абсолютної більшості у два тури (при цьому з 7 виборчих кампаній одна була достроковою й одна – позачерговою), то парламентські вибори характеризувались різноманіттям виборчих моделей.

В Україні відбулось 8 парламентських виборчих кампаній, чотири з яких – дострокові. Йдеться про вибори 1994, 2007, 2014 та 2019 років. При цьому, парламент у 1994 році обирався за мажоритарною системою, у 2006 та 2007 роках – за пропорційною, а у 1998, 2002, 2010, 2014 та 2019 роках – за змішаною системою.

Наведемо хронологію трансформацій виборчої моделі парламентських кампаній в Україні.

За даними ГО «Опора» слід відзначити наступні дати: «18 листопада 1993 року під тиском шахтарських бунтів прийнятий ЗУ «Про вибори народних депутатів» для проведення перших парламентських виборів часів незалежної України не за радянським законодавством. Він передбачав мажоритарну виборчу систему абсолютної більшості... 24 вересня 1997 року прийнятий новий ЗУ «Про вибори народних депутатів», де вже передбачена паралельна мажоритарно-пропорційна виборча система... 14 січня 1998 року прийнятий ЗУ «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», який, зокрема, передбачав змішану мажоритарно-пропорційну виборчу систему для обрання депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад, а також мажоритарну виборчу систему відносної більшості для обрання сільських, селищних, міських, районних та обласних рад, а також сільського, селищного, міського голови... З 18 січня по 18 жовтня 2001 року Верховна Рада п'ять разів приймала Закон «Про вибори народних депутатів України», а Президент чотири рази накладав на нього вето і тільки останній варіант був підписаний. Цей закон залишає змішану мажоритарно-пропорційну систему в дії. 25 березня 2004 року прийнятий ЗУ «Про вибори народних депутатів України», який запроваджує пропорційну виборчу систему із закритими списками... 17 листопада 2011 року прийнятий ЗУ «Про вибори народних депутатів України», який знову повертає змішану мажоритарно-пропорційну виборчу систему... 19

грудня 2019 року прийнятий Виборчий кодекс, який регулює всі три типи виборів і набув чинності 1 січня 2020 року» [37].

Тобто, політична структуризація українського парламенту безумовно залежить від такого чинника, як тип виборчої системи. Законодавчі реверси від мажоритарної до пропорційної системи, а тоді до змішаної вирішальним чином впливали на формування коаліції, взаємодію фракцій, поведінку депутатів-мажоритарників тощо. Натомість, через формування монобільшості за результатами виборів до Верховної Ради України у 2019 році, чинник депутатів-мажоритарників було нівельовано, адже вони, як і депутати від «Слуги народу», обрані за партійними списками, повною мірою завдячували своєму обранню президенту В. Зеленському.

Слід безумовно погодитись із наступним: «... президентські і парламентські вибори 2019 р. можна назвати «українською електоральною революцією» принаймні з двох причин. По-перше, за результатами виборів відбулася зміна поколінь в українській політичній еліті, оскільки до влади прийшли молоді політики віком в основному від 25 до 35 років. По-друге, кардинальних змін хотіли українські громадяни, що і було головним мотиваційним чинником голосування» [78, с. 166-167].

Саме тому, слід стверджувати, що перемога партії «Слуга народу» забезпечила не лише підтримку кадрових та будь-яких інших рішень В. Зеленського (навіть які не відносяться, за Конституцією України, до компетенції Президента) з боку більшості депутатів, а й призвела до нівелювання ролі депутатів-мажоритарників.

Партія «Слуга народу» сформувала однопартійну коаліцію, суттєво оновивши склад парламенту та здійснивши небачену політичну структуризацію Верховної Ради України завдяки єдиному чиннику – перемозі В. Зеленського. У Верховній Раді IX скликання саме цей чинник утворив нову структуризацію парламенту, концентрацію влади у парламенті навколо офісу президента, визначення порядку денного, зміст та форму політичних парламентських дискусій, політичну культуру та політичну комунікацію.

Вибори 2019 року, як президентські так і парламентські, стали важливим етапом у політичній структуризації Верховної Ради України, змінивши розстановку сил на користь президента України та вплинувши на характер політичних процесів.

3.3. Роль інституту Президента України у політичній структуризації парламенту після 2019 року.

Після виборчих кампаній 2019 року (президентської та парламентської) у політичному полі України склалась унікальна ситуація. Вперше в політичній історії України у парламенті було сформовано більшість із представників однієї політичної сили – президентської партії «Слуга народу». Політичний ландшафт, який визначався результатом виборчих змагань, обумовлював розподіл ролей у взаємодії між Президентом та Верховною Радою України. Головну роль у цій взаємодії після 2019 року відіграв інститут президента. Адже монобільшість (монокоаліція) у парламенті була сформована партією «Слуга народу», яку привів до парламенту В. Зеленський на хвилі надуспішної виборчої президентської кампанії.

Погодимося із тим, що «Конфігурація влади після 2019 р., на перший погляд, дещо схожа до ситуації 1995 р., коли Верховна Рада, наділена досить суттєвим обсягом повноважень, самоусунулася від активної участі у політичному процесі, добровільно передавши ініціативу президенту. Однак ці дві історії наповнені зовсім різним змістом... Лояльність Верховної Ради до президента В. Зеленського зумовлена електоральними причинами, які забезпечили присутність у ній пропрезидентської більшості, що, у свою чергу, дозволило зосередити повноваження двох основних політичних інститутів в одному центрі. У цьому контексті відносини між Президентом України і Верховною Радою залежать не від об'єктивних, а від суб'єктивних факторів: наскільки парламентська більшість готова терпіти диктат Офісу Президента, з одного боку, та як глибоко президент зневажає та недовіряє інституту парламентаризму в цілому і саме цьому

парламенту зокрема. Однак ці процеси не здатні регулюватися формальними інститутами» [84, с. 138-139].

Політична структуризація парламенту відбувається в умовах воєнного стану. Це безумовно впливає на повноваження Президента України, як Головнокомандуючого та значно посилює роль інституту президенства у політичній структуризації парламенту.

Слід погодитись із наступним: «На тлі воєнного стану питання президентських повноважень дедалі актуалізується, адже за умов збереження де-юре конституційної моделі парламентсько-президентської республіки Україна значною мірою (де-факто) залишається президентсько-парламентською республікою. З початком повномасштабної війни Росії проти України значний сектор управлінських повноважень замикається саме на президентові, як одному з інститутів виконавчої влади... попри повернення у 2014 р. до парламентсько-президентської республіки повноваження українського президента, за воєнного стану, залишаються досить широкими» [47, с. 88].

Відзначимо, що президентські повноваження, визначені конституційно у період дії правового режиму воєнного стану, утворюють не лише де-факто, але й де-юре нові можливості для посилення роль інституту президенства у політичній системі у цілому та у політичній структуризації парламенту, зокрема.

Солідаризуємось із такою думкою: «...становище Президента України в період дії правового режиму воєнного стану характеризується таким: 1) він наділений широким спектром повноважень, які можуть застосовуватись в період дії воєнного стану; 2) усі повноваження, що можуть реалізовуватись Главою держави в особливий період визначено Конституцією України та деталізовано у законодавстві в сфері національної безпеки, оборони, а також упорядкування суспільних відносин в період дії правового режиму воєнного стану; 3) діяльність Президента України як в мирний час, так і під час дії правового режиму воєнного стану має функціонально спрямовуватись на забезпечення єдності державної влади і державної політики, цілісність державного механізму; 4) можливо виокремити повноваження, які не залежать від наявності чи відсутності правового режиму

воєнного стану та правомочності, які надаються Президентіві України при дії правового режиму воєнного стану; 5) у період воєнного стану Президент України реалізує повноваження як суб'єкт демократичного цивільного контролю та Верховний Говнокомандувач Збройних Сил України» [108, с. 47].

Водночас, в умовах воєнного стану парламент залишається одним із найважливіших інститутів, а від політичної структуризації парламенту залежить легітимність публічної влади, ефективність вироблення та впровадження публічної політики.

Слід безумовно погодитись із тим, що «...відносини президента з парламентом – головний елемент державного механізму в країнах світу. Від ефективності взаємодії цих політичних інститутів багато в чому залежить стабільність всієї політичної системи. Зміни характеру відносин між президентом та парламентом обумовлені, як відомо, радикальними змінами в державних структурах, що пов'язані з формуванням практично нової форми держави. Саме відносини між президентом і парламентом багато в чому впливають на форму державного правління» [60, с. 19].

Після перемоги на президентських виборах В. Зеленський своїм указом розпустив ВР України VIII скликання та призначив дострокові парламентські вибори.

Відзначимо експертну думку з цього приводу: «Проведенню позачергових виборів 2019 року передували масова втрата довіри суспільства до Верховної Ради і невдалі спроби докорінно змінити виборчу систему та виборче законодавство. Неспроможність провести реформи, побороти корупцію та припинити збройний конфлікт на сході України призвела до широкого невдоволення старими політичними елітами і відкрила шлях до великої політики новим силам. Президентські вибори 2019 року проводились у два тури – 31 березня та 21 квітня – і закінчились перемогою з великою перевагою кандидата у Президенти Володимира Зеленського («Слуга народу») над його опонентом, на той час чинним Президентом Петром Порошенком (незалежний кандидат, підтриманий Блоком Петра Порошенка / «Європейською солідарністю»). Ці вибори ознаменували

мирний перехід влади та стали важливим сигналом міжнародному співтовариству про готовність України до продовження демократичних перетворень і євроатлантичної інтеграції. 20 травня 2019 року під час своєї інавгураційної промови Президент В. Зеленський заявив про свій намір достроково припинити повноваження Верховної Ради України (планувалось, що чергові парламентські вибори мали бути проведені у жовтні 2019 року). Через декілька днів після цієї заяви Президент розпустив парламент і призначив позачергові вибори народних депутатів на 21 липня того ж року» [92, с. 3].

Президент України В. Зеленський, завдяки впевненій перемозі на президентських виборах (за нього проголосувало у першому турі 5 714 034 із 18 893 864 виборців, які взяли участь у голосуванні та 13 541 528 із 18 491 837 виборців у другому турі [21]) забезпечив вперше в історії українського парламентаризму утворення фракції, яка нараховувала 254 депутата.

Політична структуризація Верховної Ради відбувалась, таки чином, внаслідок парламентської виборчої кампанії, яку ініціював Президент В. Зеленський та відповідно до її результатів. Він же повною мірою забезпечив, завдяки своїй популярності, потужний результат для партії «Слуга народу». За даними Міжнародної фундації виборчих систем та експертною оцінкою цієї організації, український парламент оновився на 77 % (переважно саме завдяки партії «Слуга народу»).

Наведемо цитату зі звіту IFES: «Парламентські вибори проводились у 199 одномандатних виборчих округах (ОВО) та у загальнодержавному виборчому окрузі, де за 225 з 450 місць у парламенті конкурували 22 політичні партії. У 26 одномандатних округах в невідконтрольних уряду районах Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) та в Криму вибори не проводились. Центральна виборча комісія (ЦВК) оголосила результати виборів за пропорційною складовою виборчої системи 3 серпня, а переможців виборчих перегонів у 198 зі 199 виборчих округів - у серпні. 11 листопада ЦВК оголосила переможця в останньому з одномандатних округів, завершивши таким чином встановлення результатів парламентських виборів 2019 року. Новообрані народні депутати України

Верховної Ради дев'ятого скликання склали присягу 29 вересня. Від “Слуги народу” до парламенту було обрано 254 депутати, “Опозиційної платформи – За життя” – 43, “Батьківщини” – 26, “Європейської солідарності” – 25, «Голосу» – 20; ще 6 політичних партій отримали загалом 10 місць, а самовисуванці – 46. Одне місце тривалий час залишалось вакантним через неможливість визначення переможця в одномандатному виборчому окрузі № 198. Останній переможець був визначений лише новим складом ЦВК за рішенням суду, після повторного підрахунку голосів в окрузі та встановлення результатів виборів у ньому 5 листопада. За результатами виборів «Слуга народу» отримала більшість місць у парламенті і можливість самостійно ухвалювати закони 226 голосами. Однак «Слугам народу» не вистачило місць для одержання конституційної більшості в 300 голосів. Близько 77 % народних депутатів не мали попереднього парламентського досвіду, включаючи всіх депутатів правлячої партії «Слуга народу» і, за кількома винятками, «Голосу» [92, с. 4].

Окрім того, що вплив інституту президентства на політичну структурування Верховної Ради України обумовлений особистою роллю В. Зеленського у виборчій кампанії 2019 року, він визначений юридичними (конституційними) положеннями. Йдеться, передусім про роль інституту президенства у політичному полі, його вплив на публічну політику у цілому. Для «змішаних» форм правління, а парламентсько-президентська модель, яка реалізується в Україні, належить саме до таких, вкрай важливим є чітке конституційне визначення ролі президентської влади. Адже, від того, чи є президент головою уряду (виконавчої влади) чи арбітром у відносинах між парламентом та урядом залежить ефективність публічної політики, легітимність публічної влади. Президент, відповідно до сучасних конституціоналістських доктрин, не може одночасно виконувати функції голови уряду та арбітра у взаємодії між парламентом, урядом та офісом.

Слід безумовно погодитись що «... невизначеність чи нечіткість статусу президента в умовах змішаної республіки досить часто призводить до конституційних криз, що само собою є загрозою нормальному функціонуванню конституційних систем цих країн... Для України окреслена проблематика є вкрай

актуальною не тільки з точки зору існуючої конституційної моделі поділу державної влади й змішаної форми правління парламентсько-президентського типу, але й з огляду на політичні реалії, а також традиційне для постсоціалістичних країн тяжіння до авторитарних проявів». Запроваджений Конституцією України в редакції 2004 року варіант змішаної форми правління по-різному проявлявся за різних політичних обставин, продемонструвавши практично усі свої «класичні» риси: залежність від наявності чи відсутності президентської більшості у парламенті, конфліктність, схильність до розмивання політичної відповідальності за діяльність уряду і т. д. «А після президентських виборів 2019 року та перших політичних кроків новообраного глави держави (розпуск парламенту за три місяці до завершення його повноважень) ця проблематика загострилася ще більше» [12].

Відносини між президентом та парламентом є визначальними для політичної системи України у цілому. Одним із головних чинників політичної структуризації парламенту є надмірна концентрація владних повноважень інститутом президенства, яка є наслідком недостатньо чіткого конституційного визначення принципу розподілу влади та ролі президента у політичній системі. Окрім цього, авторитарний тренд закладено, з одного боку, у конституційних положеннях щодо парламентської більшості, а з іншого – у відсутності окремого закону щодо регулювання діяльності офісу президента (раніше – адміністрації, секретаріату).

Визначаючи етапи трансформації інституту президенства в Україні, М. Зелінська відзначає необхідність такого закону: «Напрямок та межі діяльності Секретаріату Президента (чи іншого допоміжного органу при Президентові України) мають бути чітко визначені у відповідному законі. У ньому повноваження голови та членів Секретаріату не повинні перетинатися та дублюватися з повноваженнями уряду та його окремих міністрів задля запобігання конфліктів у прийнятті протилежних рішень з одного питання різними державними інститутами. Повноваження Секретаріату не повинні поширюватися на прийняття державних рішень та управління соціально-політичною сферою життя країни. Розуміємо, що в процесі ухвалення закону про діяльність Секретаріату в парламенті, особливо коли коаліційна більшість не є пропрезидентською, можуть

виникнути кризові моменти... повноваження членів Секретаріату не виходять за межі допомоги (переважно інформаційної) Президентові у здійсненні його представницької, законотворчої, контролюючої діяльності» [39, с. 74].

Отже, не зважаючи на те, що президентські повноваження, закріплені у Конституції України, визначені досить чітко, в українській політиці час від часу виникають проблеми, обумовлені переважним впливом Президента на парламент, безпосереднім втручанням інституту президенства у політичну структуру Верховної Ради України. Слід відзначити декілька причин цього. По-перше, змішана форма державного устрою. В умовах парламентсько-президентської республіки кожна із гілок влади бореться за розширення власних повноважень, що узалежнює відносини між президентом та парламентом від балансу сил у конкретній політичній ситуації. По-друге, враховуючи роль президентського Офісу (адміністрації – секретаріату – адміністрації – офісу) у політиці у цілому та політичній структурізації парламенту, зокрема уявляється доцільним визначити законодавчо обсяг і межі повноважень цього інституту.

Погодимося із тим, що «...на практиці конституційна теорія накладається на політичну дійсність, що найчастіше призводить до одного із двох варіантів: повної політичної влади президента (президентської партії) за умови наявності президентської більшості в парламенті чи стану «співіснування» за її відсутності. Можливий також третій варіант, коли більшість у парламенті складає коаліція, яка включає, крім президентської, також фракції інших політичних партій, що до певної міри обмежує фактичну владу глави держави потребою у додаткових консультаціях з лідерами коаліційних партій (період президентства П. Порошенка 2014-2019 рр.). Однак на практиці він трапляється не так часто. За умови ж наявності президентської більшості у парламенті, змішана форма правління (незалежно від варіанту конституційного дизайну: парламентсько-президентського чи президентсько-парламентського типу) дає главі держави максимально можливу в умовах конституційної демократії владу, яку від авторитаризму відділяє дуже тонка і хитка межа. За рахунок можливості розпуску парламенту президент отримує контроль над законодавчою владою і урядом відповідно... З іншого боку,

стан «співіснування», за якого президенту опонує парламентська більшість, несе загрози виникнення конституційних конфліктів, політичних та конституційних криз, що не сприяє ефективному функціонуванню державного механізму. Така залежність змішаної форми правління від конкретно-політичних умов ставить під сумнів доцільність виокремлення парламентсько-президентської та президентсько-парламентської республіки як окремих різновидів форми правління. Зафіксована в національній конституції система розподілу повноважень між президентом та парламентом у змішаній республіці переважно не дає відповіді на питання про реальну владу цих суб'єктів, яка визначається конкретною політичною дійсністю» [12].

У контексті взаємодії президента із парламентом відзначимо «конституційну реформу», «конституційний реверс» та повернення до моделі парламентсько-президентської форми правління у 2014 році. Зокрема, відзначається необхідність відновлення легітимності Конституції України, яка була «підірвана» деякими рішеннями влади. Йдеться про «конституційні реверси» 2010 року, повернення до парламентсько-президентської моделі у 2014 році та призначення «третього туру» президентських виборів у 2004 році. При цьому, делегітимація стала наслідком не політичної доцільності (у цьому переважно немає сумнівів), а ігнорування визначеної процедури. Це стосується Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року [93] та Постанови Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII» [96].

В якості прикладів делегітимації конституційного розподілу влади наводяться наступні рішення: «Необхідно відновити легітимність Конституції України як акта установчої влади. Нині ця легітимність істотно підірвана, по-перше, тим, що 8 грудня 2004 р. на позачерговому пленарному засіданні Верховною Радою України було прийнято пакетним голосуванням 402 голосами Закон про внесення змін до Конституції України № 2222-IV (разом із Законом про

особливості застосування Закону про вибори Президента України при повторному голосуванні 26 грудня 2004 р.). Прийняття таким чином Закону про внесення змін до Конституції України № 2222-IV ставить під сумнів його легітимність, оскільки під час його ухвалення були порушені процедури, зокрема, був відсутній висновок Конституційного Суду України на відповідний законопроект (до нього у процесі розгляду та голосування 8 грудня 2004 року вносились зміни), і внесення змін до Конституції не передбачає “пакетного” голосування. По-друге, легітимність чинної Конституції України підривається так званим феноменом «конституційного реверсу», коли конституційне регулювання змінювалося на користь однієї чи іншої редакції Конституції внаслідок, рішень, не передбачених процедурою внесення конституційних змін. Перший раз це відбулося через рішення Конституційного Суду від 30 вересня 2010 року, яке привело до Революції Гідності 2013–2014 рр. Другий випадок такого «конституційного реверсу» – це рішення Верховної Ради України від 21 лютого 2014 року... Однак це було зроблено без рішення профільного комітету вітчизняного парламенту та без висновку Конституційного Суду України, що суперечить установленій процедурі внесення змін до Конституції України» [61].

Щодо президентських конституційних повноважень, то їх слід умовно поділити на декілька типів. Роль у політичній структуризації парламенту визначається як конституційно-правовим статусом Президента, так і правовим регулюванням відносин із Верховною радою України.

По-перше, Президент України «...забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою... призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення... зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; очолює Раду національної безпеки і оборони України» [49].

По-друге, роль інституту президенства у політичній структуризації Верховної Ради визначається безпосередньо конституційними повноваженнями щодо впливу на парламент. Цей вплив поширюється на широкий спектр питань – від призначення позачергових виборів до парламенту до права вето. Також слід відзначити взаємодію із Верховною Радою щодо призначення прем'єр-міністра та уряду.

Президент України «...призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією; припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією; вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції; вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України... вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України... вносить до Верховної

Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань... приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України... підписує закони, прийняті Верховною Радою України... має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України» [49].

По-третє, вплив Президента на політичну структуру парламенту визначається і обмежується також правом Верховної Ради України щодо усунення Президента з посади.

Про це йдеться у 111 Статті Конституції України. Наведемо її повністю: «Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України. Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину» [49].

Конституцією визначено, що у разі дострокового припинення повноважень Президента України, виконання обов'язків Президента покладається на Голову Верховної Ради [49].

Серед інших можливостей впливу Президента на політичну структурування Верховної Ради України слід відзначити інші, неформальні механізми: 1) Офіс Президента може використовувати неформальні контакти задля лобіювання необхідних рішень, впровадження президентської політики у стінах парламенту. Така практика була досить розповсюдженою у минулому, але наразі, з урахуванням наявності «монобільшості» партії «Слуга народу» у ВР IX скликання, у цьому не виникає нагальної потреби. Хоча, у випадку необхідності залучення голосів інших фракцій та груп (передусім – «Платформи за життя та мир») йдеться саме про неформальні контакти; 2) частково публічні, або непублічні політичні домовленості які передбачають, відповідно до теорії політичного обміну, ухвалення рішень за надання певних послуг з боку Офісу, або кадрових призначень. Це стосується як депутатів фракції «Слуга народу» так і інших фракцій; 3) застосування адміністративного ресурсу. Щодо Верховної Ради IX скликання, то у адміністративному ресурсі потреба виникає не так часто, як у парламентах інших скликань. При цьому, з метою політичної структуризації парламенту можуть використовуватись усі типи адміністративного ресурсу.

Солідаризуємось із виокремленням таких типів адміністративного ресурсу, як стартовий, м'який, жорсткий, тотальний. Якщо перші два типи передбачають дії у рамках правового поля щодо пріоритетного доступу до масмедіа, формування порядку денного та опосередкований вплив на депутатів, то «Жорсткий адміністративний ресурс... проявляється у формі прямого жорсткого тиску з боку органів влади на виборців чи підлеглих посадовців за допомогою примусу чи певної винагороди (метод «батога і пряника»)». Тотальний адміністративний ресурс... існує тоді, коли влада вже зосередила в своїх руках такі колосальні ресурси, що може здійснювати адміністративний тиск у всіх сферах життєдіяльності суспільства, нехтуючи законодавством і моральними нормами» [16, с. 58].

Погодимося із експертною думкою щодо впливу інституту президенства на парламент IX скликання: «У кожного депутата є якісь свої позиції. Все одно тобі доводиться шукати компроміси всередині парламенту. Тому сказати, що весь парламент і навіть вся фракція «Слуга народу» є керована з Офісу президента, це буде некоректно. Чи узгоджує свої позиції керівництво Верховної Ради? Чи керівництво Ради може винести якесь важливе рішення без погодження із керівництвом Офісу президента і президентом особисто часто, то це неможливо»... політична аналітикиня Вікторія Олійник додає: певні питання – таки у зоні контролю Офісу президента. Згідно із даними аналітиків, майже половина українців вважають, що Офіс президента впливає на державні органи з перевищенням своїх повноважень. Найбільшим є вплив на парламент і уряд... «Ми розуміємо, що навіть під час війни держава має працювати так, як це закладено документами, як це розподілено повноваженнями. І якщо один орган буде переймати на себе все більше і більше невластивих йому раніше повноважень, то і механізмів контролю за такою діяльністю у нас не прописано... Якщо ми говоримо про народних депутатів, ви точно знаєте хто ці люди, ви знаєте їхню біографію і декларацію. Але у ОП працюють не такі персонажі. Тобто якщо це вплив людей, про які нічого не знає суспільство, то, звісно, це викликає певні підозри і несе за собою ризики» [27].

Приклади неформального впливу наводяться депутатами та стають предметом обговорень у масмедіа. Часто такий вплив спричиняє медіа-скандали.

Характеризуючи ситуацію щодо впливу Офісу Президента на Верховну Раду України у цілому, аналітики руху «Чесно» зазначають: «Якщо стежити за сторінками українським політиків у соціальних мережах, особливо опозиційних, то нерідко можна натрапити на пости на кшталт «в Україні хочуть знищити парламентаризм», «парламент втратив суб'єктність» або ж «президією Верховної Ради керують радники Банкової». Що Офіс президента перевищує свої повноваження, впливаючи на рішення парламенту, вважають і понад 50 відсотків українців» [27].

Наведемо декілька цитат депутатів, які представляють у ВР України IX скликання опозиційні фракції.

Так. Іванна Климпуш-Цинцадзе у коментарі Радіо Свобода підтверджує, що вплив Офісу президента на різні гілки влади, зокрема парламент, є серйозною проблемою. І цей вплив, каже депутатка, посилюється. «На жаль, на сьогодні ми бачимо ручне управління, не суб'єктність керівництва Верховної Ради України. Повне підпорядкування керівництва Верховної Ради України Банковій... Про неформальний контроль ОП над парламентом говорять і у фракції «Голос». Народний депутат Андрій Осадчук запевняє: партії «Слуга народу», яка прийшла у Раду монобільшістю, хоч і стало важче збирати голоси, та це не завадило Офісу президента утримувати свій вплив на парламент. Адже «слугам народу», каже Осадчук, допомагають зараз доголосовувати депутати, які були представниками забороненої нині в Україні ОПЗЖ» [27].

Водночас із проблематизацією у медійному просторі впливу інституту президенства на парламент, активізувались дискусії щодо ролі Офісу Президента та його очільника у політичній структуризації парламенту. Про вплив А. Богдана, а згодом – А. Єрмака на В. Зеленського та, відповідно на публічну політику в Україні, йшлося у матеріалах медіа. Автори звертають увагу на те, що вплив голови Офісу Президента (раніше – Адміністрації, Секретаріату) є традиційною проблемою для політичного простору в Україні. Адже, співробітники Офісу (який у деяких матеріалах медіа називають «канцелярією») не обираються під час виборів, не декларують власні доходи тощо. Але їх вплив на політичну структуризацію публічної влади в українських реаліях перевищує «вагу» віце-президентів у деяких державах.

Наведемо цитату: «Після перетасування карт у найближчих до Президента колах усі заговорили про те, який же сильний вплив на Зеленського тепер матиме новий очільник Офісу Президента України (ОПУ) Андрій Єрмак. І це не дивно. Адже його попередник – Андрій Богдан – був доволі впливовою фігурою і практично завжди супроводжував самого Президента. Та якщо погортати сторінки української історії, то нічого дивного в цьому немає – так було практично завжди.

У різні часи очільники президентської канцелярії були сірими кардиналами української політики. В адміністраціях та секретаріатах президента приймалися рішення щодо кадрових питань, чинився тиск на регіони та інші гілки влади інструментами телефонного права, вершилися долі керманичів регіонів... Андрій Богдан від початку каденції Зеленського був у буквальному сенсі найближчою до нього людиною. Крім того, він виконував роль гіда для Зеленського в царині великої політики. Чинний голова ОПУ – Андрій Єрмак увесь цей час теж перебував поруч. Втручання керівників Офісу Президента в політику держави руйнує саму суть демократії. Попри те, що Президент Зеленський обіцяв виборцям саме народовладдя, результат не дуже нагадує владу народу. Та в цій ситуації лише сам він може вплинути на керівника власної канцелярії, не давати йому додаткових повноважень і не толерувати вихід за рамки вже існуючих» [131].

Погоджуючись із тим, що вплив очільника Офісу на політичну структуру парламенту повною мірою залежить від Президента, зауважимо: «Петро Порошенко надавав перевагу особистому контролю навіть найдрібніших управлінських процесів у країні. Тому, хоч голови Адміністрації тих часів Борис Ложкін та Ігор Райнін були впливовими людьми, втім, точно несамостійними фігурами» [131].

Недарма експерти відносять президентський Офіс до однієї із головних рушійних сил української політики. Конфігурація влади, яка сформувалась за часів першої президентської каденції Л. Кучми та характеризувалась значним впливом президентської адміністрації на політичну структуру Верховної Ради України, зберігалась на усіх етапах політичної історії.

Зокрема, В. Фесенко відзначає чотири основні рушійні сили української політики, які стали інституційними чинниками впливу на політичну структуру українського парламенту як під час виборів так і після них.

Погодимося із тим, що до основних рушійних сил української політики відносяться: «1. Державна бюрократія. Передусім це – вертикаль виконавчої влади, зокрема місцеві державні адміністрації та силові структури, а також правоохоронні органи, які напряду або де-факто підпорядковувалися Президентові України...

Вплив державної бюрократії на політичний процес концептуально був визначений у понятті «адміністративний ресурс»... 2. Новий політичний клас. Це група людей, які почали займатися політикою професійно (депутати Верховної Ради, міські голови, ті, хто отримав свій владний статус на виборах, їхні політичні команди, а також активісти нових політичних партій). З самого початку виникнення і формування цієї групи вона була дуже неоднорідною. Суттєві розбіжності в її складі спостерігали не стільки за партійною ознакою (це була дуже мінлива ознака), скільки за функціональною і статусною роллю. Були представники провладного політичного табору, який теж був неоднорідним і відображав за своєю структурою конкуренцію різних кланів правлячої еліти навколо Президента України. З іншого боку була опозиційна частина політичного класу, теж неоднорідна, але головні лінії розподілу в цьому сегменті були за ідеологічною ознакою... Головним середовищем формування й подальшого розвитку нового політичного класу були представницькі органи влади, яких обирали на прямих виборах: Верховна Рада України й місцеві ради. Другим за значенням середовищем формування й подальшого розвитку нового політичного класу стали політичні партії, але більша їхня частина не відігравала самостійної і стабільної ролі, була лише інструментом реалізації інтересів окремих політичних лідерів або бізнес-політичних груп... 3. Великий бізнес. У 1990-ті рр. у результаті великої приватизації в Україні сформувався потужний підприємницький клас. Уже в другій половині 1990-х рр. значна частина його представників масово пішла в політику. Депутатський мандат став і формальною ознакою елітного статусу, і гарантією недоторканості, а також вагомим інструментом просування бізнес-інтересів... Однак головними інструментами впливу великого бізнесу на політичний процес були великі гроші – через фінансування впливових політичних партій і певних політиків, а також контроль над найбільш популярними масмедіа, передусім провідними телеканалами. Це зумовило домінування олігархічних тенденцій у політичному процесі України. 4. Громадянське суспільство. Масовий громадський рух за демократію і суверенітет України заклав підвалини громадянського суспільства незалежної України. Відкритість і демократична модель розвитку

України сприяли поступовому становленню і розширенню достатньо впливової громадської спільноти, яка активно освоювала досвід і практики громадської діяльності, притаманні західним демократіям. З початку 2000-х рр. громадянське суспільство України почало відігравати щоразу активнішу роль у політичному житті своєї країни. Найбільш потужно це проявилось під час двох політичних революцій, двох великих «Майданів»: Помаранчевої революції (2004 р.) і Революції Гідності (2013–2014 рр.)» [116].

Погоджуючись у цілому із експертною оцінкою, все ж зауважимо, що активність громадського суспільства (громадських активістів) у 2004 та 2013-2014 роках була спрямована проти застосування адміністративного ресурсу вертикалі президентської влади як у процесі електоральної боротьби за голоси виборців (politics) так і під час урядування (public policy).

Також слід зауважити, що державна бюрократія, яка гуртувалась навколо президентської адміністрації намагалась застосувати адміністративний ресурс задля впливу на політичну структуру класу професійних політиків, які отримали свій статус внаслідок виборів. Тобто, призначені адміністратори (державна бюрократія) з центром влади в президентській адміністрації безпосередньо впливали на обраних політиків (депутатів ВР України).

У епіцентрі протистояння між Офісом, парламентом та громадськими активістами досить часто опиняються представники інших гілок влади – виконавчої та судової, правоохоронні органи, місцеве самоврядування тощо.

В якості прикладу взаємодії президентського офісу та парламенту IX скликання наведемо наступне: «Скільки часу, на вашу думку, потрібно, щоб створити якісний закон про новий суд? В Офісі Президента вирішили, що достатньо півтора місяця. Так, 14 листопада у на сайті Верховної Ради з'явився законопроект №12206 про створення Вищого суду з публічно-правових спорів. Зареєстрував законопроект – перший заступник голови фракції «Слуга Народу» Андрій Мотовиловець... Створення нового суду на заміну ОАСК – одна з найважливіших вимог до України 2024 року від Міжнародного валютного фонду (МВФ). Її встановили ще торік. А виконати це зобов'язання Україна повинна до

кінця 2024-го. Проте цілий рік Офіс Президента, Кабінет міністрів та Верховна Рада зволікали зі створенням суду. А зараз – намагаються застрибнути «в останній вагон». Адже ціна питання для України – 1,1 млрд доларів. Зареєструвати один із найважливіших законопроектів для суспільства та міжнародних партнерів в останні місяці року — чисте нахабство з боку влади» [132].

Згідно із даними соціологічного опитування фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова на замовлення Руху ЧЕСНО, яке було проведено з 8 по 15 грудня 2023 року, «Майже половина українців вважає, що Офіс президента впливає на державні органи з перевищенням своїх повноважень. Найбільшим є вплив на парламент і уряд. Окрім цього, 78% українців переконані, що співробітники та радники Офісу президента повинні подавати електронні декларації... За умови закритості та відсутності інформування громадян про жодну відповідальність не йдеться. А такий стан справ є неприпустимим у ситуації з діями, які мають вплив на державну політику України. Особливо гостро це питання постає в умовах війни та значних безпекових ризиків» [106].

Після 24 лютого 2022 року одним із визначальних чинників політичної структуризації Верховної Ради України стала російсько-українська війна. 22 лютого відбулась зустріч Президента України із представниками депутатських груп і фракцій, де заявив, що «немає жодних причин для хаотичних дій» [51]. На зустрічі Президент виступив з ініціативою формування «Оборонної коаліції» у парламенті: «Володимир Зеленський закликав представників парламентських фракцій забезпечити оперативне ухвалення Верховною Радою рішень, пов'язаних зі зміцненням обороноздатності нашої держави. Зокрема, це стосується внесення змін до держбюджету щодо збільшення видатків на фінансування сектору національної безпеки й оборони» [91].

Під час війни кількість депутатів скоротилась до 398 осіб. Під час виборчої кампанії у 2019 році мандати отримали 424 депутати, тобто їх стало менше на 26 осіб.

Деякі виїхали за кордон після широкомасштабного збройного вторгнення (переважно із фракції ОПЗЖ), а деякі – написали заяви про припинення повноважень народного депутата. Наприклад, 19 червня 2025 року Верховна Рада України позбавила депутатського мандату О. Довгого за його власною заявою [101].

Змінилась роль колишньої фракції ОПЗЖ, яка до війни була другою за кількістю та виступала в полі опозиції до фракції «Слуга народу». Слід погодитись із наступною оцінкою: «Співрозмовники hromadske з фракції «Слуга народу» стверджують, що існує певна домовленість – депутати від колишньої ОПЗЖ голосують за розпорядженнями керівництва «Слуг». Натомість ті не дають зелене світло законопроектам, які впливають на життєдіяльність колишніх членів уже забороненої партії... Лише нещодавно депутати від колишньої ОПЗЖ разом зі «Слугами» підтримали низку сумнівних законопроектів, які викликали обурення суспільства. Серед таких ініціатив: новий відбір суддів до Конституційного Суду (яким стурбовані навіть у Єврокомісії) та скасування пожиттєвого фінансового моніторингу для високопосадовців» [124].

Через воєнний стан та неможливість проведення виборів Верховна Рада України IX скликання стала парламентом, який працює найдовше в історії. Вперше було проведено тринадцяти сесію. Відзначимо: Уперше Верховна Рада України розпочала роботу 13-ї сесії чергового скликання... «Зараз робитимемо унікальний історичний перехід, якого ще Україна не знала. Будемо закривати дванадцятую сесію і відкривати тринадцятую... Сьогодні завершується робота 12-ї сесії Верховної Ради України 9-го скликання», - поінформував Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук... Він назвав цей день історичним в історії Української держави та її парламенту, адже раніше жодне скликання не розпочинало 13-у сесію... У залі під час сигнального голосування зареєструвалася мінімально необхідна кількість парламентаріїв – 226» [26].

У цілому, політична структуризація Верховної Ради України IX скликання обумовлена низкою важливих внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників, головним із яких є російсько-українська війна. Український парламент

ухвалив низку важливих рішень щодо підвищення обороноздатності країни, підтримки президентських та урядових ініціатив, спрямованих на протидію широкомасштабній російській збройній агресії.

Водночас, вплив президентського офісу не сприяє підвищенню інституційної спроможності парламенту, виконанню властивої тільки парламенту ролі у демократизації українського суспільства, забезпеченню національної єдності. Слід безумовно погодитись із тим, що в епоху «...новітньої незалежності Україна пройшла шлях численних інституційних змін конституційної моделі організації влади. За цей час вона приміряла на себе чи не всі можливі форми республіканського устрою – від парламентського до суперпрезидентського. Впадає у вічі той факт, що зміни правил гри у політичному полі мали як еволюційний, так і волюнтаристський характер. Причому волюнтаризм інституційних змін незмінно пов'язаний з фігурою Президента України» [84, с. 125].

Висновки по третьому розділу.

Підбиваючи підсумки проведеного у третьому розділі дослідження комунікативних чинників політичної структуризації та їх впливу на інституціоналізацію українського парламенту після 2019 року, слід відзначити наступне.

По-перше, щодо трансформацій комунікативного простору на початку ХХІ століття як чинника політичної структуризації парламенту, то вони обумовлені розвитком соціальних мереж. Епіцентр комунікативного впливу на політичну структуризацію парламенту перемістився з телебачення до простору інтернет-комунікацій (мереж, платформ та месенджерів). Це стало очевидним та впливовим фактором політичної структуризації суспільства під час Революції Гідності, але визначальним чином проявилось саме під час виборчих кампаній 2019 року. Вага комунікативного чинника опосередковано обумовлена не лише підвищеною увагою медіа до парламентської діяльності, а й обрання до ВР України

представників журналістської професії (від В. Бойка, обраного до ВР УРСР у 1990 році редактора молодіжної студії «Гарт» до І. Геращенко, Г. Герман, М. Княжицького, М. Найєма, О. Ляшко та С. Рахманіна. До Верховної Ради VIII скликання було обрано декілька десятків журналістів, а у парламенті IX скликання більшість депутатів активно використовують соціальні мережі, месенджери та платформи для комунікації. Роль комунікативних чинників обумовлена тим, що депутати виконують роль посередників між публічною владою та громадянським суспільством. Водночас, в умовах українського політичного процесу після 2019 року Верховна Рада України перетворилась на комунікативну периферію, яка залежить від президентської влади.

По-друге, щодо президентської та парламентської виборчих кампанії 2019 року як чинника політичної структуризації парламенту, то результати виборів вплинули на склад парламенту (партійної і мажоритарної складової), формування «монобільшості» та «монокоаліції», визначили подальшу політичну структуризацію суспільства та конфігурацію влади. Серед головних чинників політичної структуризації Верховної Ради України IX скликання слід відзначити діяльність В. Зеленського щодо реструктуризації політичного поля (призначення та проведення позачергових виборів до парламенту та кадрову політику). Серед чинників політичної структуризації українського парламенту протягом усієї політичної історії України одним із головних був тип виборчої системи. У 2019 році передвиборча структуризація політичного простору відбувалась навколо чотирьох груп партій (пропрезидентська партія, парламентські партії, «непрохідні» партії та нові політичні партії).

По-третє, щодо ролі інституту Президента України у політичній структуризації парламенту після 2019 року, то вплив інституту президентства на політичну структуризацію Верховної Ради України визначений юридичними (конституційними) положеннями. Щодо президентських конституційних повноважень, то роль у політичній структуризації парламенту визначається як конституційно-правовим статусом Президента, так і правовим регулюванням відносин із Верховною радою України. Президент, відповідно до сучасних

конституціоналістських доктрин, не може одночасно виконувати функції голови уряду та арбітра у взаємодії між парламентом, урядом та офісом. Серед інших інструментів впливу Президента на політичну структуру Верховної Ради України слід відзначити також неформальні механізми. Під час війни кількість депутатів скоротилась до 398 осіб. Під час виборчої кампанії у 2019 році мандати отримали 424 депутати, тобто їх стало менше на 26 осіб.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні визначено політичну структуризацію українського парламенту після виборів 2019 року, розкрито сутність процесу політичної структуризації з точки зору топологічного підходу, визначено напрямки концептуалізації політичної структуризації парламенту у науковому дискурсі, передумови та етапи процесу політичної структуризації суспільства та його впливу на інституціоналізацію парламентаризму. Розглянуто зовнішні чинники політичної структуризації парламенту в Україні. Розкрито особливості впливу трансформацій комунікативного простору на політичну структуризацію парламенту. Проаналізовано президентську та парламентську виборчі кампанії 2019 року як чинники політичної структуризації парламенту, визначено роль інституту Президента України у політичній структуризації парламенту після 2019 року.

Реалізація мети та виконання поставлених завдань дисертаційного дослідження уможливили формулювання наступних висновків.

1. Визначення теоретико-методологічних засад дослідження процесу політичної структуризації парламенту обумовило необхідність звернення до топологічного підходу. Акцентовано увагу на неперервності політичного процесу. Політична структуризація є поліаспектним процесом, дослідники політичного простору визначають: 1) операції (взаємодії, які мають у політиці комунікативний характер); 2) фігури (політичні актори); 3) функції (йдеться про функції індивідуальних та інституційних акторів). Методологічною основою дослідження політичної структуризації виступають праці представників «нового інституціоналізму» (Дж. Марч, Й. Олсен, Т. Скочпол, В. Шмідт, ін.), теорії структурації (Е. Гіденс, Дж. Коен, Дж. Кларк, ін.) та структурного конструктивізму (П. Бурдьє, Ж.-К. Пассерон, Л. Болтанські, П. Шампань, ін.), топологічної психології (К. Левін, Р. Баркер, М. Дойч, ін.) тощо. Політична структуризація суспільства (розміщення політичних фігур та їх взаємодія) є визначальною для інституційного дизайну держави, становлення політичних режимів (демократичних чи автократичних), форм правління (парламентських, змішаних,

президентських), ідеологій (соціалізму, лібералізму, консерватизму, ін.), виборчих систем тощо. Змінюючи позиції у певний проміжок часу, політичні актори не руйнують, а структуризують та реструктуризують політичний простір. Йдеться про політичний розвиток, циклічність політичного процесу, темпоральність політичних рішень. Саме зв'язком між часом та простором у політичній топології обумовлюється необхідність визначення у дослідженні часових рамок політичної структуризації парламенту. Очевидно, що інституційний простір політичної взаємодії після виборчого циклу 2019 року зазнав суттєвих трансформацій. Цим спричинено вибір електорального процесу 2019 року (який отримав назву у науковій літературі «електоральної революції»), подальшої парламентської взаємодії під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників в якості точки біфуркації політичного простору та відліку дослідження політичної структуризації парламенту. Обґрунтовано, що політична структуризація є характерною не лише для національного політичного простору, а й окремих його сегментів («полів»). Визначено парламент як окремий топос взаємодії.

2. Окреслено основні теоретичні підходи до визначення політичної структуризації. Відзначено інтердисциплінарність досліджень політичної структуризації; визначено три джерела, які формують інтердисциплінарний підхід дослідження політичної структуризації: 1) теорії структурації (Е. Гіденс), соціального конструювання реальності (П. Бергер, Т. Лукман), структурування політичного поля (П. Бурдьє); 2) візії деконструкції (Ж. Деріда, Ж.-Л. Нансі, Ф. Лаку-Лабарт, ін.), модернізації та демодернізації (Ч. Тейлор, У. Бек, Ю. Габермас, Я. Рабкін, Ж.-Л. Гватеро, М. Мінаков, ін.); теорії демократизації (Х. Лінц, А. Степан, С. Гантингтон, Л. Даймонд, Ф. Шміттер, ін.), інституціоналізації (Р. Патнам, Дж. Марч, Й. Олсен, Т. Скочпол, В. Шмідт, ін.), ідеологізації/деідеологізації (К. Мангайм, Ф. Фукуяма, Т. Пікетті, К. Поппер, ін.), індоктринації (Дж. Дьюї, М. Моману, Ч. Тан, Дж. Джей, ін.) та публічного вибору (Дж. Бюкенен, Г. Таллок, М. Олсон, У. Нісканен, ін.). В інтердисциплінарному дискурсі теорії структуризації відбулось подолання дихотомії «суб'єкта» та «структури», або «особистості» та «соціальної структури». Акцент на активній ролі

індивідів, їх визначальному впливі на процес політичної структуризації відображається у термінах «актор» (М. Крозьє), «агент» (А. Турен) тощо. Актори політичної структуризації можуть бути як індивідуальними, так і колективними (теорія колективної дії М. Олсона).

3. Концептуалізація політичної структуризації парламенту у науковому дискурсі ґрунтується на моделі взаємодії раціональних політичних акторів, які утворюють малі групи. Концептуалізація політичної структуризації парламенту у науковому дискурсі містить наступні теоретичні аспекти: 1) політична структуризація парламенту та формування більшості у процесі голосування є наслідком демократичного вибору громадян; 2) парламент, як один із визначальних інститутів демократичної політичної системи визначає політичну структуризацію суспільства. Відзначено роль та місце наступних теорій у концептуалізації політичної структуризації парламенту: - теорій плюралізму груп та неоплюралізму; – теорій груп суспільних (публічних) інтересів; – неокорпоративізму; – мережевого плюралізму. Політична структуризація парламенту відбувається навколо суспільного інтересу, або сукупності групових інтересів, які представляють різні фракції. У першому випадку проблематизується кожний етап визначення, узгодження, реалізації та перегляду візій суспільного інтересу, а у другому – посилюється ризик дисфункціональності парламенту. Концептуалізація політичної структуризації парламенту відбувається за наступними напрямками: 1) парламент як топос соціальних та політичних взаємодій; 2) парламент як організація, адже депутати, виконуючи функцію народного представництва, водночас утворюють власну організацію. Ця організація може мати інтерес та слідувати йому у своїй діяльності; 3) парламент як виразник суспільного інтересу; 4) парламент як мережа. З одного боку, парламентарії є членами мережевих організацій, які впливають на їх фракційну діяльність та політичну позицію. З іншого боку, соціальні мережі впливають на парламент, мережева взаємодія здатна спричинити розпад коаліції та/або дострокові вибори.

4. Щодо ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства, то парламентаризм, як інституціоналізоване політичне представництво різних соціальних груп є невід'ємною частиною демократичного політичного режиму. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства полягає у тому, аби впливати на соціальні групи задля втілення ідеалів свободи, рівності, справедливості тощо. Адже парламент виконує не лише функцію репрезентації інтересів соціальних груп, а і установчу, контрольну та законодавчу функції. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі передбачає формування «порядку денного», «правил гри», структуруванні політичного простору. Парламент впливає на політичну структуризацію суспільства як безпосередньо (через виконання законодавчої функції, а також установчої та контрольної функцій) так і опосередковано. Інститут парламентаризму сприяє публічній демонстрації демократичних цінностей, зразків публічно прийнятної поведінки тощо. Особливої ваги парламентаризм набуває у перехідні періоди. Парламентарі повною мірою відповідають за конструювання патернів політичної культури та демократичної політичної структуризації. Генеза парламентаризму утворила топос, де перетинаються раціональність та міфи, публічність та приватність, економіка та політика, корпоративні інтереси та національна ідея. Сутність парламентаризму полягає у тому, аби представляти у просторі публічної політики групові інтереси, у парламенті відображається соціальна структура. Водночас, парламент є інститутом політичної структуризації суспільства. Обрані депутати формують фракції та починають діяти, як слідуючи та слугуючи інтересам тих груп, які їх обрали, так і відповідно до внутрішньої логіки політичної парламентської діяльності. Парламент формує порядок денний суспільства, визначає та змінює пріоритети суспільного розвитку. Місія парламентаризму полягає у вираженні народної волі та перетворенні її у законодавчому процесі на обов'язкову для виконання.

5. Процес інституціоналізації парламентаризму в Україні відбувається під впливом внутрішньополітичних та зовнішньополітичних факторів. Серед внутрішньополітичних факторів одним із головних виступає інститут виборів.

Серед факторів інституціоналізації парламентаризму визначено рівень політичної активності громадян та інституцій громадянського суспільства, форму правління (президентська, парламентська, змішана), стан розвитку партійної системи (перехід від однопартійної до багатопартійної політичної системи), роль масмедіа та медіа-скандалів тощо. Серед зовнішньополітичних факторів визначено процес європейської інтеграції та дезінтеграцію із пострадянським простором.

6. Серед головних зовнішніх чинників політичної структуризації парламенту в Україні відзначено російський вплив з використанням широкого діапазону інструментів: інформаційного, енергетичного, ідеологічного, військового. Особливою складовою політичної структуризації парламенту стала енергетична співпраця з європейськими країнами та участь у транзиті російських та туркменських енергоносіїв, що проявилось у фінансуванні українських політичних партій, які отримали місця у парламенті та визначали політику країни. Визначено, що у дискурсі російських медіа як зовнішнього чинника політичної структуризації парламенту поєднуються технології радянської пропаганди та державної цензури у діяльності російських медіа, м'яка сила інформаційних повідомлень із використанням комунікативних технологій, сучасні технології цифрового суспільства (блогінг, аналіз великих даних, меми, вірусні повідомлення тощо) задля впливу на користувачів соціальних мереж, платформ, месенджерів. У пропагандистському дискурсі російських медіа під час війни, спрямованого на ідеологічні диверсії проти української держави та суспільства відзначено наративи нелегітимності влади та необхідності проведення виборів.

7. Визначено трансформації комунікативного простору на початку XXI століття в якості чинника політичної структуризації парламенту. Епіцентр комунікативного впливу на політичну структуризацію парламенту перемістився з телебачення до простору інтернет-комунікацій (мереж, платформ та месенджерів). Це визначальним чином проявилось саме під час виборчих кампаній 2019 року. Роль комунікативних чинників обумовлена тим, що депутати виконують роль посередників між публічною владою та громадянським суспільством, вступають у взаємодію із представниками медіа та політичними блогерами, дебатують з іншими

парламентарями, комунікують із виборцями. Комунікативні чинники політичної структуризації визначають своєчасність концепції парламентаризму як «політики за допомогою дебатів». У Верховній Раді IX скликання більшість депутатів активно використовують соціальні мережі, месенджери та платформи для комунікації. Кожний четвертий депутат у ВР України має власний телеграм-канал. Водночас, після 2019 року Верховна Рада України перетворилась на комунікативну периферію, яка залежить від президентської влади.

8. Визначено президентську та парламентську виборчі кампанії 2019 року як чинники політичної структуризації парламенту. Серед чинників політичної структуризації українського парламенту протягом усієї політичної історії України одним із головних був тип виборчої системи. В Україні відбулось 8 парламентських виборчих кампаній, чотири з яких – дострокові. Йдеться про вибори 1994, 2007, 2014 та 2019 років. При цьому, парламент у 1994 році обирався за мажоритарною системою, у 2006 та 2007 роках – за пропорційною, а у 1998, 2002, 2010, 2014 та 2019 роках – за змішаною системою. Результати виборів 2019 року вплинули на склад парламенту (партійної і мажоритарної складової), формування «монобільшості» та «монокоаліції» (вперше в історії українського парламентаризму), визначили подальшу політичну структуризацію суспільства та конфігурацію влади. Серед головних чинників політичної структуризації Верховної Ради України IX скликання визначено обрання у другому турі Президентом України В. Зеленського. Протиставлення «нових» та «старих» політиків стало одним із головних чинників політичної структуризації парламенту у 2019 році.

9. Досліджено роль Інституту Президента України у політичній структуризації парламенту після 2019 року. В. Зеленський, завдяки перемозі на президентських виборах (за нього проголосувало у першому турі 5 714 034 із 18 893 864 виборців, які взяли участь у голосуванні та 13 541 528 із 18 491 837 виборців у другому турі) забезпечив перемогу на виборах до Верховної Ради України партії «Слуга народу». Вперше в історії українського парламентаризму було утворено фракцію, яка нараховувала 254 депутата. Політична структуризація Верховної Ради відбувалась, таки чином, внаслідок парламентської виборчої

кампанії, яку ініціював Президент В. Зеленський та відповідно до її результатів. Вплив інституту президентства на політичну структурування Верховної Ради України визначений конституційними положеннями. Відзначено необхідність окремого закону щодо регулювання діяльності офісу президента. Серед інших інструментів впливу Президента на політичну структурування Верховної Ради України слід відзначити: 1) використання офісом Президента неформальних контактів задля лобіювання необхідних рішень, впровадження президентської політики у стінах парламенту; 2) частково публічні, або неpubлічні політичні домовленості, які передбачають, відповідно до теорії політичного обміну, ухвалення рішень за надання певних послуг, або кадрових призначень; 3) застосування адміністративного ресурсу. З лютого 2022 року політична структура парламенту відбувається в умовах воєнного стану. Це безумовно впливає на повноваження Президента України, як Головнокомандуючого та значно посилює роль інституту президентства у політичній структурі парламенту. Під час війни кількість депутатів скоротилась до 398 осіб. Під час виборчої кампанії у 2019 році мандати отримали 424 депутати, тобто їх стало менше на 26 осіб.

Відтак, політична структура Верховної Ради України IX скликання обумовлена низкою важливих внутрішньополітичних та зовнішньополітичних чинників, головним із яких є російсько-українська війна. Український парламент ухвалив низку важливих рішень щодо підвищення обороноздатності країни, підтримки президентських та урядових ініціатив, спрямованих на протидію широкомасштабній російській збройній агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аджемоглу Д., Робінсона Дж. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності / Пер. з англ. О. Дем'янчук. 6-те вид. Київ: Наш Формат. 2021. 640 с.
2. Аліксійчук О. В. Тенденції розвитку сучасного парламентаризму: порівняльний аспект: дис. ... д.-ра філос. : 052. Київ, 2023. 288 с.
3. Андрусечко П. Вибори по-українськи. *Український журнал*. 2007. № 10. URL: <https://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/67/>
4. Андрушко С. Парламент – не місце для дискусій – новий тренд Верховної Ради. *Українська правда*. 31 січня 2014 року. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/andrushko/52eb7fede7cf7/>
5. Ар'єв В. Український парламент вже не місце для дискусій. *Главком*. 30 серпня 2019 року. URL: <https://glavcom.ua/columns/aryev/ukrajinskiy-parlament-vzhe-ne-misce-dlya-diskusiy-621612.html>
6. Багінський А. В., Северинчик О., Коломієць В. Вибори як спосіб легітимації політичної влади в умовах нестабільності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» «Політологія. Соціологія. Право»*. 2023. № 1(57) С.40-48.
7. Байме К. Політичні теорії сучасності. Київ: Стилос, 2008. 396 с.
8. Балачук І. Українці під час війни стали більше цікавитися політикою. *Українська правда*. 2023. 16 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/16/7385044/>
9. «Батьківщина» вийшла із коаліції. *Zaxide.net*. 17 лютого 2016 року. URL: https://zaxid.net/batktivshhina_viyshla_iz_koalitsiyi_n1382977
10. Борецько Ю., Федотова Т. Політичний простір у вимірах соціальної топології. Перспективи. *Соціально-політичний журнал*. 2022. № 1. С. 71-77. URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/1_2022/10.pdf
11. Борецько Ю.Г. Топологічні параметри дослідження соціального простору. Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального»: зб. матеріалів

- III міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 30 березня 2020 р.). Київ: КНЕУ 2021. С. 134-136. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/47ba1b4d-c221-45e0-821f-e2079ca80024/content>
12. Бориславська О. Роль Президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу: конституційна доктрина і політична дійсність. *Український часопис конституційного права*. 2019. №1(10). С. 3-17. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2019/rol-prezydenta-zmishanii-respublitsi-parlamentsko-prezydentskoho-typu-konstytutsiina/>
13. Бориславський Л. Інститут Президента України після виборів 2019 року: новий етап розвитку? *Український часопис конституційного права*. 2019. № 1. С. 43-50. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2019-1/pdfs/4-liubomyr-boryslavskyi-instytut-prezydenta-ukrainy-pislia-vyboriv-2019-roku-novyi-etap-rozvytku.pdf>
14. Бурда О. «Білий потік» Тимошенко дивує Ашхабад. *BBC Ukrainian.com*. 1 лютого 2008 року. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2008/02/080201_ukr_gas_turkman_ohr
15. Бурдєс П. Практичний глум. Пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка, А. Дондюка. За ред. С. Йосипенка. К.: Український Центр духовної культури, 2003. 503 с. Київ: Український центр духовної культури, 2003. 529 с.
16. Бучин М. Адміністративний ресурс: суть та типологія. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: зб. наук. пр. Львів, 2007. Вип. 19. С. 56-62. URL: https://vlp.com.ua/files/09_73.pdf
17. Валенса Г.А. Аналогії тілесного та соціального у просторово-часових експлікаціях людського існування. *Сучасна молодь і проблема життєвих цінностей: філософські та етно-культурологічні виміри*. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/379375482_ANALOGII_TILESNOGO_TA_SOCIALNOGO_U_PROSTOROVO-CASOVIH_EKSPLIKACIAH_LUDSKOGO_ISNUVANNA

18. Вдовичин І. Представницьке правління в умовах новітніх цивілізаційних викликів. *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність*: Матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції / Наукові конференції історико-правової проблематики. Терлюк І.Я. (упорядкування)/ ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Л-Прес, 2022. Вип. 14 / 2. С. 12-16.
19. Воловець С. І. Парламентаризм і правова держава: проблеми співвідношення дефініцій *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність*: Матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції / Наукові конференції історико-правової проблематики. Вип. 14 / Терлюк І.Я. (упорядкування)/ ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Л-Прес, 2022. С. 16-20.
20. Вегеш І. Теорія масового суспільства в сучасній політичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2005. Вип. 2. С. 56–77. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/17769>
21. Вибори Президента України 2019. Результати голосування по Україні. *Центральна виборча комісія*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=720.html>
22. Владленова І. В. Ідеологія як містифікація реальності. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Теорія культури і філософія науки: зб. наук. пр.* 2020. Вип. 61. С. 69-80.
23. Власенко В.В., Луценко В.Р. Еволюція інституту президентства та його трансформація в сучасній Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 68-71. URL: http://lsei.org.ua/2_2023/13.pdf
24. Володько В. В. Рольова теорія в сучасній соціологічній перспективі. *Український соціум*. 2008. № 2(25). С. 19-33. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/04/19-33_no-2_vol-25_2008_UKR.pdf
25. Волошин В.В. Конструктивізм, релятивізм та релігія. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2014. № 2 (106). С. 11-16. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/419>

26. Вперше в історії українського парламентаризму ми відкрили 13-ту сесію. Через повномасштабну війну це припало на дев'яте скликання Верховної Ради України, – Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук. *Офіційний веб-портал парламенту України*. 4 лютого 2025 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/258380.html>
27. Галів О. Народні депутати розповіли, як Офіс президента впливає на парламент. *Радіо Свобода*. 22 лютого 2024 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ofis-prezydenta-parlament-vplyv/32830511.html>
28. Гев'юк У. Позачергові парламентські вибори 1994 та 2007 рр. в Україні: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2010. Вип. 14. С. 78–82. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8096>
29. Горяшко С. Як Путін програв вибори в Україні і це назавжди змінило Росію. *BBC News Україна*. 30 листопада 2024 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c98dzyrddwpo>
30. Гошовська В. А. Парламентаризм: підручник. 2-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська та ін. Київ: НАДУ, 2019. 704 с. URL:
31. Даниленко В. Особливості радянського парламентаризму в Україні (друга половина XX ст. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*. (36. ст.). 2010. Вип. 36. С. 88-125. URL: http://resource.history.org.ua/publ/histname_2010_36_88
32. Дельоз Ж., Гваттарі, Ф. Анти-Едіп. Капіталізм і Шизофренія. Київ: Карме-Сінто. 1996. 384 с.
33. Десять російських методів втручання у вибори. *Українські приклади*. Texty.org.ua. 17 квітня 2019 року. URL: https://texty.org.ua/articles/93080/Desat_rosijskyh_metodiv_vtruchanna_u_vybory_Ukr_ajinski-93080/
34. Єрмоленко А. Німецька політична філософія: морально-етичний аспект. *Філософська думка*. 2020. № 3. С. 6-16. URL: <https://doi.org/10.15407/fd2020.03.006>.
35. Єрмоєнко А., Кравченко В. Україна – Туркменістан: ми підемо своїм шляхом? *Дзеркало тижня*. 29 грудня 2006 року. URL:

https://zn.ua/ukr/politics_archive/ukrayina_turkmenistan_mi_pidemo_svoyim_shlyahom.html

36. Жадан О. В. Європейський парламентаризм: становлення та тенденції розвитку. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_6_2022
37. Жемчужникова К. Історія виборів: виборчі системи в Україні. *Опора*. 22 лютого 2021 року. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-viborchii-sistemi-v-ukrayini-22821>
38. Журавський В. С. Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2001. 36 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/91caa840-0de6-401b-be82-715d94100ee1/content>
39. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 68-75. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/zelinska_etapy.pdf
40. Зінченко М., Лавришин Ю. Депутатів, які ведуть прямі трансляції під час засідань Ради, треба притягнути до відповідальності, — Брагар. *Детектор медіа*. 28 листопада 2024 року. URL: <https://detector.media/infospace/article/235318/2024-11-28-deputativ-yaki-vedut-pryami-translyatsii-pid-chas-zasidan-rady-treba-prytyagnuty-do-vidpovidalnosti-bragar/>
41. Золотарьова Я. Історія виборів: дострокові вибори Президента України у 1994 році. *Опора*. 9 квітня 2021 року. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-dostrokovii-vibori-prezidenta-ukrayini-u-1994-rotsi-22993>
42. Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми ; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, І. Ю. Вільчинська та ін.]; 2-е вид., перероб. і доп. Львів: «Новий Світ–2000», 2017. Т.2: XX – початок XXI ст. 598 с.
43. Казанський Д. Парламентські літописи: як голосували українці у 1994-2014. *Український тиждень*. 29 жовтня 2018 року. URL: <https://tyzhden.ua/parlamentski-litopisy-iak-holosuvaly-ukraintsi-u-1994-2014/>

44. Кемпбелл Дж. Тисячоликий герой / Переклад з англ. О. Мокровольський. Львів: Terra incognita, 2020. 416 с.
45. Колінько М. В. Топологія міжкультурної комунікації. дис. ... д.-ра філос. наук: 09.00.03. Вінниця, Київ, 2019. 401 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32162/>
46. Колінько М. В. Топос як поняття соціальної топології. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2018. Випуск 3–4 (165-166). С. 32-44. URL: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2018.3-4.03>
47. Кондратенко О. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. *Політичні дослідження*. 2023. № 1 (5). С. 87-107. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280391/274726>
48. Конституція України – Розділ V. Президент України. Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво.. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v>
49. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
50. Коротков Д. Зміна політичних еліт у контексті парламентських виборів в Україні (1998-2007 рр.). *Політичний менеджмент*. 2012. № 4-5. С. 65-72. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/korotkov_zmina.pdf
51. Кравець Р., Петренко Р. Зеленський збирає голів фракцій. *Українська правда*. 22 лютого 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/22/7324967/>
52. Крименко О., Отт М. Від початку часів: якими були вісім скликань Верховної Ради? *Вокс Україна*. 29 серпня 2019 року. URL: <https://voxukraine.org/spravi-davno-i-ne-duzhe-minulih-dniv>
53. Кузь О.М. Топологія соціальної реальності. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 48. С. 134-143. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_47_134.pdf
54. Кузьмук О. Соціальна стратифікація суспільства: теоретична та емпірична інтерпретація поняття. *Соціологічні студії*. 2018. № 1(12). С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-27-31>

55. Литвин В. С. Еволюція інституту президентства у досучасній політичній історії України: повноваження, роль і місце у системі державного правління. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 4. С. 161-180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2016_4_10.
56. Литовченко А., Бойко Д., Юрчик Т. Символічні інструменти відтворення та визнання ідеології. *Грані*. 2021. Том 24 № 5. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1638/1616>
57. Любовець О. Політичні партії у парламентських фракціях і групах Верховної Ради України II скликання (1994-1998 рр.). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 3. С. 148-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_3_14.
58. Лютий Т., Ярош О. Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади. Київ: НаУКМА, 2016. 200 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ce88f545-9357-4b53-bf73-76dde5a0e9c3/content>
59. Магазова А. Нові кадри Володимира Зеленського (довідкова інформація). *Радіо Свобода*. 22 травня 2019 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/faces-of-the-team-of-vlodymyr-zelensky/29957007.html>
60. Малярєнко Н. Ю. Аналіз ролі Президента України в сучасній системі державного управління. *Наукові праці. Державне управління*. 2017. Випуск 293. Том 305. С. 17-23. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/371994>
61. Марцеляк О. В. 25 років Конституції України: підсумки і подальші перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2021. № 3 (118). С.68-73. URL: http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/118_12.pdf
62. Матвіїшин І. Мережі ботів та штучний інтелект: як Росія втручається у вибори в ЄС. *Радіо Свобода*. 8 червня 2024 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rossiya-vplyvaye-na-vybory-evrosoyuzu/32983535.html>

63. Мельничук В. «Уроки парламентаризму». До 35-річчя перших демократичних виборів. *Український Тиждень*. 16 березня 2025 року. URL: <https://tyzhden.ua/uroky-parlamentaryzmu-do-35-richchia-pershykh-demokratychnykh-vyboriv/>
64. Ментальність. Нація. Пам'ять. Збірник праць наукової школи проф. Р. О. Додонова. Київ: ФОП Руслан Халіков, 2022. 286 с.
65. Милосердна І. М. Моделі демократичних перетворень в кінці XX – на початку XXI ст.: регіональний вимір. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 67-76. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/61_2018/8.pdf
66. Міхалевська К. Як Росія маніпулює непроведенням виборів в Україні. Тисяча й одна версія російської пропаганди. *Укрінформ*. 17 вересня 2025 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3859781-ak-rosia-manipulue-neprovedennam-viboriv-v-ukraini-tisaca-j-odna-versia-rosijskoi-propagandi.html>
67. Мохончук Б. С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження: монографія. Харків : Юрайт, 2021. 304 с.
68. Мусієздов О.О. Габітус (соціологія). *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Габітус_\(соціологія\)](https://vue.gov.ua/Габітус_(соціологія))
69. Нагорна Л. П. Актор політичний. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Актор_політичний
70. Назаренко Я. М. Номінаційна (установча) функція Верховної Ради України: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 18 с.
71. Наумкіна С. М. Маслов Ю. К. Європейські парламенти як органи забезпечення інституційної платформи взаємодії в суспільстві. *Politicus*. 2019. Випуск 1. С. 58-62. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7156/1/Naumkina.pdf>
72. Наумкіна С. М., Проноза І. І. Політичний консалтинг в Україні: сучасні напрямки, виклики та перспективи розвитку. *Політичне життя*. 2025. № 2. С. 21-25. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/17852>

73. Нечипоренко Ю. Законодавча та установча функції українського парламенту: проблемні аспекти. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 5-6. С. 43-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_5-6_5.
74. Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур / Пер. з англ. А. Іщенка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 174 с.
75. Олсон М. Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп / Переклад з англійської, післямова Сергія Слухая. Київ: Лібра, 2004. 272 с.
76. Осипчук А. Синтез рівнів «структура» - «агент» у рефлексивній соціології П'єра Бурдьє *Наукові записки НаУКМА: Соціологічні науки*. 2004. Том 32. С. 48-56. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/8fdfd609-092d-4f39-8337-3b2e42c6fe2a>
77. Осипчук А.Д. Час та поняття «часу/простору» у теорії структурації Ентоні Гідденса. *Наукові записки НаУКМА : Соціологічні науки*. 2003. Т. 21. С. 32-36. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a2c17d06-91ae-4ef4-82cd-0fa3dfd10282/content>
78. Остапець Ю., Ільтьо Г. Вплив президентських і парламентських виборів 2019 року на акторний склад та конфігурацію партійної системи України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Випуск 26. С. 159-169. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/26_2019/22.pdf
79. Парламент – це місце прогресивних дискусій. *Голос України*. 21 липня 2020 року. URL: <https://www.golos.com.ua/article/333532>
80. Парламентська реформа Бриф. Київ, 2023. 23 с. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Parlamentaryzm.-Brif.pdf>
81. Парламентаризм як політичний інститут : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти / уклад.: А. Прохоренко, А. Пехник ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 52 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/25689>

82. Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку / Ю. Якименко та ін. Київ, Центр О.Разумкова. 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_part_sistem.pdf
83. Пеньковська Н. К. Інституціоналізація парламентської опозиції як складова підвищення ефективності урядування. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 259-267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_53_33.
84. Перевезій В. Еволюція інституційної спроможності парламенту України: історико-політологічний аналіз. *Політичні дослідження*. 2023. № 2 (6). С. 123–145. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/6-Vitalij-Perevezij-1.pdf>
85. Петренко-Лисак А.О. Актор соціальний. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Актор_соціальний
86. Поліковська Ю. Кожен четвертий народний депутат має свій телеграм-канал. *Детектор media*. 9 червня 2023 року. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/32145/2023-06-09-kozhen-chetvertyi-narodnyy-deputat-maie-sviy-telegram-kanal/>
87. Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень імені І. Ф. Кураса. Київ: Парлам. вид-во, 2016. 704 с.
88. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/Politychna_systema_Ukrainy_.pdf
89. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 9 листопада 2019 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. Вип. 4. 400 с.
90. Попова Т. Втручання Росії у вибори в Україні: зони ризику. *Радіо Свобода*. 7 листопада 2018 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29586175.html>

91. Президент зустрівся з представниками депутатських фракцій і груп Верховної Ради. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво.* 22 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zustrivsya-z-predstavnikami-deputatskih-frakcij-i-73061>
92. Президентські та парламентські вибори 2019 року в Україні: Підсумковий післявиборчий звіт. Листопад 2019 року. Київ: Міжнародна фундація виборчих систем. 2019. 28 с. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/12/IFES-Ukraine-2019-Presidential-and-Parliamentary-Elections-in-Ukraine-2019-12-12-v1-Ukr.pdf>
93. Про відновлення дії окремих положень Конституції України від 21 лютого 2014 року: Закон України від 21.02.2014 № 742-VII. *Офіційний сайт Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>
94. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80#Text>
95. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
96. Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII: Постанови Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року. № 750-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-18#Text>
97. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19.12.2019 № 400-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>
98. Пухтинський М. О. Стан та перспективи трансформації конституційно-правового регулювання врядування в Україні. *Вісник Донецького національного*

- університету імені Василя Стуса. Серія : Політичні науки. 2019. № 4. С. 10-19. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2019_4_4.*
99. Революція Гідності: на шляху до історії. Відп. ред. І. Пошивайло, Л. Онишко. Київ: Національний музей Революції Гідності, 2020. 384 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi68/0049909.pdf>
100. Розумний О. Президентські та парламентські вибори 2019 року: параметри тяглості та мінливості електорального вибору. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики*: зб. ст. і тез за результатами п'ятої міжнародної наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 28 листопада 2020 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. Вип. 5. С. 7-13.
101. Романенко В. Рада забрала в Довгого мандат – у парламенті новий антирекорд нардепів. *Українська правда*. 19 червня 2025 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/06/19/7517805/>
102. Російські ЗМІ про українські вибори: “топлять” Зеленського і Порошенка – дослідження ІМІ. *Громадський простір*. 16 липня 2019 року. URL: <https://www.prostir.ua/?news=rosijski-zmi-pro-ukrajinski-vybory-toplyat-zelenskoho-i-poroshenka-doslidzhennya-imi>
103. Росія готує втручання у вибори Молдові: найбільша небезпека – у замаскованих проросійських проєктах – Марина Присяжнюк. *Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 3 серпня 2025 року. URL: <https://dif.org.ua/a2rticle/rosiya-gotue-vtruchannya-u-vibori-v-moldovi-naybilsha-nebezpeka-u-zamaskovanikh-prorosiyskikh-proektakh-marianna-prisyazhnyuk>
104. Ростецька С. І. Трансформація партійної системи України: виклики де-факто однопартійності та перспективи повоєнного партійного будівництва. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 54. С.278-281. URL: <http://apfs.nuoua.od.ua/54-2025>
105. Руденко С. Велика рідня-2019. Хто кому кум, брат, син і донька у новій Верховній Раді. *Еспресо*. 30 липня 2019 року. URL:

https://espreso.tv/article/2019/07/29/velyka_ridnya_2019_khto_komu_kum_brat_syn_i_donka_u_noviy_verkhovniy_radi#goog_rewarded

106. Саліженко О., Олійник В. Вплив Офісу президента на державні інституції є надмірним. Результати соціопитування. *Чесно*. 12 січня 2024 року. URL: <https://www.chesno.org/post/5841/>

107. Середа С. «Сімейна рада». Родичі депутатів «на зарплаті» з бюджету. *Радіо Свобода*. 21 жовтня 2021 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-rodychi-narodnykh-deputativ-pomichnyky/31519418.html>

108. Стефанчишен Р. В. Роль Президента України під час дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 70. С. 45-48. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc70/11.pdf>

109. Таміліна Л. Чи справді політичні цінності України є демократичними? Основні фактори формування демократичних цінностей серед українців. *Вокс Україна*. 17 березня 2025 року. URL: <https://voxukraine.org/chy-spravdi-politychni-tsinnosti-ukrayiny-ye-demokratychnymy-osnovni-factory-formuvannya-demokratychnyh-tsinnostej-sered-ukrayintsiv>

110. Ткаченко О. М. Верховна Рада України в правовому механізмі формування та реалізації державної політики у сфері підтримки місцевого самоврядування в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. №3. С. 57-64. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.10>

111. Томенко М. Парламент – не місце для дискусій? *Oboz.ua*. 25 вересня 2015 року. URL: <https://www.obozrevatel.com/blogs/84703-parlament-ne-mistse-dlya-diskusij.htm>

112. Топологічна психологія. *Психологіс. Енциклопедія практичної психології*. URL: http://psychologis.com.ua/topologicheskaya_psihologiya-1.htm

113. Тороп О., Хоменко С. Андрій Богдан: у «Слузі народу» є божевільні, психічно хворі. *News BBC Україна*. 16 вересня 2019 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49694823>

114. Третяк О. А. Політичні інститути, владні відносини, політичні комунікації та політичні трансформації: контексти взаємодії в класичному поняттєвому просторі публічної сфери політики. *Епістемологічні дослідження в філософії. соціальних і політичних науках*. 2023. №6(2). С. 99-105. (URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1152>)
115. Федорів І. 6 років без виборів і чому ще не час? Як росія впливала на виборчі процеси в Україні? *Українська правда*. 31 березня 2015 року. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/fedoriv/67ea41fff1b48/#google_vignette
116. Фесенко В. Рушійні сили української політики. *Укрінформ*. 24 серпня 2023 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3754327-rusijni-sili-ukrainskoi-politiki.html>
117. Філонов О.В. Парламентаризм: виникнення, еволюція сучасність. *Соціологія права*. 2015. Вип. 3-4. С. 232-234. URL: <http://www.soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2015/3-4/47.pdf>
118. Хоменко С. Епоха Кучми: десять неоднозначних років. *BBC News Україна*. 9 серпня 2019 року. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809_kuchma_epoch_sx
119. Червоненко В. Рік Зеленського: як він міняв кадри і звільняв «команду мрії». *BBC News Україна*. 18 травня 2020 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52650990>
120. Чорновіл Т. Український парламент перестав бути місцем для дискусій. *Главком*. 14 листопада 2019 року. URL: <https://glavcom.ua/columns/chornovil/ukrajinskiy-parlament-perestav-buti-miscem-dlya-diskusiy-639987.html>
121. Шашарін Д. Людина натовпу: п'ятнадцять років на троні. У чому секрет успіху путінської влади? *День*. 28 квітня 2015 року. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/lyudyna-natovpu-pyatnadtsyat-rokiv-na-troni>
122. Швирков О. Кінець демократії, або Демократія як науково-дослідницька програма. *Політичний менеджмент*. 2010. № 4. С. 35-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2010_4_6.

123. Шевченко В. Шість російських фейків про українські вибори. *BBC News Україна*. 18 лютого 2019 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47275797>
124. Шульга Є. «Голосують за командою». Як «Слуги народу» співпрацюють із нардепами від колишньої ОПЗЖ. *Hromadske*. 4 січня 2023 року. URL: <https://hromadske.ua/posts/golosuyut-za-komandoyu-yak-slugi-narodu-spivpracyuyut-iz-nardepami-vid-kolishnoyi-opzzh>
125. Юр'єв А. Комунікативні чинники політичної структуризації українського парламенту після 2019 року. *Україна – Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу в контексті геополітичної турбулентності, російсько-української війни, електоральних практик і політичної участі меншості етнічних груп*. Матеріали Х-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10–11 жовтня 2025 року) / Ю. Остапеч (голова редкол.); відповідальні за випуск: П. Габрин, М. Зан, К. Червеньяк. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2025. С.178-180. URL: https://real.mtak.hu/230022/7/1_real-2025%281%29.pdf
126. Юр'єв А. М. Інститут президентства України в системі органів державної влади. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 квітня 2024 р.). Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. С. 109-111.
127. Юр'єв А. М. Політична структуризація: ідеї та інститути. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 51 URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/51_2024/45.pdf С.273-278.
128. Юр'єв А. М. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства. *Politicus*. 2025. № 3. URL: http://politicus.od.ua/3_2025/19.pdf
129. Юр'єв А. М. Чинники інституціоналізації парламентаризму в Україні. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів* : матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса 30 квітня

2025 року. Одеса ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», центр соціально-політичних досліджень «POLITICUS», 2025. С. 215-220.

130. Юр'єв А. Політична структуризація парламенту: інституційні та комунікативні чинники. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. № 61. С. 567-574.

131. Як і чому в українських реаліях голова ОПУ стає другою особою в країні. *Центр спільних дій*. 20 лютого 2020 року. URL: <https://centreua.org/analiz-rishen/yak-i-chomu-v-ukrayinskih-realiyah-golova-opu-staye-drugoyu-osoboyu-v-krayini/>

132. Як Офіс Президента хоче «під ялинку» просунути закон про новий ручний суд на заміну ОАСК. *Українська правда*. 3 грудня 2024 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/12/3/7487307/>

133. Яковлєва Н. І., Коломієць Т. В., Северинчик О. П. Президентські та парламентські виборчі кампанії в умовах однорічних електоральних циклів доби незалежності України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 4 (44). URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/199694/199893>

134. 1994 рік: Перші вибори Верховної Ради в незалежній Україні. *Опора*. 27 березня 2025 року. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/1994-rik-pershi-vibori-verhovnoyi-radi-v-nezalezhniy-ukrayini-25670>

135. Abdou J. M., Keiding H. A Qualitative Theory of Conflict Resolution and Political Compromise. *HAL SHS. Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne*, 2018. 25 p. URL: <https://shs.hal.science/halshs-01910038v1>

136. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality. Longhofer W., Winchester D. (Eds.) *Social Theory Re-Wired. New Connections to Classical and Contemporary Perspectives*. (3rd ed.). New York, 2023. P. 92-101. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003320609>

137. Beyond Red vs. Blue: The Political Typology. *Pew Research Center*. 9 november. 2021. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2021/11/09/beyond-red-vs-blue-the-political-typology-2/>

138. Bourdieu P. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*. 1989. P 14-25. Vol. 7(1). URL: <https://www.jstor.org/stable/202060> .
139. Boyd-Barrett O. Ukraine, Mainstream Media and Conflict Propaganda. *Journalism Studies*. 2015. Vol. 18 (8). P. 1016–1034. URL: <https://doi.org/10.1080/1461670X.2015.1099461>
140. Brusylovska O., Maksymenko I. Analysis of the media discourse on the 2022 war in Ukraine: The case of Russia. *Regional Science & Practice*. 2022. Vol. 15. Iss. 1. P. 222-235. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/rsp3.12579>
141. Dougherty J. Everyone Lies: The Ukraine Conflict and Russia's Media Transformation. *Shorenstein Center Discussion Paper Series 2014.D-88*. Harvard University, Cambridge, MA, 2014. 29 p. URL: <https://nrs.harvard.edu/URN-3:HUL.INSTREPOS:37376528>
142. Ihalainen P., Ilie C., Palonen K. (Eds.). Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept (1st ed.). Berghahn Books, 2018. 340 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvgs0b7n>
143. Ihalainen P., Ilie C., Palonen K. Parliament as a Conceptual Nexus. Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept, edited by Pasi Ihalainen et al., 1st ed., Berghahn Books, 2018. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvgs0b7n.5>.
144. Jovchelovitch S. Social representations in and of the public sphere: towards a theoretical articulation. *Social representations in and of the public sphere : towards a theoretical articulation. Journal for the Theory of Social Behaviour*. 1995. Vol. 25 (1). P. 81-102. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/2650>
145. Kuzio T. Russian Policy toward Ukraine during Elections. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-soviet Democratization*. 2005. P. 491-517. URL: https://www.researchgate.net/publication/250209735_Russian_Policy_toward_Ukraine_during_Elections
146. Kuzio T. The National Factor in Ukraine's Quadruple Transition. *Contemporary Politics*. 2000. Vol. 6. Iss. 2. P. 141-164. URL: <https://doi.org/10.1080/713658356>

147. Lankina T., Watanabe K. «Russian Spring» or «Spring Betrayal»? The Media as a Mirror of Putin's Evolving Strategy in Ukraine. *Europe-Asia Studies*. 2017. Vol. 69(10). P. 1526–1556. URL: <https://doi.org/10.1080/09668136.2017.1397603>).
148. Mashtaler O. The 2019 Presidential Election in Ukraine: Populism, the Influence of the Media, and the Victory of the Virtual Candidate. *Kohl C., Christophe B., Liebau H., Saupe A. (eds) The Politics of Authenticity and Populist Discourses. Global Political Sociology*. Palgrave Macmillan, Cham. 2021. P. 127-160. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-55474-3_7
149. Mock A., Volić I., Political structures and the topology of simplicial complexes. *Mathematical Social Sciences*. 2021. Vol. 114. P. 39-57. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165489621001025>
150. Parliamentarism: A Concept and its Practice. 7th ECPR General Conference Sciences Po Bordeaux, 4–7 September 2013. URL: <https://ecpr.eu/Events/Event/PanelDetails/540>
151. Peisakhin L. Rozenas A. Electoral Effects of Biased Media: Russian Television in Ukraine. *American Journal of Political Science*. 2018. Vol. 62, Iss. 3. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ajps.12355>
152. Rosicki R. Political topology of Europe. *Przegląd Plitologiczny*. 2019. Vol. 4. P. 71-93. URL: <https://scispace.com/pdf/political-topology-of-europe-1e8pbrrbj8.pdf>
153. Szałek B.Z. *Geopolitics, Political Topology and Hybrid Warfare. Reality of Politics*. 2015. Vol. 6 (7), P. 86–97. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15804_rop201507/c/20-5d4d469d-60a3-4ed7-82a6-4dbbd81805fc.pdf.pdf
154. Szałek B. Z. Some geopolitical and praxeological reflections on the Regional Comprehensive Economic Partnership and related problems. *Acta Politica Polonica*. 2021. № 52. P. 51–62. URL: https://bibliotekanauki.pl/articles/1942920?utm_source=chatgpt.com
155. Szostek J. Russia and the News Media in Ukraine: A Case of «Soft Power»? *East European Politics and Societies*. 2014. № 3. P. 463-486. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=904653>

156. Tretiak O. A., Tokovenko O. S., Rexha, M. A., & Komlichenko, A. A. Public actors of international politics: peculiarities of interaction: Actores públicos de política internacional: peculiaridades de interacción. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40 (73). P. 468-482. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.25>
157. Yakovlev D., Yakovleva L., Koltsov V. Middle class in Ukraine: government or opposition? *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9 (3). P. 86-95. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/2133>